

REFORMA
2017

Język polski

*Gramatyka
i stylistyka*

podręcznik

8

szkoła podstawowa

Drogi WSiP,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby być zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regulame książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę, w której papier nie jest bezczelnie marnowany dla pieniędzy.

Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

FONETYKA

- 8 Co to jest fonetyka?
- 9 GŁOSKA I LITERA
- 9 Co to jest głoska i co to jest litera?
- 10 SYLABA
- 10 Co to jest sylaba?
- 10 Podstawowe zasady przenoszenia wyrazów

11 POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI O GŁOSCE I SYLABIE

- 12 BUDOWA NARZĄDÓW MOWY. KLASYFIKACJA GŁOSEK
- 12 Czym są narządy mowy? Do czego służą?
- 14 INFOGRAFIKA: Klasyfikacja głosek
- 18 UPODOBNIENIA FONETYCZNE
- 18 Upodobnienia spółgłosek pod względem dźwięczności
- 21 PISOWNIA PRZEDROSTKÓW ZAKOŃCZONYCH NA SPÓŁGŁOSKĘ
- 22 UPROSZCZENIA GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH
- 24 AKCENT WYRAZOWY
- 25 Wyrazy nieposiadające samodzielnego akcentu

26 POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI Z FONETYKI**SŁOWNICTWO**

- 28 Zróznicowanie słownictwa
- 29 SYNONIMY, ANTONIMY I HOMONIMY
- 29 Czym są synonimy?
- 29 Czym są antonimy?
- 29 Czym są homonimy?
- 30 ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE
- 30 Czym są związki frazeologiczne?
- 30 W jakim celu stosujemy związki frazeologiczne?

32 POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI ZE SŁOWNICTWA

- 35** TREŚĆ I ZAKRES ZNACZENIOWY WYRAZU
- 35** Realne i słowotwórcze znaczenie wyrazu
- 36** Co to jest treść wyrazu?
- 36** Co to jest zakres wyrazu?
- 38** NEOLOGIZMY
- 38** Czym są neologizmy?
- 38** Rodzaje neologizmów
- 38** Zapożyczenia
- 41** NEOLOGIZMY ARTYSTYCZNE
- 42** INFOGRAFIKA: Sposoby wzbogacania słownictwa
- 43** ARCHAIZMY I ARCHAIZACJA JĘZYKA
- 44** DIALEKT, DIALEKTYZMY I DIALEKTYZACJA JĘZYKA
- 46** INFOGRAFIKA: Gwary i dialekty
- 48** NAZWY MIEJSCOWE I OSOBOWE
- 48** Rodzaje nazw miejscowych i ich odmiana
- 50** Odmiana imion
- 50** Odmiana nazwisk
- 53** KOŁOKWIALIZMY
- 55** ZRÓŻNICOWANIE STYLISTYCZNE POLSZCZYZNY
- 55** Styl artystyczny
- 56** Styl potoczny
- 57** Styl publicystyczny
- 57** Styl urzędowy (kancelaryjny)
- 58** Styl naukowy
- 62** NORMA JĘZYKOWA
- 62** Czym jest norma językowa?
- 63** Norma wzorcowa a norma użytkowa
- 63** Typy błędów językowych

68 POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI ZE SŁOWNICTWA

FORMY WYPOWIEDZI

- 72** LIST TRADYCYJNY I ELEKTRONICZNY
- 72** List prywatny i oficjalny
- 73** E-mail
- 75** DROBNE UŻYTKOWE FORMY WYPOWIEDZI
- 75** Ogłoszenie
- 75** Zaproszenie
- 76** Życzenia
- 77** NOTATKA
- 77** Co to jest notatka? Dlaczego warto notować?
- 77** Jak notować?
- 80** OPIS
- 80** Opis obrazu
- 81** Opis sytuacji

82 SPRAWOZDANIE

83 OPOWIADANIE

86 SCENARIUSZ FILMOWY

87 POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI
O POZNANYCH FORMACH WYPOWIEDZI

94 PARAFRAZA TEKSTU

94 Co to jest parafraza? Do czego służy?

95 Parafraza w komunikacji

98 PRZEMÓWIENIE

102 RETORYCZNE ŚRODKI JĘZYKOWE

105 WYWIAD

106 Jak przeprowadzić dobry wywiad?

108 ŚRODKI PERSWAZJI W TEKSTACH REKLAMOWYCH

109 Zabiegi często stosowane w reklamie

113 PODANIE

117 ŻYCIORYS

119 CV

123 LIST MOTYWACYJNY

124 Budowa listu motywacyjnego

125 Styl listu motywacyjnego

128 INDEKS TERMINÓW I POJĘĆ

PRZYPOMNIJ SOBIE

ZNAKI RYSUNKOWE

W PODRĘCZNIKU
SYGNALIZUJĄ
NASTĘPUJĄCE TREŚCI:

uwaga!

ustnie

wniosek

interpunkcja

styl

ortografia

1 Podane wypowiedzenia uzupełnij wskazanymi zdaniami składowymi.

A. Zdanie podrzędne okolicznikowe miejsca:

Janek był miłośnikiem gór i każdą wolną chwilę spędzał tam, [].

B. Zdanie współrzędne wynikowe:

Zaczęły się wakacje, [], by na górskim szlaku wypróbować swoje nowe buty.

W zadaniach, których treść wymaga uzupełnień, znajdziesz zaciemnione miejsca – pamiętaj, by odpowiedzi pisemnych udzielać poza podręcznikiem.

fonetyka

CO TO JEST FONETYKA?

Z fonetyką zetknęliście się już w pierwszych klasach szkoły podstawowej. Uczyliście się wtedy czytać głośno, poprawnie i wyraźnie oraz zapisywać głoski, sylaby, wyrazy i zdania. Musieliście poznać podstawowe zagadnienia fonetyczne, żeby opanować sztukę czytania i pisania oraz by poznać zasady ortografii.

W późniejszych latach nauki ćwiczyliście umiejętności płynnego mówienia i czytania, wyraźnej artykulacji, starannej dykcji, poprawnego akcentowania i intonacji.

Fonetyka (z gr. *phonetikos* ‘brzmieniowy, głosowy’) to dział nauki o języku, badający i opisujący cechy dźwięków mowy, czyli głosek. Zajmuje się procesami powstawania samogłosek i spółgłosek, opisuje ich cechy, dokonuje klasyfikacji. Bada także inne składniki brzmieniowej warstwy wypowiedzi: akcent wyrazowy i zdaniowy oraz intonację właściwą różnym rodzajom zdań.

PRZYPOMNIJ SOBIE

Głoska i litera

CO TO JEST GŁOSKA I CO TO JEST LITERA?

Gdy Polacy zaczęli posługiwać się pismem, okazało się, że trudno jest zapisać wszystkie głoski, gdyż w języku polskim jest ich znacznie więcej niż liter w alfabecie łacińskim. Dlatego zapisanie dźwięków typowych dla polszczyzny wymagało tworzenia różnych kombinacji liter oraz dodania znaków diakrytycznych.

Głoska to najmniejsza, niepodzielna słyszalna i mówiona częśćka ludzkiej mowy.

Litera to graficzny znak głoski, najmniejsza **pisana** częśćka ludzkiej mowy.

Liczba liter i głosek w tym samym wyrazie jest często inna.

Jak zobaczymy na podanych przykładach, głoska może być zapisana:

- jedną literą, np. *d-o-m*, *u-s-t-a*;
- dwiema literami, np. *cz-a-p-k-a*, *sz-y-sz-k-a*;
- trzema literami, np. *dzi-e-c-k-o*.

UWAGA NA LITERĘ *i*!

Litera *i* może być znakiem graficznym samogłoski (gdy znajduje się przed spółgłoską), np. w wyrazie *igła* (*i-g-t-a*) czy *idę* (*i-d-ę*), lub tylko znakiem miękkości poprzedzającej spółgłoski (w pozycji przed samogłoską), np. *wiedza* (*w'-e-dz-a*), *niebo* (*ń-e-b-o*). Bez względu na pozycję w wyrazie *i* zawsze zmiękcza poprzedzającą je spółgłoskę, np. *wiara* (*w'-a-r-a*), *nadzieja* (*n-a-dź-e-j-a*), *miłość* (*m'-i-t-o-ś-ć*).

UWAGA *ortograficzna*

Znaki diakrytyczne to znaki graficzne dodawane do liter: kreska w literach *ń, ś, ć, ź, ó, ł*; kropka w *ż*; ogonek w *ę, ą*. Dzięki dodaniu takiego znaku litera oznacza inną głoskę – w taki sposób można np. zaznaczyć jej miękkość (np. *kos* – *koś*).

PRZYPOMNIJ SOBIE

Sylaba

CO TO JEST SYLABA?

Terminem *sylaba* posługujecie się już od pierwszych lat nauki w szkole.

Gdy uczyliście się czytać, najpierw sylabizowaliście, czyli dzieliliście wyrazy na sylaby. Pamiętacie zapewne, że **sylaba** (inaczej **zgłoska**) to część wyrazu zawierająca samogłoskę (*o-po-wia-da-nie, prze-czy-ta-li-śmy*).

Wyróżniamy dwa rodzaje sylab:

- **otwarte** – zakończone na samogłoskę, np. *pa-ni, po-e-ta*;
- **zamknięte** – zakończone na spółgłoskę, np. *war-ko-t, dzien-nik*.

Pamiętajmy, że *i* nie musi tworzyć sylaby, gdyż nie zawsze występuje jako znak graficzny samogłoski, czasem bywa jedynie znakiem miękkości i wówczas nie ma właściwości zgłoskotwórczych, np. *sie-dział, wios-na* (porównaj z rozdziałem *Głoska i litera*, s. 9).

Także *u* nie musi tworzyć sylaby, gdy występuje w połączeniach samogłoskowych, np. *Eu-ro-pa, au-to-bus, au-to-ry-tet*.

W podobnych wypadkach litera *u* jest wymawiana jak głoska *ł*.

PODSTAWOWE ZASADY PRZENOSZENIA WYRAZÓW

Zasady przenoszenia wyrazów znacie i stosujecie od dawna. Tutaj tylko przypomnimy i uporządkujemy wiadomości.

Podczas przenoszenia wyrazów do następnego wiersza należy je dzielić zgodnie z podziałem na sylaby, np. *ze-szyt, ma-pa, dłu-go-pis*.

Grupy spółgłosek możemy dzielić na kilka sposobów, np. *war-sztat* lub *warsz-tat*; *kar-czma* lub *karcz-ma*.

Trzeba pamiętać o oddzielaniu dwóch jednakowych liter sąsiadujących ze sobą, np. *dzien-ny, mięk-ki, bud-dyzm*.

Zawsze oddzielamy także przedrostki od reszty wyrazu, np. *wy-grać, pod-trzymać, prze-piękny*.

Wyrazy jednosylabowe w całości przenosimy do następnego wiersza.

POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI O GŁOSCE I SYLABIE

- 1 Podane wyrazy podziel na litery i głoski. Określ ich liczbę.

A. list	C. przemówienie	E. opowiadanie
B. streszczenie	D. opis	F. sprawozdanie

- 2 Podaj po trzy przykłady wyrazów, w których:
 - A. liczba głosek jest równa liczbie liter;
 - B. liczba głosek jest mniejsza niż liczba liter.

- 3 Podane wyrazy podziel na sylaby. Wyróżnij sylaby otwarte i zamknięte. Jaką funkcję pełni *i*, które nie tworzy sylaby?

A. pamiętnik	C. podanie	E. biografia
B. życiorys	D. dialog	F. wywiad

- 4 Podane wyrazy podziel na głoski, litery i sylaby. Wyróżnij samogłoski i spółgłoski.

A. gwizdać	C. nauczyciel	E. szczeniak
B. laureat	D. strzelba	F. chrzciny

- 5 Policz sylaby w poniższym fragmencie. Co to znaczy, że *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza jest napisany trzynastozgłoskowcem?

“ Jankiel niezmiernie Zosię lubił, kiwnął brodą
 Na znak, że nie odmawia; więc go w środek wiodą,
 Podają krzesło, usiadł, cymbały przynoszą,
 Kładą mu na kolanach, on patrzy z rozkoszą ”

- 6 Odszukaj w dostępnych źródłach (np. podręcznik, wybór poezji polskiej, internet) poniższe utwory. Policz, ile sylab zawiera każdy wers.

A. Jan Kochanowski, <i>Pieśń XXV z Ksiąg wtórych</i>
B. Ignacy Krasicki, <i>Hymn do miłości ojczyzny</i>

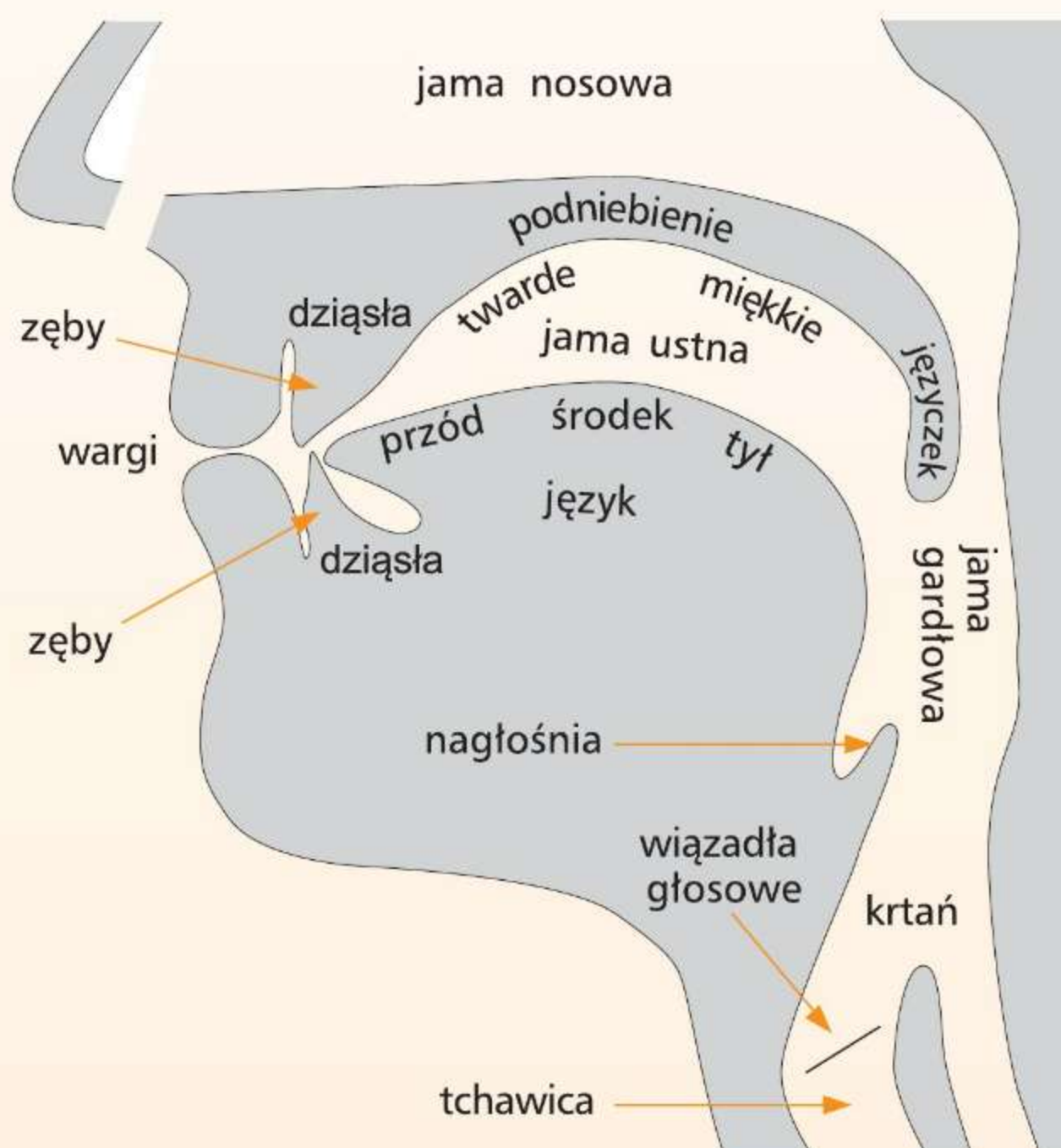
Zastanów się i wyjaśnij, jakie znaczenie ma w utworze poetyckim regularna liczba sylab w każdym wersie.

Budowa narządów mowy. Klasyfikacja głosek

CZYM SĄ NARZĄDY MOWY? DO CZEGO SŁUŻĄ?

Zastanówmy się, w jaki sposób powstaje mowa. Mówimy najczęściej w czasie wydechu. Na skutek drgań powietrza wydostającego się z płuc powstają głoski. Nie wystarczy jednak wzięcie głębokiego

wdechu, a następnie wykonanie wydechu, aby powstał dźwięk mowy. Musimy jeszcze uruchomić zespół organów nazywanych narządami mowy. Przyjrzyj się poniższemu rysunkowi.

Przedstawione na rysunku narządy mowy, a więc **jama gardłowa** (krtani z umieszczonymi w niej więzadłami głosowymi), **jama ustna** (z językiem, podniebieniem twardym i miękkim zakończonym języczkiem, dziąsłami i zębami) oraz **jama nosowa** decydują o brzmieniu głosek.

Ze względu na klasyfikację głosek szczególne znaczenie wśród wymienionych narządów mowy mają więzadła głosowe, podniebienie miękkie i język.

Prześledźmy teraz proces powstawania głoski. Wydostające się z płuc powietrze wędruje do krtani, gdzie znajdują się **więzadła głosowe**. One decydują o dźwięczności lub bezdźwięczności głoski. Gdy są zsunięte, przedostające się z płuc powietrze natrafia na przeszkodę, wprowadza więzadła

w drżenie i powstaje głoska dźwięczna. Gdy są rozsunięte, powstaje głoska bezdźwięczna (powietrze bez przeszkód przedostaje się do jamy gardłowej). Dalej powietrze natrafia na **podniebienie miękkie zakończone języczkiem**, które decyduje o nosowości lub ustności głoski. Gdy podniebienie miękkie jest podniesione, blokuje dostęp powietrza do jamy nosowej i powstaje głoska ustna. Przy opuszczonym podniebieniu miękkim powietrze przedostaje się i do jamy ustnej, i do jamy nosowej – powstaje wtedy głoska nosowa. Środkowa część **języka** decyduje o twardości lub miękkości głoski. Kiedy środek języka jest podniesiony i dotyka podniebienia twardego, powstaje głoska miękka, gdy środek języka nie dotyka podniebienia twardego – głoska twarda.

UWAGA

Dlaczego mówimy niewyraźnie, kiedy mamy katar? Dlaczego gdy dziecko traci przednie zęby mleczne, zaczyna inaczej wymawiać niektóre głoski?

Wszystkie te niedogodności mają związek z budową narządów mowy.

Kiedy mamy katar – nos jest zatkany, a więc jama nosowa nie bierze udziału w artykulacji.

W konsekwencji nie wymawiamy głosek nosowych (*m, n, m', n', ɲ, ɳ*).

Kiedy w artykulacji nie biorą udziału zęby przednie – nie wymawiamy poprawnie głosek nazywanych przedniojęzykowo-zębowymi, czyli *s, z, c, dz*, gdyż język nie może dotknąć potrzebnych do tego zębów.

KLASYFIKACJA GŁOSEK

» **GŁOSKA** najmniejszy element dźwiękowy dający się wyodrębnić w wyrazie (np. w wyrazie *ciocia* mamy 6 liter *c-i-o-c-i-a*, ale 4 głoski: *ci-o-ci-a*). Głoska powstaje, ponieważ wydychane powietrze napotyka na swojej drodze różne przeszkody (narządy mowy): krtani z wiązadłami głosowymi, jamę ustną z podniebieniem miękkim i podniebieniem twardym, zęby, dziąsła, język i wargi, czasami też jamę nosową

» Podział podstawowy

SAMOGŁOSKI

Tworzą sylaby, są wymawiane głośno i łatwo, ponieważ powyżej krtani powietrze przepływa swobodnie:

a, ą, e, ę, i, o, u, y

SPÓŁGŁOSKI

Nie tworzą sylab, są wymawiane ciszej, z trudem, ponieważ powietrze napotyka na swojej drodze przeszkody (różne narządy mowy):

b, c, ć, cz, d, dź, dż, f, g, h (ch), j, k, l, ł, m, n, ń, p, r, s, ś, sz, t, w, z, ź, ż (rz)

» Inne podziały głosek

nosowe	ustne
Gdy się je wymawia, powietrze przechodzi przez usta i nos	Gdy się je wymawia, powietrze przechodzi tylko przez usta
samogłoski <i>a, ą</i> spółgłoski: <i>m, m', n, ń</i>	pozostałe głoski

twarde	miękkie
Gdy się je wymawia, środek języka nie unosi się ku podniebieniu	Gdy się je wymawia, środek języka unosi się ku podniebieniu
<i>b</i>	<i>b'</i>
<i>c</i>	<i>ć, c'</i> ¹
<i>d</i>	<i>d'</i>
<i>dz</i>	<i>dź</i>
<i>f</i>	<i>f'</i>
<i>g</i>	<i>g'</i>
<i>h</i>	<i>h'</i>
–	<i>j</i>
<i>k</i>	<i>k'</i>
<i>l</i>	<i>l'</i>
<i>m</i>	<i>m'</i>
<i>n</i>	<i>ń</i>
<i>p</i>	<i>p'</i>
<i>r</i>	<i>r'</i>
<i>s</i>	<i>ś, s'</i>
<i>t</i>	<i>t'</i>
<i>w</i>	<i>w'</i>
<i>z</i>	<i>ź, z'</i>

dźwięczne	bezdźwięczne
Gdy się je wymawia, drgają wężadła głosowe	Gdy się je wymawia, wężadła głosowe nie drgają
wszystkie samogłoski	
<i>b, b'</i>	<i>p, p'</i>
<i>d, d'</i>	<i>t, t'</i>
<i>dz</i>	<i>c</i>
<i>dź</i>	<i>ć</i>
<i>dż</i>	<i>cz</i>
<i>g, g'</i>	<i>k, k'</i>
<i>h</i> (lokalnie wymawiane dźwięcznie)	<i>ch, h, ch', h'</i>
<i>j</i>	–
<i>l</i>	–
<i>ł</i>	–
<i>m</i>	–
<i>n</i>	–
<i>r</i>	–
<i>w, w'</i>	<i>f, f'</i>
<i>z</i>	<i>s</i>
<i>ź, z'</i>	<i>ś</i>
<i>ż (rz)</i>	<i>sz</i>

» **SYLABA** – część wyrazu zawierająca samogłoskę lub samogłoskę z grupą spółgłosek, np. *cio-cia*

¹ W niektórych wyrazach głoski miękkie wymawiamy dwójako, mimo że ortograficznie się od siebie nie różnią, np. *cis* [ćis] 'drzewo' – *cis* [c'is] 'termin muzyczny' (np. *cis-moll*); *siano* [śano] – *sinus* [s'inus]; *zima* [żima] – *Zimbabwe* [z'imbabwe].

UWAGA

ortograficzna

Problemy z pisownią *ą* i *ę* wynikają najczęściej z faktu, że występują znaczne różnice między zapisem tych głosek a ich wymową, por. *bąbel* (wym. [bɔmbɛl]), *skinał* (wym. [skʲinoł]), *pięć* (wym. [pʲeńć]).

Zasady ortograficzne są następujące:

- Litery *ą* i *ę* piszemy wyłącznie w wyrazach rodzimych, czyli rdzennie polskich (wyjątkowo *ę* piszemy także w zapożyczonym wyrazie *kołęda*).
- Literę *ą* piszemy w końcówkach N. lp rzeczowników, które w M. lp są zakończone na *-a*, np. (*zapoznaje się z*) *głoską, literą, zasadą*.
- Wszystkie rzeczowniki w C. lm mają końcówkę *-om*, np. (*przyglądam się*) *znakom, literom, zasadom*.
- Literę *ę* piszemy:
 - w końcówkach form B. lp rzeczowników, które w M. lp są zakończone na *-a*, np. (*poznaje*) *głoskę, literę, zasadę*;
 - w końcówkach form M. lp niektórych rzeczowników rodzaju nijakiego, np. *dziewczę, źrebie, piskłę*;
 - w końcówkach 1. os. lp czasowników w czasie teraźniejszym i przyszłym prostym, np. *widzę, słyszę, poznaje* (wyjątkami są czasowniki: *rozumiem, wiem, umiem, śmiem*).
- Litery *ę* i *ą* piszemy w czasie przeszłym w zakończeniach czasowników mających w bezokoliczniku końcówkę *-ąć*, np. *przyjąć – przyjął, przyjęła, przyjęli, przyjęły*.

- 1** Połóż dwa palce na szyi w okolicy krtani. Wymawiaj parami następujące głoski:
 z – s, w – f, dz – c, b – p, g – k, d – t.
 Przy wymawianiu których głosek czujesz drżenie więzadeł głosowych? Dlaczego?
 Uzupełnij notatkę na temat dźwięczności i bezdźwięczności głosek.

Więzadła głosowe drżą przy wymowie głosek [],
 np. [], ponieważ [].

Natomiast przy wymowie głosek [], np. [],
 więzadła głosowe są [] i powietrze [].

- 2** Ściśnij palcami nos, a następnie spróbuj wymówić następujące głoski:
 a, q, e, ę, s, m, o, ń.

A. Które głoski udało ci się wymówić poprawnie? Dlaczego?

B. Przy wymawianiu których głosek czujesz napór powietrza na palce
 zaciskające nos? Jak nazywamy takie głoski?

- 3** Zaobserwuj ruchy języka przy wymawianiu głosek n i ń. Która część języka dotyka
 podniebienia twardego przy wymawianiu głoski miękkiej?

- 4** Jakie znasz dwa sposoby graficznego oznaczania miękkości głosek? Podaj przykłady.

- 5** Podane wyrazy podziel na głoski, a następnie dokonaj klasyfikacji każdej z nich –
 skorzystaj ze wzoru.

WZÓR: r – spółgłoska twarda, dźwięczna, ustna.

e – samogłoska ustna.

A. rezydencja

C. widzą

B. labirynt

D. kupiliśmy

- 6** Porównaj pary wyrazów. Jakie cechy głosek spowodowały zmianę znaczenia?

A. biuro – pióro; żal – szal; lada – lata

B. piorę – porę; ciało – cało; głos – głoś

C. pije – piję; kosa – kąsa; wiec – więc

- 7** Utwórz nowe wyrazy, zastępując jedną ze spółgłosek dźwięcznych jej
 bezdźwięcznym odpowiednikiem.

A. górnik

C. działło

B. głosy

D. wiedz

Upodobnienia fonetyczne

UPODOBNIENIA SPÓŁGŁOSEK POD WZGLĘDEM DŹWIĘCZNOŚCI

Na pewno zauważyliście, że wiele wyrazów inaczej wymawiamy, a inaczej piszemy. Mówimy [ła**f**ka], ale piszemy *ławka*, mówimy [bu**t**ka], a piszemy *budka*. Gdy mamy wątpliwości ortograficzne, szukamy wyrazów pokrewnych (*ława*, *buda*). Dlaczego w wyrazie *ława* słyszeć *w*, a w wyrazie *ławka* – *f*? Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem **upodobnienia fonetycznego pod względem dźwięczności**.

Wymowa głosek polskich zmieniała się w ciągu wieków. Niektóre sąsiadujące ze sobą głoski upodobiły się brzmieniowo do siebie. I tak dźwięczna głoska *w* w wyrazie *ławka* sąsiaduje z mocniejszą, bezdźwięczną głoską *k* i upodabnia się do niej, gdyż wiązadła głosowe przygotowują się już do wymówienia głoski bezdźwięcznej (*k*), a więc się rozsuwają. Ten sam proces zaszedł w wyrazie *budka*.

W wielu wyrazach zjawiska te wystąpiły już bardzo dawno i współcześnie nie potrafimy ich wymówić bez upodobnienia.

Przyjrzyjcie się teraz wyrazom pokrewnym, które pomagają nam rozstrzygnąć wątpliwości ortograficzne (*ława*, *buda*). Głoski *w* i *d* sąsiadują z samogłoskami i dlatego wymawiamy je zgodnie z pisownią – dźwięcznie.

Upodobnienie pod względem dźwięczności to zatem zmiana cechy głoski pod wpływem mocniejszej głoski sąsiedniej. Gdy zachodzi w obrębie jednego wyrazu, mamy do czynienia z **upodobnieniem wewnątrzwyrazowym**, które może być postępowe albo wsteczne.

Na przykład w wyrazie *przerwa* głoska *p* [→]ubezdźwięczniła głoskę *r*, stąd wymowa [pszerwa] – w wyrazie *zaszło* [→]ubezdźwięcznienie wewnątrzwyrazowe postępowe; a w wyrazie *mrówka* głoska *k* [←]ubezdźwięczniła głoskę *w* i wymawiamy [mrufka] – występuje ubezdźwięcznienie wewnątrzwyrazowe wsteczne.

Podczas szybkiej wymowy sąsiadujących ze sobą wyrazów między końcową spółgłoską pierwszego wyrazu a spółgłoską rozpoczynającą

wyraz następny mogą powstać
upodobnienia międzywyrazowe,
które są zawsze wsteczne.

Na przykład w wyrażeniu *jak dobrze*
głoska *d* może udźwięcznić głoskę *k*
i wtedy wymawiamy [ja[→]g dobrze]

– występuje udźwięcznienie
międzywyrazowe wsteczne.

W wielu regionach Polski także
samogłoska rozpoczynająca drugi wyraz
może nadać dźwięczność spółgłosce
kończącej wyraz poprzedni (ponieważ
wszystkie samogłoski są dźwięczne).

Na przykład *ktoś umie* w szybkim
mówieniu możemy wymówić
[ktoś um'e].

Wyróżniamy następujące rodzaje
upodobnień pod względem dźwięczności:

- **udźwięcznienia** (głoskę
bezdźwięczną wymawiamy dźwięcznie
pod wpływem sąsiedniej głoski
dźwięcznej), np. w wyrazie *prośba*
głoska *b* nadaje dźwięczność głosce *ś*
i wymawiamy [prośba], podobnie wyraz
liczba wymawiamy [l'idźba], wyraz
także wymawiamy [tagże];

- **ubezdźwięcznienia** (głoskę
dźwięczną wymawiamy bezdźwięcznie
pod wpływem sąsiedniej głoski
bezdźwięcznej), np. w wyrazie *krzak*
głoska *k* „zabiera” dźwięczność głosce
rz i wymawiamy [k[→]szak].

W zależności od kierunku przebiegu
upodobnienia wyróżniamy:

- **upodobnienia postępowe**

(do przodu), np. trzask[→]

– ubezdźwięcznienie

wewnątrzwyrazowe postępowe głoski *rz*
pod wpływem *t*;

- **upodobnienia wsteczne**

(do tyłu), np. odpowiedź[←]

– ubezdźwięcznienie

wewnątrzwyrazowe wsteczne głoski *d*
pod wpływem *p*;

liczba[←] – udźwięcznienie

wewnątrzwyrazowe wsteczne głoski *cz*
pod wpływem *b*.

Większość spółgłosek dźwięcznych
na końcu wyrazu (w wygłosie)
wymawia się bezdźwięcznie, np. *teb*
wymawiamy [tɛp], *miód* wymawiamy
[m'ut]. Takie zjawisko fonetyczne
nazywamy **ubezdźwięcznieniem
w wygłosie**. Nie dotyczy ono
spółgłosek *m, n, r, l, ł* (ponieważ nie
mają one bezdźwięcznych
odpowiedników).

DOBRA RADA

W razie wątpliwości co do pisowni spółgłoski
na końcu wyrazu znajdź taką jego formę,
w której spółgłoska znajdzie się przed samogłoską
(np. *grad* – *grady*, *snop* – *snopy*).

1 Przeczytaj na głos podane wyrazy. Wskaż te, w których dostrzegasz różnicę między wymową a pisownią.

A. wzruszenie	G. przygnębienie
B. radość	H. entuzjizm
C. gniew	I. wstyd
D. rozżalenie	J. wściekłość
E. rozpacz	K. bezradność
F. smutek	L. bezskuteczny

2 Na czym polega różnica między wymową a pisownią niektórych wyrazów z ćwiczenia 1.? Podaj nazwy upodobnień fonetycznych, które w nich zaszły – zwróć uwagę na ich rodzaj i kierunek.

3 Podaj dziesięć przykładów rzeczowników, w których wymowie zachodzi ubezdźwięcznienie w wygłosie. Następnie uzasadnij ich pisownię, dodając inne formy tych wyrazów lub tworząc wyrazy pokrewne.

4 Podaj po trzy przykłady wyrazów, w których występuje upodobnienie:

A. postępowe,
B. wsteczne.

5 Przyjrzyj się podanym związkom wyrazowym. Jakie upodobnienia fonetyczne w nich dostrzegasz?

A. pod tytułem	D. nad stawem
B. tak zwany	E. pstrąg pieczony
C. gwizd parowca	F. stuk wiosł

6 Podaj pięć własnych przykładów upodobnień międzywyrazowych. Czym się charakteryzują takie upodobnienia?

Pisownia przedrostków zakończonych na spółgłoskę

U podobnienia fonetyczne powodują znaczne rozbieżności między mową a pismem, czego konsekwencją są trudności z ortografią. Zapamiętaj więc podane zasady.

Przedrostek z- zapisujemy:

- jako **z-** przed literami oznaczającymi głoski dźwięczne (zgodnie z wymową), np. *zubożeć, zgrać, zbić, zmrużyć*;
- jako **z-** bez względu na wymowę przed literami: *h, s, ś, sz*, np. *zhańbić, zharmonizować, zsadzić, zsypać, zsinieć, zszyć*;
- jako **s-** przed literami oznaczającymi spółgłoski bezdźwięczne: *p, f, t, k, c, cz, ch* (zgodnie z wymową), np. *spotulnieć, sfruwać, stłumić, skup, scedować, zaczytać, schować*;

- jako **ś-** przed połączeniem liter *ci*, np. *ściąć, ściagać, ściec*.

Przedrostek wz- zapisujemy:

- jako **wz-, wez-** przed literami oznaczającymi spółgłoski dźwięczne (zgodnie z wymową), np. *wzbronić, wzdąć, wezbrać*;
- jako **ws-, wes-** przed literami oznaczającymi spółgłoski bezdźwięczne (zgodnie z wymową), np. *wschodzić, westchnienie, wesprzeć*.

Przedrostki: bez-, nad-, ob-, pod-, przed-, roz-, w- bez względu na wymowę zapisujemy z głoską dźwięczną na końcu, np. *bezproblemowy, bezdenny, nadgorliwy, odszyć, obgadać, podbiec, podskoczyć, przedbiegi, przedsprzedaż, rozgwieżdża, rozstawić, wtopić*.

- 1** Ułóż dyktando z piętnastoma wyrazami z różnymi przedrostkami zakończonymi na spółgłoskę. Podyktuj je koledze / koleżance z ławki. Potem zamieńcie się rolami. Sprawdźcie swoje prace, odwołując się do poznanych reguł ortograficznych.

Uproszczenia grup spółgłoskowych

Często zdarza się, że trudno jest nam wymówić kilka sąsiadujących ze sobą spółgłosek w jednym wyrazie.

W swobodnej wymowie może (ale nie musi) dojść do opuszczenia jakiejś głoski, czyli do **uproszczenia grupy spółgłoskowej**.

Uproszczenia najczęściej występują podczas wymawiania:

- przyrostka **-wski** w przymiotnikach typu *warszawski, krakowski, ojcowski*, które można wymawiać [*warszask'i*, *krakosk'i*, *ojcosk'i*]. Poprawna jest także wymowa bez uproszczenia [*warszafsk'i*, *krakofsk'i*, *ojcofsk'i*];
- przyrostka **-wstwo** w wyrazach typu *rybołówstwo, znawstwo*, które można wymawiać [*rybołustfo*, *znastfo*]. Tu także poprawna jest wymowa staranniejsza: [*rybołufstfo*, *znafstfo*];

- **ł** na końcu wyrazu po spółgłosce, które może zanikać w formach czasu przeszłego, np. *stłukł, poległ, spadł* [*stłuk, polek, spat*]. Zachowanie **ł** w tych formach jest oczywiście również poprawne;
- spółgłosek **l** i **ł** wewnątrz wyrazu, np. *jabłko, umyślnie, rzemieślnik* [*japko, umyśń'e, żem'eśń'ik*]. Poprawna jest także wymowa bez uproszczenia;
- imiesłowów przysłówkowych uprzednich zakończonych na **-wszy**, np. *zjadłszy, zamilkłszy* [*zjatszy, zam'ilkszy*]. Wymowa z **ł** jest również poprawna;
- liczebników: *pierwszy* [*p'erszy*], *pięćdziesiąt* [*p'eńdżeśont*], *sześćdziesiąt* [*szeźdżeśont*], *dziewięćdziesiąt* [*dżew'eńdżeśont*], *sześćset* [*sześset*] albo [*szejset*].

UWAGA

Wymowa [p'ęćdżeśont], [dżew'ęćdżeśont], [sześćdżeśont] itd. jest sztuczna i pretensjonalna, poprawna jest jedynie wymowa uproszczona.

Nie każde uproszczenie jest dopuszczalne!

Zdarzają się w wymowie potocznej niepoprawne uproszczenia, będące błędami językowymi,

świadczącymi o językowym niedbalstwie mówiącego.

Najczęściej występują w połączeniach głosek *trż*, *drż* w takich wyrazach, jak *trzeba*, *trzy*, *trzysta*, *strzelać*, *drzewo*. W wyrazach tego typu nie należy upraszczać grup spółgłoskowych. Wymowa [czeba], [czy], [czysta], [szczelać], [dżewo] jest błędna. Poprawna jest jedynie wymowa [tszeba, tszy, stszelać, d-żewo] albo [czszeba, czszy, szczszelać, dżżewo].

Nie wolno także upraszczać wymowy spółgłosek podwójnych w takich wyrazach, jak *lekko*, *miętko*, *Budda*, *Jagietło*, *willa*, *cenny*.

1 Poniżej przedstawiono kilka przykładów, które często służą aktorom jako ćwiczenie dykcji. Przeczytaj je głośno, bardzo starannie wymawiając wszystkie głoski. Czy potrafisz przeczytać te zdania wyraźnie i szybko?

- A. W Szczepieszynie chrząszcz brzmi w trzcinie.
- B. Nie pieprz, Pietrze, wieprza pieprzem, bo przepieprzysz, Pietrze, pieprzem wieprza.
- C. Właśnie po to wieprza pieprzę, żeby mięso było lepsze.
- D. Ale będzie gorsze, Pietrze, jeśli w wieprza pieprz się wetrze.
- E. Z czeskich strzech szło Czechów trzech.
- F. Tłuszcz skwierczy na blasze.

2 Jak należy wymawiać podane wyrazy?

- krwiodawstwo • wrocławski • wyszedł • sześćset • strzelnica
- buddyzm • pomyślność • poległszy • lekkość

Akcent wyrazowy

Akcent to mocniejsze wymówienie jednej z sylab w wyrazie. W języku polskim akcent jest stały i pada na ogół na przedostatnią sylabę, np. *pro-gram*, *nie-po-ków*, *A-lek-san-dra*, *u-rze-czy-wist-nie-nie*.

Istnieje jednak w polszczyźnie duża grupa wyrazów akcentowanych inaczej.

- Formy 1. i 2. osoby lm czasu przeszłego (*mieliśmy*, *mieliście*) akcentujemy na trzeciej sylabie od końca. Końcówki *-śmy*, *-ście* są ruchome, mogą oddzielić się od czasownika i nie wpływają na akcent (*myśm*ie** *mieli*, *długoście* *byli*, *kiedyśm*ie** *zrobili*).
- Czasownik w czasie przeszłym zachowuje akcent form podstawowych, a więc: *myś-le-li-śmy* (tak jak *myś-le-li*), *mie-li-ście* (tak jak *mie-li*), *sta-nę-li-śmy* (tak jak *sta-nę-li*) itp.
- Formy trybu przypuszczającego akcentujemy:
 - na trzeciej sylabie od końca w 1., 2. i 3. osobie lp oraz w 3. osobie lm (*chcia-ła-bym*, *za-czął-byś*, *wy-grał-by*, *skoń-czy-li-by*);
 - na czwartej sylabie od końca

w 1. i 2. osobie lm (*chcia-ły-by-śmy*, *za-czę-li-by-ście*).

Wszystkie końcówki zawierające cząstkę *-by* są ruchome i nie wpływają na akcent czasowników, które zachowują akcent form podstawowych, np. *chcia-ła-bym* (tak jak *chcia-łam*), *za-czął-byś* (tak jak *za-czął*), *wy-gra-li-by-śmy* (tak jak *wy-gra-li*), *za-czę-li-by-ście* (tak jak *za-czę-li*).

- Liczebniki *czte-ry-sta*, *sie-dem-set*, *o-siem-set*, *dzie-więć-set* akcentujemy na trzeciej sylabie od końca.
- Wyrazy zapożyczone zakończone na *-ika*, *-yka* akcentujemy na trzeciej sylabie od końca (*fi-zy-ka*, *re-pu-bli-ka*, *sta-ty-sty-ka*, *mu-zy-ka*, *kro-ni-ka*).
- Na trzeciej sylabie od końca mają akcent także inne wyrazy obcego pochodzenia, np. *u-ni-wer-sy-tet*, *le-ksy-kon*, *mi-ni-mum*, *tech-ni-kum*, choć w języku potocznym dopuszcza się ich akcentowanie na drugiej sylabie od końca. Niektóre słowa mogą mieć akcent wariantywny, np. *pre-zy-dent* lub *pre-zy-dent*.

W razie wątpliwości warto skorzystać ze słownika poprawnej polszczyzny lub słownika języka polskiego.

WYRAZY NIEPOSIADAJĄCE SAMODZIELNEGO AKCENTU

Istnieją wyrazy, które nie mają samodzielnego akcentu i łączą się w całość akcentową z wyrazem sąsiednim, np. *pod wie-czór, nie wie-dzia-łem, na przy-kład*. Takie połączenie wyrazu nieakcentowanego z wyrazem akcentowanym jest wymawiane jak jeden wyraz.

Do wyrazów nieposiadających samodzielnego akcentu należą:

- jednosylabowe przyimki, np. *po po-tu-dniu, do szko-ty, pod ty-tu-łem*;
- jednosylabowe spójniki, np. *film a książ-ka, pió-ro i o-tó-wek, jab-tka lub grusz-ki*;
- partykuła *nie* przed czasownikami, które mają co najmniej dwie sylaby, np. *nie re-zyg-nuj, nie są-dzę, nie mu-si-cie*;
- jednosylabowe zaimki, np. *za-sta-nów się, po-wie-dział mi, spro-wa-dzi-my go*.

Jeśli przyimek łączy się z wyrazami jednosylabowymi (oprócz zaimków), wtedy akcent pada na ten właśnie jednosylabowy wyraz, np. *na stół*,

we mgle, przed las.

Jeśli zaś przyimek znajduje się przed jednosylabowym zaimkiem, to akcentowany jest pierwszy wyraz, np. *do mnie, od nas, przy niej, dla nich*.

Jeśli partykuła *nie* łączy się z wyrazami jednosylabowymi (oprócz czasowników), wtedy akcent pada na ten właśnie jednosylabowy wyraz, np. *nie ja, nie mój, nie dziś*.

Jeśli zaś partykuła *nie* łączy się z jednosylabowymi formami czasownika, wtedy akcent pada na przeczenie, np. *nie dam, nie zgub, nie miał*.

Zapamiętaj!

Poprawne akcentowanie jest bardzo istotnym elementem kultury wypowiedzi i – co za tym idzie – świadczy o kulturze językowej mówiącego.

1 Przeczytaj podane czasowniki, akcentując wyróżnione sylaby. Sformułuj wniosek dotyczący akcentowania czasowników na trzeciej i czwartej sylabie od końca.

A. wystu cha li	podzi wia li	oklaski wa li
B. wystu cha liśmy	podzi wia liśmy	oklaski wa liśmy
C. wystu cha liście	podzi wia liście	oklaski wa liście
D. wystu cha libyśmy	podzi wia libyśmy	oklaski wa libyśmy
E. wystu cha libyście	podzi wia libyście	oklaski wa libyście
F. wystu cha liby	podzi wia liby	oklaski wa liby

2 Jakie jeszcze wyrazy akcentujemy na trzeciej sylabie od końca? Podaj przykłady.

POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI Z FONETYKI

- 1 Podane wyrazy podziel na sylaby. Wyróżnij *i* oraz *u* niezgłoskotwórcze.
 - automatycznie • minimalny • niespotykany • euforia
 - astronautyka • piegowaty • najmądrzej • epopeja
 - aerodynamiczny • wyszczególnić • trzcina • poezja
- 2 Poniższe wyrazy podziel na głoski i omów cechy każdej z nich.

A. architektura	E. zwieńczenie
B. portal	F. krużganek
C. sklepienie	G. fasada
D. stiuk	H. dziedziniec
- 3 Wyjaśnij, jak zachowują się narządy mowy podczas artykulacji głosek:
 - A. dźwięcznych,
 - B. nosowych,
 - C. miękkich.
- 4 Przyjrzyj się parom wyrazów. Jakie cechy głosek spowodowały zmianę znaczenia?
 - A. Kasia – kasa
 - B. kąt – kot
 - C. grad – grat
- 5 Wzorując się na ćwiczeniu 4., podaj inne przykłady par wyrazów, które różnią się od siebie jedną głoską. Wyjaśnij, co jest powodem zmiany znaczenia.
- 6 Podaj po trzy własne przykłady:
 - A. ubezdźwięcznienia w wygłosie,
 - B. udźwięcznienia wewnątrzwyrazowego,
 - C. ubezdźwięcznienia międzywyrazowego,
 - D. uproszczenia grupy spółgłoskowej.

słownictwo

ZRÓŻNICOWANIE SŁOWNICTWA

Czy zastanawiałś / zastanawiałaś się kiedyś nad tym, ile jest słów w języku polskim? Wydany w 2016 roku *Wielki słownik ortograficzny PWN* obejmuje 140 tysięcy haseł. Nie oznacza to jednak, że aż tylu słów używamy w codziennej komunikacji! Językoznawcy szacują, że zasób słownictwa znanego wszystkim Polakom to tylko 6–10 tysięcy wyrazów. Oprócz tego polszczyzna obejmuje np. dialekty i gwary ludowe używane w różnych regionach kraju, słownictwo charakterystyczne dla odmiennych stylów, a także takie, którym posługują się przedstawiciele różnych grup społecznych (np. gwara młodzieżowa). Należy przy tym pamiętać, że język polski jest tworem żywym: wciąż pojawiają się w nim nowe elementy, a inne wychodzą z użycia. Nic więc dziwnego, że – jak zauważa Rada Języka Polskiego – „jakakolwiek – nawet przybliżona – odpowiedź na pytanie o liczbę słów w polszczyźnie nie jest możliwa”.

Synonimy, antonimy i homonimy

CZYM SĄ SYNONIMY?

Zterminem *synonim* spotkałeś / spotkałeś się już wielokrotnie w trakcie nauki w szkole. **Synonimy** to wyrazy o podobnym znaczeniu, inaczej wyrazy bliskoznaczne. W życiu codziennym stale się nimi posługujemy. Dzięki stosowaniu synonimów unikamy

powtórzeń, wyrażamy się precyzyjniej, czynimy naszą wypowiedź bogatszą. Na przykład zamiast wyrazu *droga* możemy użyć słów *szosa, trakt, aleja, trasa, szlak*, a wyraz *piękny* można zastąpić podobnym znaczeniowo wyrazem *wspaniały, zachwycający, cudowny, śliczny* lub *uroczy*.

CZYM SĄ ANTONIMY?

Niektóre wyrazy można połączyć w pary o przeciwnym znaczeniu, np. *prawda – kłamstwo, jasny – ciemny*,

zwyciężyć – przegrać.
Takie wyrazy nazywamy **antonimami**.

CZYM SĄ HOMONIMY?

Istnieją w języku wyrazy, które mają identyczne brzmienie i pisownię, ale zupełnie inne znaczenie, np. *para* wodna i *para* butów, *pensja* dla panien

i *pensja* miesięczna, *porwać* kogoś i *porwać* coś na strzępy.
Takie wyrazy nazywamy **homonimami**.

PRZYPOMNIJ SOBIE

Związki frazeologiczne

CZYM SĄ ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE?

W różnych językach występują charakterystyczne dla nich połączenia wyrazowe o znaczeniu przenośnym, nazywane **związkami frazeologicznymi**. Dzięki utrwaleniu w systemie językowym takie związki są ogólnie zrozumiałe. Traktuje się je jako całość i przywołuje w stałej postaci. Z pewnością niejednokrotnie spotykaliście się z tymi konstrukcjami.

Związek frazeologiczny to takie połączenie kilku wyrazów, którego znaczenie nie jest sumą znaczeń występujących w nim słów. Gdy powiemy *z góry dziękuję*, rozumiemy, że składamy podziękowanie, zanim ktoś spełni naszą prośbę. Jeśli dosłownie przetłumaczymy ten zwrot na angielski i powiemy do kogoś *thank you from the mountain*, wprowadzimy go w uzasadnione zdziwienie.

W JAKIM CELU STOSUJEMY ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE?

Robimy to na ogół po to, aby naszą wypowiedź uczynić ciekawszą, barwniejszą, atrakcyjniejszą, a czasem wyrazistszą. Możemy o kimś powiedzieć po prostu *jest bardzo opanowany*, ale to samo dobitniej wyrazimy frazeologizmem *ma nerwy ze stali* albo *potrafi zachować zimną krew*.

Związki frazeologiczne tworzą całość znaczeniową, co często sprawia wielu osobom trudności. Trzeba zachować ostrożność, aby uniknąć błędów.

1. Nie należy wymieniać wyrazów występujących w związku. Mówimy zatem np. *twardy orzech do zgryzienia*, a nie **ciężki orzech do*

zgryzienia; szaleńczo zakochany, a nie *wariacko zakochany. W niektórych frazeologizmach wymiana wyrazu jest dopuszczalna, ale w ograniczonym zakresie, np. *zabrać się do pracy / zabrać się do roboty / zabrać się do dzieła*.

2. Nie wolno skracać ani rozwijać związku frazeologicznego, mówimy więc np. *użył jak pies w studni*, a nie **użył jak w studni*; *przeczytałam książkę od deski do deski*, a nie **przeczytałam całą książkę od deski do deski*.

3. Nie należy zmieniać formy gramatycznej wyrazów występujących w związku, gdyż taka zmiana często powoduje utratę sensu przenośnego tego związku, mówimy np. *włos ci z głowy nie spadnie*, a nie **włosy ci z głowy nie spadną*.

4. Błędem jest stosowanie związku frazeologicznego w nieodpowiednim kontekście, który może wywołać niezamierzony efekt humorystyczny, np. *W sadzie sąsiada pierwsze skrzypce grają jabłonie*.

5. Należy unikać używania frazeologizmów w odniesieniu do sytuacji, które mogą sugerować dosłowne rozumienie tych związków, np. *Adam stawał na głowie, żeby dostać szóstkę z WF*.

Czasami możemy spotkać się ze świadomym wykorzystaniem dosłownego znaczenia związków frazeologicznych, m.in. w tekstach satyrycznych i w reklamie. Przykładowo frazeologizm występujący w sloganie *Pij mleko – będziesz wielki* odnosi się do wielkości zarówno w przenośni, jak i dosłownie.

Bogatymi źródłami związków frazeologicznych w naszej kulturze są:

- mitologia – np. *stajnia Augiasza*, *między Scyllą a Charybdą*, *męki Tantala*, *rzucić / ciskać gromy*, *koń trojański*;
- Biblia – np. *wdowi grosz*, *hiobowa wieść*, *manna z nieba*, *mieć z kimś / czymś krzyż Pański*, *przenieść się na łono Abrahama*;
- historia i wojskowość – np. *przekroczyć Rubikon*, *palić za sobą mosty*, *stawiać czoła*, *bić na alarm*, *z podniesioną przyłbicą*;
- rzemiosło – np. *nawarzyć piwa*, *wygarbować komuś skórę*, *przyszyć komuś latkę*, *z tej maki chleba nie będzie*, *nie święci garnki lepią*.

Źródła frazeologizmów jest bardzo wiele. Związki frazeologiczne nawiązują do literatury, świata przyrody, zachowania zwierząt, rolnictwa, zjawisk atmosferycznych, codziennych czynności i innych.

Ze względów formalnych

możemy podzielić związki frazeologiczne na:

- **wyrażenia** – nie zawierają czasownika, a ich ośrodkiem jest rzeczownik, rzadziej przymiotnik, lub imiesłów przymiotnikowy np. *koronkowa robota*, *nie w ciemę bity*, *powieść z kluczem*;
- **zwroty** – podstawowym członem jest w nich czasownik, który można odmieniać w zależności od użycia; np. *wylać (wylał, wylali) dziecko z kąpielą*, *trzymać (trzyma, trzymajmy) fason*;
- **frazy** – mają postać zdań; najczęściej są to przysłowia i powiedzenia traktowane jako rozbudowane frazeologizmy, np. *Gdy kota nie ma, myszy harcują*.

POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI ZE SŁOWNICTWA

- 1 Wskaż pary wyrazów, które znaczą to samo.

A. dwutygodnik – czasopismo	E. prolog – zakończenie
B. opowiadanie – nowela	F. autor – twórca
C. przedstawienie – inscenizacja	G. opera – operetka
D. bohater – heros	H. chociaż – aczkolwiek

- 2 Wyróżnione przymiotniki zastąp wyrazami bliskoznacznymi o większym natężeniu cechy. Które z przymiotników trafniej oddadzą cechy przywołanych postaci? Dlaczego?

A. Herkules był <i>silny</i> i dlatego podołał wszystkim pracom.	
B. <i>ładna</i> Afrodyta była boginią miłości.	
C. <i>Zdolny</i> Dedal skonstruował skrzydła i uciekł z Krety.	
D. <i>Zły</i> Minos składał Minotaurowi ofiarę z młodych ludzi.	

- 3 Napisz krótkie opowiadanie, w którym użyjesz synonimów słowa *strach*.

- 4 Dopasuj antonimy do podanych wyrazów. Jakie to części mowy?

A. głupio – []	smutno – []
B. góra – []	entuzjizm – []
C. śpiący – []	zapamiętany – []
D. kochać – []	mówić – []

- 5 Zastosuj antonimy i sformułuj po dwa zdania – jedno przeczące drugiemu – na temat dzisiejszej pogody.

- 6 Przypomnij sobie *Balladynę* Juliusza Słowackiego i podaj trzy cechy Balladyny i trzy cechy przeciwne, charakterystyczne dla Aliny.

- 7 Napisz dwie opinie o wybranej książce – pierwszą pozytywną, a drugą negatywną. Użyj jak najwięcej antonimów.

8 Przyjrzyj się podanym parom zdań. Wyjaśnij znaczenie wyróżnionych wyrazów.

- A.** 1. Mój ojciec to *prawy* człowiek.
2. Uderzyłam się w *prawy* łokieć.
- B.** 1. W naszej szkole powstało *koło* fotograficzne.
2. Mieszkam *koło* parku.
- C.** 1. *Liczymy* na twoją pomoc.
2. *Liczymy* książki w domowej bibliotece.
- D.** 1. W pierwszej ławce siedzi *ruda* dziewczyna.
2. *Ruda* żelaza jest cennym surowcem naturalnym.
- E.** 1. Bardzo nie lubię *rannego* wstawania do szkoły.
2. *Rannego* kierowcę przewieziono do szpitala.
- F.** 1. Dawniej *damy* jeździły powozami.
2. *Damy* wam znać, kiedy pojawią się grzyby.
- G.** 1. Znajdź *orzeczenie* w podanym zdaniu.
2. Wkrótce zostanie wydane *orzeczenie* w tej sprawie.

9 Podaj trzy własne przykłady homonimów. Z każdym z nich ułóż po dwa zdania, by wykazać różnicę znaczeń (w sumie sześć zdań).

10 Do podanych wyrazów dobierz po dwa synonimy – jeden o słabszym, a drugi o mocniejszym natężeniu cechy.

- A.** [] , strach, [] .
- B.** [] , zmartwiony, [] .

11 Podaj trzy przykłady homonimów. Każdy z nich zastosuj w zdaniach ilustrujących różnicę znaczeń między tymi słowami.

12 Wykaż wieloznaczność przymiotnika, dobierając do niego odpowiednie antonimy.

- A.** stary chleb
- B.** stary człowiek
- C.** stary sweter
- D.** stary pałac
- E.** stary pracownik

13 W zeszycie pogrupuj podane związki frazeologiczne w zależności od źródła pochodzenia.

- guzik z pętelką • zapuszczać korzenie • zakazany owoc
- puszka Pandory • hiobowa wieść • robić z siebie widowisko
- pod egidą • róg obfitości • przekazać pałeczkę
- robić wszystko na jedno kopyto • ni przypiął, ni przyłatał
- rzutem na taśmę • pokrzyżować szyki • siać niezgodę
- robić sceny • wyskoczyć jak filip z konopi

14 Wybierz po jednym frazeologizmie z każdej grupy z poprzedniego ćwiczenia. Wyjaśnij precyzyjnie (w zeszycie) ich znaczenie, a następnie porównaj swoje odpowiedzi z zapisem w słowniku frazeologicznym.

15 Czasowniki z prawej kolumny połącz z wyrazami i wyrażeniami z kolumny lewej, aby powstały poprawne związki frazeologiczne. Utworzone zwroty zapisz w zeszycie.

urodzić się	igły w stogu siana
siedzieć	nosa
szukać	zęby
spłatać	głową
zadzierać	palcem
ruszyć	w czepku
zacisnąć	figla
nie kiwnąć	jak na szpilkach

16 Wybierz trzy spośród związków frazeologicznych z poprzedniego ćwiczenia i ułóż z nimi zdania, które ukażą ich znaczenie.

17 Z podanymi wyrazami utwórz związki frazeologiczne, które będą miały formę porównań.

WZÓR: uparty jak osioł

- paw • mrówka • niedźwiedź • sowa • pies • wilk • lis
- byk • baranek • trusia

Treść i zakres znaczeniowy wyrazu

REALNE I SŁOWOTWÓRCZE ZNACZENIE WYRAZU

Kiedy słyszysz nowy wyraz, często pytasz „co to znaczy?”. Czasem sprawdzasz znaczenie w odpowiednim słowniku. Zastanówmy się teraz, czym jest znaczenie wyrazu.

W klasie siódmej zajmowaliśmy się budową wyrazu, tworzeniem wyrazów pochodnych, zależnościami między wyrazami należącymi do tej samej rodziny. Analizując te zagadnienia, posługiwaliśmy się parafrazą słowotwórczą, czyli słowotwórczym (strukturalnym) znaczeniem wyrazu, wynikającym z jego budowy. Mogliśmy wówczas zauważyć, że znaczenie słowotwórcze (zawarte w parafrazie) i znaczenie realne (słownikowe) nie zawsze są takie same.

Słowotwórcze znaczenie wyrazu to znaczenie wynikające z jego budowy, np. *stolarz* to ‘mężczyzna, który robi stoły’.

Realne (słownikowe) znaczenie wyrazu to informacja o fragmencie otaczającego nas świata, nazywanym przez ten wyraz, np. *stolarz* to ‘rzemieślnik wyrabiający przedmioty z drewna’. Realne znaczenie wyrazu *stolarz* jest zatem znacznie szersze niż jego znaczenie słowotwórcze. Zdarza się także, że znaczenie realne jest węższe od słowotwórczego (np. *jeździec* to tylko *ten, kto jeździ konno*) albo nie ma z nim wyraźnego związku (np. wyraz *piwnica* obecnie oznacza pomieszczenie w domu poniżej poziomu gruntu, a z analizy słowotwórczej wynika, że jest to pomieszczenie do przechowywania piwa, i takie było kiedyś znaczenie tego słowa).

Ze słownikowym znaczeniem wyrazu ściśle są związane pojęcia **treść** wyrazu i **zakres** wyrazu.

CO TO JEST TREŚĆ WYRAZU?

Zastanówmy się, co oznacza wyraz *książka*. Na jego treść składają się następujące cechy: są to złożone i oprawione arkusze papieru zadrukowane jakimś tekstem. Treść jednego wyrazu może być bogatsza od treści innego, jeśli mieści się w niej więcej cech znaczeniowych. Zastanówmy się teraz nad treścią wyrazu *powieść*. Oznacza on utwór epicki pisany prozą, o wielowątkowej

fabule, obejmującej dzieje licznych bohaterów i środowisk społecznych. Wyraz *powieść* jest bogatszy znaczeniowo od wyrazu *książka*, ponieważ mieści w sobie cechy znaczeniowe wyrazu *książka*, ale także inne cechy, charakterystyczne tylko dla powieści. Te dodatkowe cechy pozwalają odróżnić powieść od innych książek, np. poradnika, noweli, dziennika.

CO TO JEST ZAKRES WYRAZU?

Zakres wyrazu to zasięg, czyli zbiór przedmiotów, zjawisk lub osób, które ten wyraz nazywa. Na przykład zakres wyrazu *książka* to wszystkie książki: broszury, poradniki, książki kucharskie, telefoniczne, rachunkowe, zbiory poezji i reportaży, pamiętniki, dramaty itd., a więc wszystkie złożone i oprawione arkusze papieru zadrukowane jakimkolwiek tekstem. Zdarza się, że zakresy niektórych wyrazów są identyczne, np. wyrazy

zapach i *woń* odnoszą się do tych samych klas pojęć, a wyrazy *rowerzysta* i *cyklista* odnoszą się do tych samych klas osób. Wyraz *kwiat* ma szerszy zakres niż *fiolka*, ponieważ odnosi się nie tylko do klasy fiołków, lecz także do klasy róż, tulipanów, lilii itd. Z kolei wyraz *kwiat* ma zakres węższy niż *roślina*, bo obejmuje tylko jeden spośród wielu rodzajów roślin. Natomiast wyrazy *książka* i *powieść* mają zupełnie różne zakresy.

Omówione zagadnienia możemy przedstawić graficznie:

TREŚĆ WYRAZU

- Treść wyrazu *powieść* jest bogatsza niż treść wyrazu *książka*.
Treść wyrazu *książka* jest uboższa niż treść wyrazu *powieść*.

ZAKRES WYRAZU

- Zakres wyrazu *książka* jest szerszy niż zakres wyrazu *powieść*.
Zakres wyrazu *powieść* jest węższy niż zakres wyrazu *książka*.

- Zakresy wyrazów *zapach*, *woń* są identyczne.

- Zakresy wyrazów *książka*, *zapach* są zupełnie różne.

Słownikowe znaczenie wyrazu to jego treść i zakres.

- Podane grupy wyrazów zastąp jednym słowem o szerszym zakresie.
 - noże, łyżki, widelce
 - doberman, pudel, kundel
 - jezioro, rzeka, morze
 - salon, sypialnia, jadalnia
 - komoda, krzesło, szafa
- Do każdego z podanych wyrazów dopasuj po trzy słowa o bogatszej treści.

A. napój	D. kwiat
B. pomieszczenie	E. wiatr
C. droga	F. kolor
- Podane czasowniki uporządkuj w kolejności od wyrazu mającego najwęższy zakres znaczeniowy do mającego zakres najszerszy. Wskaż wyraz o najbogatszej treści. Zależności między wyrazami przedstaw graficznie.
 - iść, poruszać się, stąpać
 - jeść, chrupać, odżywiać się
 - rozmawiać, dyskutować, kontrargumentować
 - tańczyć, bawić się, stepować
- Wybierz jedną grupę czasowników z poprzedniego ćwiczenia i ułóż z nimi takie zdania, które będą ilustrowały różne odcienie znaczeniowe. Utworzone zdania powinny być ze sobą logicznie powiązane. Zastosuj formę osobową czasowników.

Neologizmy

CZYM SĄ NEOLOGIZMY?

Wiecie już z klasy siódmej, że istnieją wyrazy podstawowe i pochodne, utworzone za pomocą elementu zwanego formantem (np. *pies* → *pies-ek*; *mówić* → *mów-ca*). Te zagadnienia dotyczyły wyrazów,

które już się przyjęły w języku polskim. Jednakże każdy język jest tworem żywym, co oznacza m.in., że niektóre słowa wychodzą z użytku, a powstają inne, wcześniej nieznane i nieużywane. Takie nowo powstałe wyrazy nazywamy **neologizmami**.

RODZAJE NEOLOGIZMÓW

Ze względu na sposób powstawania wyróżniamy kilka rodzajów neologizmów:

- neologizmy **słowotwórcze** – utworzone od wyrazów już istniejących za pomocą odpowiednich formantów, np. *zmywać* → *zmyw-arka*, *program* → *program-ista*;
- neologizmy **znaczeniowe** – powstałe wskutek nadania już istniejącym wyrazom nowych znaczeń, np. *wieża* → ‘wysoka budowla’ i *wieża*

‘zestaw do odtwarzania muzyki’; *komórka* ‘małe pomieszczenie, składzik’ i ‘telefon komórkowy’;

- neologizmy **frazologiczne** – będące połączeniem już istniejących wyrazów w związki, które zyskują nowe znaczenie, np. *dziura ozonowa*, *szara strefa*;
- **zapożyczenia** – wyrazy zaczerpnięte z języków obcych, np. *komputer*, *hit*.

ZAPOŻYCZENIA

Szczególnym rodzajem neologizmów są zapożyczenia, czyli wyrazy zaczerpnięte z języków obcych. Dlaczego „pożyczamy” wyrazy? Historia zapożyczeń jest świadectwem

kontaktów ekonomicznych, kulturowych i politycznych z innymi krajami. Najstarsze zapożyczenia to **latynizmy** (wyrazy pochodzące z języka

łacińskiego), które pojawiły się w Polsce wraz z przyjęciem chrześcijaństwa, np. *apostół, kaplica, mnich, opłatek, wigilia*. Później, w miarę rozwoju nauki, przejmowaliśmy coraz więcej słów z łaciny, a także z greki, np. *lekcja, oracja, matematyka, historia, pedagogika, muzyka, atrament*.

W okresie lokacji miast na prawie magdeburskim i lubeckim polszczyzna wzbogaciła się o liczne zapożyczenia z języka niemieckiego (**germanizmy**), związane z miastem, jego administracją i budownictwem (np. *budulec, hebel, ratusz, bruk, rura, gmina, wójt, sołtys*).

W renesansie, w czasie panowania pochodzącej z Włoch królowej Bony, zaczerpnęliśmy wiele wyrazów z języka włoskiego (np. *koncert, tempo, pianino, pomidor, kalarepa, por, brawo, aria*).

Wspólna polityka polsko-węgierska przyniosła nam m.in. słowa: *hejnał, husarz, pałasz, giermek, dobosz, rokosz*.

W XVIII wieku, gdy językiem salonów w Europie stał się francuski, w polszczyźnie zadomowiły się **romanizmy** – zaliczamy do nich takie wyrazy, jak *toaleta, abażur, portmonetka, biżuteria, angaż*. Czasy zaborów spowodowały napływ **rusycyzmów**

(zapożyczeń z języka rosyjskiego) i germanizmów. Od drugiej połowy XIX w. w języku polskim pojawia się coraz więcej **anglicyzmów** (zapożyczeń z języka angielskiego), np. *kajak, mecz, stres, lider*.

Jak więc widać, polszczyzna od wielu wieków przejmując obce słownictwo. Wiele z tych zapożyczeń funkcjonuje w języku polskim od tak dawna, że nie są dziś odbierane jako neologizmy, nie odczuwamy ich obcego pochodzenia. Nie zmienia to faktu, że wywodzą się z innych języków i w chwili, gdy przenikały do polszczyzny, były w niej elementem nowym.

Obecnie najbardziej ekspansywnym językiem jest niewątpliwie angielski, głównie dlatego że stał się językiem międzynarodowym, ale także ze względu na dominujący wpływ kultury amerykańskiej na świecie. Anglicyzmy również wzbogacają nasz język, ale należy pamiętać o tym, że nadużywanie wielu z nich to wynik mody językowej, której dość łatwo ulec. Nadmierne, nieuzasadnione stosowanie wyrazów obcych może zakłócać komunikację językową lub dawać świadectwo językowego niedbalstwa.

1 Podaj po jednym przykładzie neologizmów:

- A. słowotwórczego (z formantem *-arka*),
- B. znaczeniowego (z dziedziny elektroniki),
- C. frazeologicznego (związanego z dowolną dziedziną życia),
- D. zapożyczenia (związanego ze sportem).

2 Wyjaśnij, co znaczą podane wyrazy. Sprawdź w odpowiednim słowniku, z jakiego języka zostały zapożyczone.

A. fair play	C. á propos	E. make up
B. faux pas	D. OK	F. globtroter

- 3** Podziel podane wyrazy ze względu na dziedziny, których dotyczą. Wpisz je do sporządzonej w zeszycie tabeli według wzoru. Sprawdź w słowniku wyrazów obcych, z jakich języków zostały zapożyczone. Zastanów się i powiedz, jakie były związki Polski z danym krajem i jakie było historyczne podłoże zapożyczeń.

NAUKA	KOŚCIÓŁ	JEDZENIE	MODA
<i>geometria</i>	<i>opłatek</i>	<i>leczo</i>	<i>kok</i>
ORGANIZACJA MIASTA	PRAWO	ARCHITEKTURA	BUDOWNICTWO I RZEMIOSŁO
<i>ratusz</i>	<i>dokument</i>	<i>fronton</i>	<i>bruk</i>

- akademia • akt • al dente • altana • anioł • apelacja
- arytmetyka • biskup • biżuteria • bliny • burmistrz
- czajnik • dekret • doktryna • etyka • filozofia • garderoba
- garsonka • genetyka • gmina • gorset • hebel • klajster
- kołduny • komisja • kościół • krawat • liceum • msza
- musztarda • optyka • pacierz • proboszcz • pergola
- pomarańcza • pulpet • rejestr • risotto • rotunda
- rynek • salami • seler • softys • sombrero • szmizjerka
- sztukateria • wajcha • weksel • wójt

- 4** Podaj po trzy przykłady zapożyczeń z języka angielskiego dotyczących wymienionych dziedzin:

- A. sport, C. informatyka,
B. muzyka, D. moda.

- 5** Przeczytaj podany tekst i wyjaśnij wyrazy będące zapożyczeniami z języka włoskiego. Spróbuj stworzyć podobny tekst, w którym zastosujesz zapożyczenia z innego języka nowożytnego.

“Pedantyczny bankier, wirtuoz wolonczeli, w swej altanie na karmazynowym materacu pod baldachimem otoczony lawendą delektował się karczochami, popijając caffè latte przy akompaniamencie pianina, eh, dolce vita, eh, dolce far niente!”

<http://www.italianistyka.uni.lodz.pl/jezyk/zapozyczenia>

[dostęp: 21.11.2017 r.]

Neologizmy artystyczne

Pisarze, a zwłaszcza poeci, często wymyślają nowe słowa, które pełnią w utworze funkcję środka stylistycznego. Tworząc je, korzystają ze schematów słowotwórczych i skojarzeń z wyrazami funkcjonującymi w języku. Takie wyrazy nazywamy

neologizmami artystycznymi (np. *odejrzał* od *wejrzał* – odpowiedział spojrzeniem na spojrzenie – w wierszu Cypriana Norwida *Fatum*). Mają one na celu wywołać szczególne wrażenia estetyczne, tworzą swoistą, autorską wizję rzeczywistości, prowokują czytelnika do głębszej refleksji.

- 1** W wierszu Juliana Tuwima *Słowisień* wskaż dziesięć neologizmów artystycznych. Spróbuj określić, z jakich słów powstały.

Słowisień

“ W białodrzewiu jaśnie dźni słoneczno,
Miodzie złoci białopałem żyśnie,
Drzewia pełni pszczelą i pasieczną,
A przez liście kraśnie pęk słowiśnie.

A gdy sierpiec na niebłoczku łyście,
W cieniu ciemnie jeno niedośpiwy.
W białodrzewiu ćwirnie i srebliście
Słodzik słowi słowisieńkie ciewy.”

- 2** W dowolnym utworze poetyckim znajdź przykłady neologizmów artystycznych. Spróbuj wyjaśnić ich znaczenie.
- 3** Na podstawie wykonanych ćwiczeń spróbuj wywnioskować, dlaczego pisarze często wymyślają własne słowa.

SPOSOBY WZBOGACANIA SŁOWNICTWA

Nadanie istniejącym wyrazom nowych znaczeń

komórka – składzik
i *komórka* – telefon
komórkowy
parkiet – podłoga
i *parkiet* – giełda finansowa

Połączenie istniejących już wyrazów w związki mające nowe znaczenie

pirat drogowy
dziura ozonowa

Tworzenie nowych wyrazów

wyszukiwać → *wyszukiw-arka*
czytać → *prze-czytać*
wozić, woda → *woz-i-woda*
przeskoczyć → *przeskok*
kiełbasa → *kiełbacha*

Zapożyczenia z języków obcych

laptop, playback

Wprowadzanie wyrazów charakterystycznych dla gwar środowiskowych lub języka potocznego

siano, hajs – pieniądze
burak – ktoś bez ogłady,
nieokrzęsany

Archaizmy i archaizacja języka

Archaizmy to takie wyrazy i związki wyrazowe, które wyszły już z użycia (np. *ochędźstwo* – *ubranie*) albo zmieniły formę gramatyczną lub znaczenie (np. *zamknięta* – *zamknięta*, *dziewka* – *dziewczyna*, *mdły* – dawniej ‘słaby, pozbawiony siły’, obecnie ‘bez smaku’). Archaizmy najczęściej spotykamy w tekstach pisanych dawno temu. Czasem jednak autorzy współcześni używają archaizmów w utworach,

których akcja toczy się w przeszłości. Taki zabieg stylistyczny nazywamy archaizacją języka.

Archaizacja języka to celowe użycie przez autora archaizmów, najczęściej w celu odtworzenia kolorytu przedstawianej epoki, zwłaszcza w powieści historycznej (np. w Trylogii Henryka Sienkiewicza) lub fantastycznej (np. w *Wiedźminie* Andrzeja Sapkowskiego).

1 Wyjaśnij znaczenie archaizmów wyróżnionych we fragmencie *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza.

“Wtedy księżna wzięła *dzieweczkę* – i od tej pory ją *hoduje*. Ojciec też często na dwór przyjeżdża i *rad* widzi, że mu się dziecko zdrowo, w miłości książęcej chowa. *Jeno* ilekroć na nią spojrzy, tylekroć łzami się zalewa, nieboszczkę swoją wspominając, a potem wraca na Niemcach *pomsty* szukać za swoją krzywdę *okrutną*. *Miłował* ci on tak tę swoją żonę, jako nikt do tej pory swojej na całym Mazowszu nie miłował – i *siła* już Niemców za nią *pomorzył*.”

Dialekt, dialektyzmy i dialektyzacja języka

Czy byłaś / byłeś kiedyś na Kurpiach, na Podhalu lub na Śląsku? Czy miałaś / miałeś okazję usłyszeć, jak mówi miejscowa ludność? Jeśli tak – z pewnością wiesz, że język, którym posługują się nasi rodacy w różnych regionach Polski, różni się – często bardzo wyraźnie – od języka ogólnopolskiego, czyli takiego, którego używa większość Polaków. Dzieje się tak dlatego, że ludzie mieszkający na tych terenach posługują się dialektem. Jest to dawna mowa ludu, do dziś utrzymująca odrębność.

Dialekt to odmiana języka narodowego, charakterystyczna dla określonego terytorium. W ramach dialektu wyróżnia się także gwary (odmiany o mniejszym zasięgu terytorialnym)¹. W Polsce występują m.in.: dialekt lub gwara podhalańska,

mazurska, śląska. Dialekt kaszubski ze względu na jego odrębność ma rangę języka regionalnego.

Istnieją także środowiskowe odmiany języka, właściwe określonej grupie społecznej, np. zawodowe, uczniowskie.

Dialektyzm to wyraz lub inny element językowy pochodzący z określonego dialektu i odbiegający od ogólnej normy językowej (np. *sielny* – ‘wielki’; *kierz* – ‘krzak’; *szych* – ‘błyszcząca nić’).

Niektórzy pisarze celowo posługują się dialektyzmami. Służy to przede wszystkim charakterystyce bohaterów (obrazuje środowisko społeczne, z którego się wywodzą, np. w *Antku* Bolesława Prusa) oraz odtworzeniu kolorytu lokalnego (np. w *Chłopach* Władysława Stanisława Reymonta). Taki zabieg stylistyczny nazywamy **dialektyzacją**.

¹ Niektórzy językoznawcy uważają terminy *dialekt* i *gwara* za tożsame.

1 Przeczytaj zamieszczony fragment *Chłopów* Władysława Stanisława Reymonta i wskaż w nim dialektyzmy.

“ A potem Jagnę wiedli družbowie – szła bujno, uśmiechnięta przez łązy, co jej jeszcze u rzęs wisiały, weselna niby ten kierz kwietny i kiej słońce ciągnąca wszystkich oczy; włosy miała zaplecione nad czołem, w nich koronę wysoką, ze złotych szychów, z pawich oczek i gałązek rozmarynu, a od niej na plecy spływały długie wstążki we wszystkich kolorach i leciały za nią, i furkotały niby ta tęcza; spódnica biała, rzęsisto zebrana w pasie, gorset z błękitnego jak niebo aksamitu wyszyty srebrem, koszula o bufiastych rękawach, a pod szyją bujne krezy obdziergane modrą nicią, a na szyi całe sznury koralu i bursztynów aż do pól piersi opadały.”

Fotos z filmu *Chłopi*, reż. Jan Rybkowski (Polska 1973)

» gwara

odmiana języka, którą posługują się mieszkańcy określonego, niewielkiego terytorium. Dana gwara różni się od języka ogólnonarodowego i od innych gwar słownictwem i wymową (rzadziej gramatyką)

**Najpopularniejsza w Polsce
jest gwara podhalańska, którą cechują:**

- » akcent na pierwszej sylabie (*nie widzem* zamiast *nie widzę*)
- » mazurzenie (*jesce, zona* zamiast *jeszcze, żona*)
- » zmiana *ch* w *k* (*niek* zamiast *niech*)
- » częsta zmiana samogłosek: *a* w *o*, *e* w *y* (*mom, wiym* zamiast *mam, wiem*)
- » specyficzne słownictwo (*watra, kurniawa, sikława* zamiast *ognisko, zadymka, wodospad*)

DIALEKTY

» dialekt

zespół kilku gwar mających podobne cechy: fonetykę (wymowę), słownictwo, gramatykę

Główne cechy fonetyczne, dzięki którym ustala się zasięg dialektów

mazurzenie –	wymowa <i>c, s, z</i> zamiast <i>cz, sz, ż</i> (<i>jesce, zona</i> zamiast <i>jeszcze, żona</i>)
siakanie –	wymowa <i>śz, ćz, dźż</i> zamiast <i>sz, cz, ż, dż, ś, ć, ź, dź</i> (<i>śzare śzano</i> zamiast <i>szare siano</i>)
szadzenie –	wymowa <i>cz, sz, ż, dż</i> zamiast <i>c, s, z, dz</i> (<i>akksamitny kocz</i> zamiast <i>aksamitny koc</i>)
kaszubienie –	wymowa <i>c, s, z, dz</i> zamiast <i>ć, ś, ź, dź</i> (<i>sedzec, scana</i> zamiast <i>siedzieć, ściana</i>)
wymowa samogłosek nosowych <i>a, ę</i> –	wymowa nosowa (jako <i>a, ę</i>), częściowo nosowa, a częściowo nienosowa (w niektórych pozycjach – <i>a, ę</i> , w innych – <i>on, en</i>) lub całkowicie nienosowa

CZY WIESZ, ŻE...

Dialekty polskie

- » **małopolski** – mazurzenie, częściowa wymowa *a, ę* jako *on, en*
- » **mazowiecki** – mazurzenie, powszechna wymowa *a, ę* jako *on, en*, siakanie (m.in. w okolicach Nidzicy), szadzenie (Suwalszczyzna)
- » **wielkopolski** – brak mazurzenia, nosowa wymowa *a, ę*
- » **śląski** – mazurzenie, specyficzne słownictwo, słowotwórstwo i składnia, znaczny wpływ języka niemieckiego i języka czeskiego
- » **kaszubski (język kaszubski)** – kaszubienie, nosowa wymowa *a, ę*, dodatkowa samogłoska (tzw. szwa)
- » **dialekty mieszane** – brak wyraźnych cech wspólnych dla całego obszaru; mieszanina gwar przeniesionych z Kresów i innych części kraju na ziemie, które znalazły się w granicach Polski po II wojnie światowej

DIALEKTYZM

- » *wyraz lub inny element językowy wywodzący się z dialektu, użyty w języku ogólnym*

Nazwy miejscowe i osobowe

RODZAJE NAZW MIEJSCOWYCH I ICH ODMIANA

Jadę do Turku czy do Turka? Byliśmy we Włoszczowej czy we Włoszczowie? Często mamy duży problem z poprawną odmianą nazw miejscowych. Poznajmy jej podstawowe zasady.

Polskie nazwy miejscowe są odmienne i najczęściej deklinują się tak jak rzeczowniki pospolite: *Włoszczowa* jak *krówka*, *Warszawa* jak *trawa*, *Skarżysko* jak *rżysko*. O wzorcu odmiany decyduje zatem rodzaj rzeczownika, którym jest wyrażona nazwa miejscowości. Aby poprawnie ją odmienić, należy wiedzieć, jaki ma rodzaj. Przytoczone przykłady nie budzą wątpliwości, ale trzeba pamiętać o wielu wyjątkach. Na przykład w Polsce jest Ostrów Wielkopolski (rodzaj męski) i Ostrów Mazowiecka (rodzaj żeński). Powiemy zatem *Byłam w Ostrowi Mazowieckiej i w Ostrowie Wielkopolskim*. Miejscowość Gołdap – mimo spółgłoskowego zakończenia – jest rodzaju żeńskiego, a więc powiemy *Mieszkam w Gołdapi*.

Niektóre nazwy miejscowości mają budowę podobną do przymiotników (np. *Limanowa*, *Sucha*, *Piwniczna*) i odmieniają się według deklinacji przymiotnikowej:

M.	Limanowa	Sucha	Piwniczna
D.	Limanowej	Suchej	Piwnicznej
C.	Limanowej	Suchej	Piwnicznej
B.	Limanową	Suchą	Piwniczną
N.	Limanowej	Suchej	Piwnicznej
Ms.	Limanowej	Suchej	Piwnicznej
W.	Limanowa!	Sucha!	Piwniczna!

Od tej zasady są jednak wyjątki. Niektóre nazwy miejscowe mimo budowy przymiotnikowej przyjmują odmianę rzeczownikową (np. *Jabłonna*, *Jeziorna*, *Kudowa*, *Częstochowa*). Trzeba je po prostu zapamiętać, a w razie wątpliwości korzystać z wydawnictw poprawnościowych.

M.	Jabłonna	Jeziorna	Kudowa	Częstochowa
D.	Jabłonny	Jeziorny	Kudowy	Częstochowy
C.	Jabłonne	Jeziornie	Kudowie	Częstochowie
B.	Jabłonnę	Jeziornę	Kudowę	Częstochowę
N.	Jabłonną	Jeziorną	Kudową	Częstochową
Ms.	Jabłonne	Jeziornie	Kudowie	Częstochowie
W.	Jabłonno!	Jeziorno!	Kudowo!	Częstochowo!

Trzeba również zwrócić uwagę na nazwy miejscowe o postaci przymiotników rodzaju nijakiego, np. *Zakopane, Ruciane, Głębokie, Krasne*. Zasadniczo odmieniają się one jak przymiotniki, ale w narzędniku i miejscowniku przyjmują końcówkę *-em*, a nie *-ym*, np. *Zakopanem, Rucianem, Głębokiem, Krasnem*.

Złożone nazwy miejscowości (zrosty i zestawienia) mają oba człony odmienne, tak jak części mowy, którymi są wyrażone, np. *Biała Podlaska – w Białej Podlaskiej, Białystok – w Białymstoku, Kędzierzyn-Koźle – o Kędzierzynie-Koźlu*. Obce nazwy miejscowe na ogół odmieniamy zgodnie z polskim wzorem fleksyjnym. Wielu z nich nie możemy jednak dostosować do tego wzorca i wtedy pozostają one nieodmienne (np. *Tokio, Oslo, Chicago, Hanoi, Bańki*).

Od przedstawionych zasad istnieje bardzo wiele wyjątków, których wyjaśnienie znajdziemy w wydawnictwach poprawnościowych.

UWAGA *ortograficzna*

Przypomnijmy sobie podstawowe zasady ortograficzne związane z pisownią nazw miejscowych:

1. nazwy własne państw, miast, wsi, regionów, prowincji i osiedli piszemy wielką literą (np. *Polska, Warszawa, Zalesie, Śląsk*);
2. nazwy mieszkańców państw, regionów, prowincji piszemy wielką literą (np. *Japończyk, Mazowszanin, Kaszub*);
3. nazwy mieszkańców miast, wsi, osiedli i dzielnic piszemy małą literą (np. *zakopiańczyk, zalesianka, młotowianin*).

ODMIANA IMION

Z odmianą większości polskich imion nie mamy problemów. Bardzo częstym błędem jest jednak stosowanie mianownika zamiast wołacza. Poprawne są zdania:

Olu, podaj mi piłkę. Pawle, usiądź tutaj. Haniu, uważaj. W takich kontekstach formy *Ola, Paweł, Hania* są dopuszczalne tylko w mowie potocznej, charakteryzującej się swobodą wypowiedzi, ale rażą w języku pisanym.

Pewne kłopoty sprawia odmiana niektórych imion męskich zakończonych na *-o* (np. *Hugo, Otto, Bruno*). Odmieniają się one według następującego wzorca:

	LICZBA POJEDYNCZA	LICZBA MNOGA
M.	Bruno	Brunonowie
D.	Brunona	Brunonów
C.	Brunonowi	Brunonom
B.	Brunona	Brunonów
N.	Brunonem	Brunonami
Ms.	Brunonie	Brunonach
W.	Brunonie!	Brunonowie!

ODMIANA NAZWISK

Polskie nazwiska odmieniają się według odpowiednich wzorów odmiany rzeczownikowej lub przymiotnikowej. Nie mamy kłopotu z tworzeniem różnych form od nazwisk *Słowacki, Szymborska, Norwid* czy *Lem*. Nieco problemów sprawiają te, które kończą się na samogłoskę *-o* lub *-e*.

Nazwiska mężczyzn zakończone na samogłoskę *-o* (*Fredro, Kościuszkę, Pimko*) należy odmieniać w liczbie pojedynczej jak rzeczowniki żeńskie, a w liczbie mnogiej – jak rzeczowniki męskoosobowe:

	LICZBA POJEDYNCZA	LICZBA MNOGA
M.	Fredro	Fredrowie
D.	Fredry	Fedrów
C.	Fedrze	Fedrom
B.	Fedrę	Fedrów
N.	Fedrą	Fedrami
Ms.	Fedrze	Fedrach
W.	Fredro!	Fedrowie!

Błędem jest nieodmienianie nazwisk zakończonych na *-o*.

Należy także odmieniać nazwiska zakończone na *-e*, ale według innego wzoru. W liczbie pojedynczej odmieniają się one jak przymiotniki rodzaju męskiego, w liczbie mnogiej zaś – jak rzeczowniki męskoosobowe.

	LICZBA POJEDYNCZA	LICZBA MNOGA
M.	Linde	Lindowie
D.	Lindego	Lindów
C.	Lindemu	Lindom
B.	Lindego	Lindów
N.	Lindem	Lindami
Ms.	Lindem	Lindach
W.	Linde!	Lindowie!

Nazwiska męskie zakończone na *-a*, np. *Ortega*, *Wrona*, *Kobiela* odmieniamy w liczbie pojedynczej jak rzeczowniki zakończone na *-a* (*Ortegi*, *Wrony*, *Kobieli*), a w liczbie mnogiej – jak rzeczowniki męskoosobowe (według podanego wcześniej wzoru).

Z kolei nazwiska zakończone na samogłoskę *-i* lub *-y* (np. *Baki*, *Konieczny*) odmieniają się według wzoru przymiotnikowego, tak jak wskazuje na to nazwisko. Kilka uwag na temat odmiany nazwisk kobiet. Jeśli występują w postaci męskiej, wtedy ich nie odmieniamy. *Basia Musiał*, *Ola Frenkel*, *Jadzia Wrzosek* zachowają nieodmienną formę swoich nazwisk. Dawniej sprawę tę regulowały przyrostki, które były jednocześnie informacją o stanie cywilnym nosicielki nazwiska. Była *panna Musiałówna* (córka państwa Musiałów) i *pani Musiałowa* (żona pana Musiała), podobnie *Frenklówna* i *Frenkłowa*, *Wrzoskówna* i *Wrzoskowa*. Dziś takie formy spotykamy w polszczyźnie już rzadko.

Bardzo dużo tych zasad, prawda? Nie ma potrzeby uczyć się ich na pamięć. Ważne, abyście poznali wzorce odmiany i pamiętali, że nazwiska należy odmieniać. Wiele podpowiedzą wam intuicja językowa oraz odpowiednie słowniki.

DOBRA RADA

Warto zapamiętać, że nazwisko zakończone na *-ówna* odmieniamy jak rzeczownik *panna*, a zakończone na *-owa* – jak przymiotnik *kolorowa*.

- 1** Podane nazwy miejscowe zapisz we wskazanym przypadku. W razie trudności skorzystaj ze słownika.
 - A. Supraśl – D. lp
 - B. Sucha – Ms. lp
 - C. Łądek-Zdrój – N. lp
 - D. Łapy – C. lp
 - E. Pisz – D. lp
 - F. Brześć Kujawski – W. lp
 - G. Ruciane-Nida – Ms. lp
 - H. Sławno – C. lp
- 2** Odmień przez przypadki w liczbie pojedynczej i mnogiej:
 - A. imię Otto,
 - B. nazwisko Matejko,
 - C. nazwisko Ordonówna,
 - D. nazwisko Kuncewiczowa.
- 3** Napisz poprawnie ortograficznie i gramatycznie nazwę:
 - A. mieszkańca Pomorza,
 - B. mieszkańca Lublina,
 - C. mieszkańca Chin,
 - D. mieszkańca dzielnicy Żoliborz,
 - E. mieszkańca Australii,
 - F. mieszkanki Hawajów.
- 4** Czy w waszej klasie są osoby o nazwiskach, które sprawiają kłopoty w odmianie? Na podstawie wiedzy zdobytej na lekcji rozstrzygnijcie wątpliwości.

Kolokwializmy

Wyraz *kolokwializm* pochodzi od łacińskiego słowa *colloquium* oznaczającego rozmowę.

Kolokwializmy to wyrazy i sformułowania charakterystyczne dla mowy potocznej, zwykle nacechowane emocjonalnie, często wyrażające ocenę. Są typowe dla codziennej komunikacji w sytuacjach nieformalnych, swobodnych.

Na stosowanie kolokwializmów możemy sobie pozwolić w kontaktach z bliskimi osobami, ale należy ich unikać w pracach pisemnych oraz wypowiedziach formalnych (np. na lekcji, w sytuacji oficjalnej, w urzędzie, w rozmowie ze starszymi, szanowanymi

osobami). Mówiliśmy już o tym w klasie siódmej, gdy zapoznawaliście się z podstawowymi zagadnieniami z zakresu komunikacji językowej. Zdarza się, że kolokwializmy spotykamy także w literaturze. Czy to znaczy, że twórcy nie znajdują słów neutralnych, zgodnych z normą wzorcową polszczyzny? Oczywiście, że nie. Niektórzy pisarze stylizują swoje dzieła na język potoczny, aby oddać realizm postaci, pogłębić charakterystykę bohaterów, podkreślić ich przynależność do określonego środowiska, nadać ich wypowiedziom większą ekspresję. Czasem kolokwializmy dają także efekt humorystyczny.

1 Przeredaguj podany dialog – zastąp wyróżnione kursywą kolokwializmy wyrazami właściwymi dla języka literackiego.

Darek: *Beznadziejnie* napisałem test z chemii.

Tadek: Nie *zalewaj*. Na pewno będzie *spoko*.

Darek: Ty nawet nie wiesz, ile czasu *kułem* te równania.

Tadek: *No to luz*. Na pewno wystarczy na *trójkzynę*.

Darek: Zazdroszczę ci tego *lajtowego* podejścia.

Tadek: *W sumie*, ja też nie mogę *rozkmینیć* tej chemii.

2 Porównaj oba dialogi z poprzedniego ćwiczenia. Co możesz uznać za atut, a co – za wadę każdego z nich?

- 3 Przeczytaj wiersz Wisławy Szymborskiej i wypisz z niego pięć kolokwializmów.
Jak myślisz, jaką funkcję pełnią w wierszu?

Nieczytanie

“ Do dzieła Prousta
nie dodają w księgarni pilota,
nie można się przełączyć
na mecz piłki nożnej
albo na kwiz, gdzie do wygrania volvo.

Żyjemy dłużej,
ale mniej dokładnie
i krótszymi zdaniami.

Podróżujemy szybciej, częściej, dalej,
choć zamiast wspomnień przywozimy slajdy.
Tu ja z jakimś facetem.
Tam chyba mój eks.
Tu wszyscy na golasa,
więc gdzieś pewnie na plaży.

Siedem tomów – litości.
Nie dałoby się tego streścić, skrócić,
albo najlepiej pokazać w obrazkach.
Szedł kiedyś serial pt. Lalka,
ale bratowa mówi, że kogoś innego na P.

Zresztą, nawiasem mówiąc, kto to taki.
Podobno pisał w łóżku całymi latami.
Kartka za kartką,
z ograniczoną prędkością.
A my na piątym biegu
i – odpukać – zdrowi.”

Zróżnicowanie stylistyczne polszczyzny

Joasia lubi styl sportowy. Karolina woli styl dziewczęcy. Janek preferuje styl elegancki. O czym mówią te zdania? Oczywiście, o stylach ubierania się różnych osób.

Pojęcie **stylu** odnosi się także do języka. W klasie siódmej mówiliśmy o tym, że język polski ma wiele odmian i że w różnych sytuacjach komunikacyjnych wypowiadamy się inaczej. W zależności od celu naszej

wypowiedzi i adresata, do którego ją kierujemy, posługujemy się innymi środkami językowymi i w różny sposób formułujemy myśli. Zarówno w języku pisanym, jak i w mówionym możemy wyróżnić kilka charakterystycznych stylów, które nazywamy **stylami funkcjonalnymi**. Wśród stylów funkcjonalnych znajdują się style: **artystyczny, potoczny, publicystyczny, urzędowy, naukowy**.

STYL ARTYSTYCZNY

Występuje we wszystkich utworach literatury pięknej. Może być bardzo zróżnicowany – od wyszukanego i bogatego w liczne środki językowe do zdawkowego, nasyconego kolokwializmami i skrótami myślowymi. Jeśli nawet pisarz posługuje się tym samym językiem co człowiek

kupujący w sklepie buty, to stawia sobie inne cele. Kiedy tworzy dzieło literackie, chce w określony sposób oddziaływać na odbiorcę – wpłynąć na jego postawę, wywołać określone emocje, kształtować jego światopogląd. Przez zwrócenie uwagi nie tylko na treść, ale i na formę dzieła wywołuje

u czytelnika różne doznania estetyczne. W tym celu twórca świadomie dobiera rozmaite środki językowe – odpowiednie słownictwo, konstrukcje składniowe, związki frazeologiczne, środki stylistyczne. Wybór ten zależy od osobistych upodobań autora, dlatego często stanowi mieszankę odmiennych

STYL POTOCZNY

Jest typowy dla mówionej odmiany języka, chociaż pojawia się również w tekstach literackich. Posługujemy się nim w sytuacjach nieoficjalnych, codziennych, gdy nie zależy nam tak bardzo na poprawności komunikatu, a ważniejszy jest kontakt z odbiorcą. To najpopularniejsza odmiana języka ogólnopolskiego.

Charakterystyczne dla stylu potocznego jest występowanie kolokwializmów, obrazowych związków frazeologicznych, wyrazów wartościujących i nacechowanych emocjonalnie. W składni dominują

stylów i różnych odmian polszczyzny. Na styl ma wpływ także epoka, w której powstaje dzieło (np. barok wyróżniał się wielkim bogactwem środków stylistycznych, a dla poezji współczesnej charakterystyczny jest duży umiar w tym zakresie).

*Twardowski dosiadł biegusa,
Próbuje podskoków, zwrotów,
Stępa, galopuje, kłusa –
Patrzy, aż i gmach już gotów.*

*„No! wygrałeś panie bisie,
Lecz druga rzecz nie skończona:
Trzeba skąpać się w tej misie –
A to jest woda święcona”.*

A. Mickiewicz *Pani Twardowska*

zdania pojedyncze i równoważniki zdania. Stosuje się skróty myślowe, niepełne, urywane zdania, pojawiają się błędy językowe. Wymowa często bywa niestaranna, a kompozycja wypowiedzi – chaotyczna (myśli się urywają, następują zmiany tematu, dygresje). Czy to znaczy, że jeśli posługujemy się stylem potocznym, nie musimy mówić poprawnie?

Oczywiście, że musimy. O poprawność językową dbać należy zawsze, istotne jest jednak, do kogo i w jakiej sytuacji się zwracamy. W klasie siódmej uczyliście się o tym, że nawet słowniki języka

polskiego uznają niektóre niepoprawne sformułowania za dopuszczalne w polszczyźnie potocznej i oznaczają je kwalifikatorem *pot.* Stosujemy się wtedy do normy użytkowej języka (w odróżnieniu od normy wzorcowej). Zatem w nieformalnych, prywatnych sytuacjach możemy sobie pozwolić na większą swobodę.

Czy to była idealna para? [...]
Siostra Tadeusza: – Jaka tam idealna. Darli koty. O działkę, jak przywoził te wszystkie cukinie i patisony. Pani wie, co to jest powekować siedem kilo minipatisonów? Ona była tym umęczona. Tam były dantejskie sceny o te słoje.

A. Grabowska *Dzień dziadka...*

STYL PUBLICYSTYCZNY

W internecie, prasie, radiu, telewizji spotykamy się z tekstami, które relacjonują lub komentują różne wydarzenia. Należą do nich np. reportaże, recenzje, wywiady, felietony, komentarze. Tworzący je dziennikarze mają na celu poinformowanie szerokiego grona odbiorców o tym, co się dzieje wokół nas i na świecie. Jest to styl bardzo zróżnicowany – np. w serwisie informacyjnym spotykamy się ze zwięzłymi, skrótowymi doniesieniami, zawierającymi dużą liczbę faktów, a felieton czy reportaż cechują swobodna narracja, komentarze, emocjonalne słownictwo. Styl publicystyczny jest zatem dość swobodny, silnie zindywidualizowany (poza tekstami informacyjnymi), posługuje się zarówno językiem potocznym, jak i naukowym, wyróżnia się bogatą frazeologią. Jest łatwy w odbiorze (bo ma trafić do

jak największej grupy odbiorców), obrazowy, niejednokrotnie dosadny. Ponieważ teksty publicystyczne kształtują opinię publiczną, często zawierają sformułowania wartościujące.

Kto nadał ci twoje imię i dlaczego? To proste pytanie wyzwała zwykle opowieści o tym, że mama chciała dać inne, ale tata się uparł albo babcia, albo obydwójce nie mieli wątpliwości, bo to na czyjś cześć, i tak dalej. Patrycjusz ma na imię tak, jak ma, bo jego mama chciała, żeby był szlachetny. Asia miała być Karolem, więc na drugie ma Karolina. A skąd wzięło się pierwsze? Asia nie ma pewności, ale chyba od Joanny d’Arc, którą jej mama była zafascynowana w młodości. Maria jest Marią, bo w jej rodzinie rodzą się Marie i Elżbiety na przemian. Ale bywa też tak, że osoba pytana o historię swojego imienia odpowiada: „nie wiem”.

H. Samson *Nie spadamy z nieba*

STYL URZĘDOWY (KANCELARYJNY)

W dorosłym życiu wiele razy będziecie załatwiać różne sprawy w urzędach oraz redagować i otrzymywać oficjalne pisma: podania, reklamacje, odwołania,

zaświadczenia, informacje, komunikaty, okólniki, zarządzenia. Wszystkie one są sporządzane według ścisłych zasad, dotyczących także języka. Dlatego

warto się z tym specyficznym językiem zapoznać.

W klasie ósmej nauczycie się pisać podanie, życiorys, CV i list motywacyjny, które również są pismami urzędowymi.

Styl urzędowy jest bardzo skonwencjonalizowany, co znaczy, że posługuje się pewnymi schematami, do których należy się dostosować.

W tekstach tego typu używa się języka oficjalnego, precyzyjnego, pozbawionego ekspresywności, kolokwializmów, zawierającego sformułowania właściwe dla danego urzędu (np. *zwracam się z uprzejmą prośbą...*; *w odpowiedzi na pismo z dnia...*; *informujemy, że w przypadku niezastosowania się...*).

Często stosuje się równoważniki zdań, nieosobowe formy czasownika oraz rzeczowniki odczasownikowe, np.

Zabrania się:

– *rozmów telefonicznych;*

– *spożywania pokarmów;*

– *palenia papierosów.*

Uprasza się o:

– *niewprowadzanie psów;*

– *zamykanie furtki;*

– *punktualne przybycie.*

Dla stylu urzędowego charakterystyczne są także długie zdania, często wielokrotnie złożone.

W uzupełnieniu do pisma z dnia 15 marca br. uprzejmie przekazuję informację przesłaną drogą elektroniczną przez Stałe Przedstawicielstwo RP przy Radzie Europy, dotyczącą sposobu obliczania składki naszego kraju do budżetu ogólnego RE (zał. 1), a także sprawozdanie z ostatniego spotkania z przedstawicielami Ministerstwa Gospodarki w dniu 10 marca br. (zał. 2), na którym ustalono, że...

*Przewodnik po redagowaniu
pism urzędowych, Kancelaria Prezesa
Rady Ministrów*

STYL NAUKOWY

Stylu naukowego używamy wtedy, gdy chcemy przekazać wiedzę z jakiejś dziedziny nauki i zwracamy się do osób mających odpowiednie przygotowanie, zwykle specjalistów w danej dziedzinie. Formuluje się w nim sądy, polemizuje z poglądami innych naukowców, uzasadnia tezy, relacjonuje wyniki badań itp. Musi być precyzyjny, logiczny, ścisły – zarówno w zakresie słownictwa, jak i składni oraz kompozycji wypowiedzi (ustnej, np. wykładu, lub pisemnej, np. definicji słownikowej). Styl naukowy spotykamy w specjalistycznych artykułach, podręcznikach, słownikach, encyklopediach oraz podczas wykładów.

Charakteryzuje go występowanie terminów naukowych związanych z dziedziną, której dotyczy wypowiedź. To specjalistyczne słownictwo jest zrozumiałe dla osób znających temat, o którym mowa. Przeczytaj definicję fotosyntezy.

Fotosynteza (stgr. *φῶς* – światło, *σύνθεσις* – łączenie) – biochemiczny proces wytwarzania związków organicznych z materii nieorganicznej, zachodzący w komórkach zawierających chlorofil lub bakteriochlorofil, przy udziale światła.

<https://pl.wikipedia.org> [dostęp: 24.01.2018]

Aby ją dobrze zrozumieć, trzeba wiedzieć, czym są komórka, chlorofil, związek organiczny, materia nieorganiczna oraz proces biochemiczny. Na pewno nie pojmie jej ktoś, kto jeszcze nie poznał tych terminów.

Dla stylu naukowego charakterystyczne są rozbudowane zdania, często występują w nich nieosobowe formy czasownika oraz strona bierna.

W tekstach spotyka się liczne przypisy, cytaty, wzory, symbole, wykresy.

Dla mniej wtajemniczonych

są przeznaczone teksty popularnonaukowe, w których ogranicza się terminologię, a stosuje przykłady ilustrujące dane zagadnienie. Sposób wypowiedzi jest w nich dużo swobodniejszy. Stylu popularnonaukowego używa się więc wtedy, gdy treści naukowe mają trafić do szerszego grona odbiorców, nie tylko do specjalistów w danej dziedzinie. Jest to sposób wypowiedzi typowy dla artykułów w prasie popularnonaukowej, podręczników szkolnych, wykładów służących popularyzowaniu wiedzy.

1 Przeczytaj podane teksty. Jakim stylem został napisany każdy z nich? W zeszycie wymień cechy stylów, które odnajdujesz w przywołanych fragmentach.

A. **“** fleksja [...] a) «odmiana wyrazów; zespół form służących do oznaczania stosunków między wyrazami w zdaniu [...]». b) «część gramatyki obejmująca deklinację i koniugację [...]». *«łac. flexio = zginanie, zmienianie»* **”**

Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego

B. **“** Takim oryginalnym w dość znacznej mierze, a przeto dla literatury bardzo wartościowym umysłem, kryształem nie nadzwyczajnej wielkości, ale szczególnego i pięknego kształtu, jest Bolesław Prus. [...] Nawet ci, co przywołują znakomitego humorystę do porządku, czynią to z widoczną dla niego pobłażliwością. Bo co wolno... Prusowi, tego nie wolno... wszystkim. Nie jest zaś to uprzywilejowanie objawem jakiejś wyjątkowej czci dla utalentowanego pisarza, ale raczej skutkiem rozbijającego działania jego humoru. Prus umie być i bywa bardzo złośliwym i zjadliwym, ale zwykle jest dobrodusznym. **”**

A. Świętochowski, recenzja *Lalki* B. Prusa

c. “ Ach, patrz! na słońca promyku
 Wytryska z wody Goplana;
 Jak powiewny liść ajeru,
 Lekko wiatrem kołysana;
 Jak łabędź, kiedy rozwinie
 Uśnięzony żagiel steru,
 Kołysze się – waha – płynie.
 I patrz! patrz! lekka i gibka,
 Skoczyła z wody jak rybka,
 Na niezabudek warkoczu
 Wiesza się za białe rączki,
 A stopą po fal przezroczu
 Brylantowe iskry skrzesza.”

J. Słowacki *Balladyna*

- D. Niniejszym zawiadamia się o sposobie zarachowania wpłaty za wieczyste użytkowanie gruntu. Wpłatę z dnia 2017-07-14 w wysokości 25,00 zł zarachowano jak wyżej. Saldo konta opłat na dzień 2017-07-20 wykazuje do zapłaty 431,90 zł oraz odsetki w wysokości 30,37 zł.
- E. Poleciałam na zebranie. Obiad w lodówce. Tylko podgrzać. Koniecznie wszystko zjedzcie i sprzątnijcie po sobie. Żeby mi nie było bałaganu w kuchni!

2 Napisz, jakie style są odpowiednie dla podanych form wypowiedzi (może być więcej niż jeden).

- A. pamiętnik
- B. SMS
- C. reklamacja
- D. hasło encyklopedyczne
- E. opis przeżyć wewnętrznych
- F. artykuł w piśmie informatycznym
- G. artykuł hasłowy w poradniku językowym
- H. recenzja filmowa
- I. notatka prasowa
- J. zawiadomienie o przerwie w dostawie wody

3 Przekształć tekst dotyczący fotosyntezy (patrz: s. 58), tak aby był zrozumiały dla odbiorców niebędących specjalistami w dziedzinie biologii.

4 Porównaj dwa teksty: napisany stylem urzędowym (**A**) i wyrażający tę samą informację prostym językiem (**B**), a następnie odpowiedz na pytania.

A. Który z tekstów jest, twoim zdaniem, skuteczniejszy? Dlaczego?

B. Jakie wady mogą mieć teksty pisane stylem urzędowym?

A. Formularz wniosku należy wypełnić w sposób staranny i przejrzysty, aby ułatwić jego ocenę. W celu zapewnienia jasności i czytelności wniosku należy posługiwać się językiem precyzyjnym i dostarczyć wystarczającą ilość szczegółowych informacji, a w szczególności należy podać, w jaki sposób cele projektu będą osiągnięte, wykazać korzyści związane z jego realizacją oraz uzasadnić zgodność projektu z celami programu.

B. Formularz wypełnij starannie. Dzięki temu szybciej ocenimy Twój wniosek. Pisz przystępnie i podaj wszystkie ważne informacje. Uzasadnij, że Twój projekt jest zgodny z celami programu. Koniecznie opisz, jak osiągniesz cele projektu i jakie korzyści on przyniesie.

<https://wiadomosci.wp.pl/> [dostęp: 24.01.2018]

Norma językowa

CZYM JEST NORMA JĘZYKOWA?

Na podstawie dotychczasowych rozważań i własnych doświadczeń językowych możemy dojść do wniosku, że polszczyzna jest bardzo zróżnicowana, a sposób wypowiadania się w mowie i piśmie zależy od wielu czynników. Doskonale wiecie, gdyż uczycie się tego od najmłodszych lat, że tworząc wypowiedź pisemną czy ustną, należy dbać o jej poprawność. Jasne jest więc to, że trzeba mówić i pisać poprawnie, unikać błędów i dbać o skuteczną komunikację. Poprawnie, czyli jak? Co lub kto o tym decyduje? Dlaczego zdanie *Bombowo wyglądasz* może zostać użyte w stosunku do koleżanki, a na pewno nie będzie właściwym sposobem odezwania się do nauczycielki?

Te kwestie reguluje pojęcie **normy językowej**.

Norma to ustalona, ogólnie przyjęta zasada w jakiejś dziedzinie, np. norma społeczna wymaga odpowiedniego stroju w określonych sytuacjach (nie wchodzi się do supermarketu w kostiumie kąpielowym). Kiedy nie przestrzegamy norm, narażamy się na śmieszność lub wykluczenie z grupy, a czasem – na karę (np. gdy nie respektujemy zasad prawnych).

Norma językowa to zespół wszystkich środków językowych (wyrazów, ich połączeń i reguł ich używania), który został przyjęty przez społeczeństwo posługujące się językiem w danym okresie.

Jak widzicie, to sami użytkownicy języka decydują o tym, które formy językowe są poprawne, a które nie, jakich środków językowych możemy użyć w określonej sytuacji, a jakie będą niestosowne. Zazwyczaj za normę uznaje się zachowania językowe większości ludzi wykształconych.

Tworząca się w taki sposób norma językowa jest następnie opisywana i komentowana przez językoznawców. Formułują oni i porządkują zasady obowiązujące w języku, są autorami słowników i poradników językowych. Język stale się zmienia i norma także nie jest czymś stałym. Czasem to, co kiedyś było uznawane za niepoprawne, przestaje razić, ponieważ upowszechnia się pewien zwyczaj językowy (wtedy stwierdzenie „wszyscy tak mówią” staje się zasadnym argumentem!).

Istnieją dwa rodzaje normy językowej: wzorcowa i użytkowa. Na przykład dawniej uznawano za poprawny jedynie zwrot *pisać pod adresem*, a dziś akceptuje się także *pisać na adres*.

NORMA WZORCOWA A NORMA UŻYTKOWA

Wypowiedź zgodna z **normą wzorcową** jest staranna, typowa i pożądana w sytuacjach formalnych, niesprzeczna z tradycją. Tu nie można sobie pozwolić na kolokwializmy czy skróty myślowe. Przestrzeganie normy wzorcowej świadczy o dobrej znajomości zasad językowych, ale także o poszanowaniu języka zarówno jako narzędzia komunikacji, jak i wartości samej w sobie. Norma wzorcowa obowiązuje we wszystkich kontaktach i wypowiedziach oficjalnych (ustnych i pisemnych). Powinni się nią posługiwać uczniowie, nauczyciele, urzędnicy, księża, dziennikarze, politycy, aktorzy, ludzie nauki itd. Należy jej także nauczać w szkołach. Macie obowiązek przestrzegać jej na wszelkich egzaminach ustnych i pisemnych.

Norma użytkowa jest swobodniejsza, mniej rygorystyczna. Korzystamy z niej w sytuacjach nieoficjalnych, np. w kontaktach z bliskimi, kiedy używamy języka potocznego. Dopuszcza mniejszą staranność w formułowaniu myśli, a nawet w wymowie wyrazów. Oczywiście mniejsza staranność nie znaczy, że możemy mówić z błędami. Nawet jeśli wszyscy wokół używają formy **wziąć* zamiast *wziąć*, popełniają rażący błąd językowy, niezgodny ani z normą wzorcową, ani z normą użytkową. Jeśli mamy wątpliwości dotyczące znaczenia słów, ich wymowy, zakresu użycia czy szyku zdania, powinniśmy korzystać ze słowników poprawnościowych. Pomocne będą także opinie ekspertów z poradni językowej oraz komunikaty Rady Języka Polskiego.

TYPY BŁĘDÓW JĘZYKOWYCH

Błąd językowy to nieuzasadnione odstępstwo od normy językowej. Błędy zmniejszają skuteczność komunikatu, wpływają też negatywnie na postrzeganie nadawcy, gdyż świadczą o jego niskiej kulturze osobistej, a przez to osłabiają jego wiarygodność. Dlaczego zatem tak często popełniamy błędy językowe? Dlaczego pojawiają się one nawet w wypowiedziach publicznych, w prasie, internecie, telewizji? Są dwie główne przyczyny

tego negatywnego zjawiska. Jedną to nieznamość normy językowej, a druga – niedbałość, lenistwo, brak dostatecznego szacunku dla odbiorcy. „Tak się nie mówi” to argument, który nie wystarczy do poprawienia naszej polszczyzny. Aby dobrze zrozumieć, na czym polega błąd, trzeba mieć podstawową wiedzę gramatyczną i leksykalną, czyli dotyczącą znaczeń wyrazów i kontekstów, w jakich mogą być używane.

TYP BŁĘDÓW	PRZYKŁADY
Błędy fleksyjne – dotyczą fleksji, czyli nauki o częściach mowy i ich odmianie	- wybór niewłaściwej postaci wyrazu, np. <i>*kontrol</i> zamiast <i>kontrola</i> - nieodmienianie wyrazu odmiennego lub odmienianie nieodmiennego, np. <i>*dzieła Aleksandra Fredro</i> zamiast <i>dzieła Aleksandra Fredry</i>; <i>*kubek kakao</i> zamiast <i>kubek kakao</i> - użycie niewłaściwej końcówki fleksyjnej, np. <i>*w Zakopanym</i> zamiast <i>w Zakopanem</i>, <i>*wziąć</i> zamiast <i>wziąć</i>
Błędy składniowe – dotyczą składni, a więc budowy wypowiedzi	- zakłócenia w zakresie związku zgody i rzędu, np. <i>*przestrzegać przepisy</i> zamiast <i>przestrzegać przepisów</i>, <i>*przyszła do nas Ania i Hanka</i> zamiast <i>przyszły do nas Ania i Hanka</i> - niepoprawne użycie imiesłownego równoważnika zdania, np. <i>*Przebywając na obozie, spotkała mnie dziwna przygoda</i> zamiast <i>Gdy przebywałem na obozie, spotkała mnie dziwna przygoda</i> - błędny szyk wyrazów w zdaniu, np. <i>*Oddałem koledze zeszyt, który był chory</i> zamiast <i>Oddałem zeszyt koledze, który był chory</i> - stosowanie nadmiernych skrótów składniowych, np. <i>*Przygotowaliśmy i zachęciliśmy innych do rajdu rowerowego</i> zamiast <i>Przygotowaliśmy rajd rowerowy i zachęciliśmy innych do udziału w nim</i>
Błędy frazeologiczne – polegają na niepoprawnym użyciu związków frazeologicznych	- zmiana elementów wchodzących w skład związku, np. <i>*ciężki orzech do zgryzienia</i> zamiast <i>twardy orzech do zgryzienia</i> - zastosowanie frazeologizmu w nieodpowiednim kontekście Więcej – patrz: s. 30–31
Błędy słowotwórcze – związane z tworzeniem nowych wyrazów	wybór niewłaściwej podstawy słowotwórczej lub nieodpowiedniego formantu, np. <i>*wybawiacz</i> zamiast <i>wybawiciel</i>

TYP BŁĘDÓW	PRZYKŁADY
Błędy słownikowe (wyrazowe) – dotyczą znaczenia słów	• użycie wyrazu w niewłaściwym znaczeniu, np. <i>*osławiony rynek poznański</i> zamiast <i>sławny</i> (<i>osławiony</i> to mający złą sławę) • mylenie wyrazów podobnie brzmiących (np. <i>efektywny</i> i <i>efektowny</i>) • nadużywanie wyrazów modnych (np. <i>ogarnąć</i>, <i>mega</i>, <i>beznadziejnie</i>) • stosowanie pleonazmów (związków wyrazowych złożonych z wyrazów o takim samym lub zbliżonym znaczeniu), np. <i>*okres czasu</i> zamiast: <i>okres</i> (albo <i>czas</i>), <i>*cofnąć się do tyłu</i> zamiast <i>cofnąć się</i> (albo np. <i>przejsć do tyłu</i>), <i>*kontynuować dalej</i> zamiast <i>kontynuować</i> (albo <i>robić coś dalej</i>)
Błędy stylistyczne – polegają na niewłaściwym doborze środków językowych w wypowiedzi	• stosowanie kolokwializmów w wypowiedzi oficjalnej (np. <i>To rzeczywiście fajna książka</i> zamiast <i>interesująca, ciekawa</i>) lub odwrotnie (np. <i>Spożyjmy wreszcie tę pizzę</i> zamiast <i>zjedzmy</i>) • nieuzasadniona stylizacja, np. archaizacja wypowiedzi (np. <i>Był spóźniony, albowiem autobus nie przyjechał na czas</i> zamiast <i>Był spóźniony, ponieważ...</i>). Uwaga! Nie istnieją jednoznaczne kryteria dobrego i złego stylu. Kiedy oceniamy poprawność stylistyczną, badamy zasadność użycia wyrazu, związku wyrazowego czy konstrukcji składniowej w konkretnym kontekście
Błędy fonetyczne – występują jedynie w wypowiedziach ustnych i polegają na niepoprawnej wymowie	• zamiana końcówki <i>-ą</i> na <i>-om</i> w konstrukcjach typu <i>tą książką, tamtą dziewczyną</i> • wymawianie głosek <i>an</i> zamiast <i>on</i> w wyrazie <i>włączać</i> • niepoprawne akcentowanie wyrazów

Błędy frazeologiczne, słowotwórcze i słownikowe (wyrazowe) są zaliczane do błędów leksykalnych.

1 Sprawdź w słowniku języka polskiego, co na temat odmiany podanych wyrazów mówią norma wzorcowa i użytkowa. Wnioski zapisz w zeszycie.

A. kakao

C. pleć

B. mleć

D. wół

2 Podziel podane wyrazy i sformułowania na trzy grupy: niepoprawne, właściwe dla normy wzorcowej, dopuszczalne w normie użytkowej. Popraw błędy językowe. Skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

- jem kotleta • trojgu dzieciom • pół kilo kaszy manny
- uspakajać • najbardziej optymalny • ta zupa mi nie podchodzi
- podkoszulka • na sklepie nie ma sprzedawcy • pod rząd
- w każdym bądź razie • może naciągnę rodziców na nowe buty

3 Wypisz wyrazy lub związki wyrazowe, których poprawność budzi twoje wątpliwości. Poszukaj ich właściwych form w słowniku lub skorzystaj z odpowiedzi udzielonych na ten temat przez poradnię językową.

4 Popraw błędy w podanych zdaniach. Jakiej części mowy użyto błędnie?

A. *W naszej klasie lubię wszystkich za wyjątkiem Honoraty.

B. *Mam zaufanie dla ludzi.

C. *Spotkanie dobiegło do końca.

D. *Gdy byłam małą, często jeździłam do Węgier.

E. *Zapomniałam pasty od butów.

F. *Idziemy do sklepu za butami.

- 5** W podanym tekście występują często popełniane błędy językowe. Odszukaj je i popraw.

Ola biła się z myślami, czy powinna jechać w góry. Niedawno była chora, a w Tatrach może być zimno. Lato się już skończyło – dziś już trzynasty październik, a poza tym meteorolodzy zapowiadają w tym okresie czasu brzydką pogodę. Po co jechać w góry, jeśli przez kilka dni pod rząd leje deszcz? Będzie musiała wziąć ciepłe buty i wełniany swetr, powinna ubrać ciepłą kurtkę... Rozmyślając nad górską pogodą, nasunęła jej się refleksja. Może nie warto rezygnować z wyjazdu, przecież góry zawsze są takie piękne...

- 6** Które z podanych wyrażen jest poprawne? Wyjaśnij, na czym polega mechanizm błędu w pozostałych przykładach.

- A. kartka papieru
- B. związek logiczny
- C. pełny komplet
- D. fakt autentyczny

- 7** Wybierz poprawne formy wyrazów wyróżnionych kursywą. Zwróć uwagę, że w niektórych przykładach norma językowa dopuszcza obydwie formy. W razie wątpliwości skorzystaj ze słownika poprawnej polszczyzny.

- A. Po ciastku został jeden *rodzynek* / została jedna *rodzynka*.
- B. Kupił jedną *pomarańcz* / *pomarańczę*.
- C. W mieszkaniu było pięć *pokojów* / *pokoi*.
- D. Wysłał *SMS* / *SMS-a* do koleżanki.
- E. Po mieszkaniu biegała *mysz* / *mysza*.

POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI ZE SŁOWNICTWA

- 1 Do każdej grupy wyrazów dobierz jedno słowo o znaczeniu ogólnym. Który z wyrazów w każdej grupie będzie miał najuboższą treść?

A. gitarzysta, pianista, skrzypek	C. cukierek, pączek, lizak
B. szafa, stołek, łóżko	D. krzyczeć, wrzeszczeć, pisać
- 2 Wyjaśnij różnicę między realnym a słowotwórczym znaczeniem podanych wyrazów.

A. kawiarnia	C. spódnica
B. lodówka	D. bielizna
- 3 Który ze znanych ci pisarzy wymyślał nowe słowa? Podaj co najmniej jedno nazwisko, tytuł utworu i przykładowe słowo. Powiedz, jak nazywamy tego typu wyrazy.
- 4 Przekształć podany tekst – zastąp zapożyczenia wyrazami rodzimymi. Oceń słuszność takiego zabiegu.
 Rano zakładam legginsy, top i adidas i zaczynam dzień od joggingu. Zawsze zabieram smartfona, żeby posłuchać muzyki. Najlepiej trenuje mi się przy popie. Po fitnessie wracam do domu. Po drodze wstępuję do osiedlowego marketu po bagietki i smoothie. Na śniadanie robię sobie tosty.
- 5 A. Co to są archaizmy? Podaj tytuły trzech utworów, w których występują.
 B. Co to jest archaizacja języka? W jakich utworach mamy do czynienia z tym zabiegiem stylistycznym?
- 6 Wyjaśnij terminy *dialekt* i *dialektyzacja*. W których utworach występuje to zjawisko?
- 7 Ułóż zdania z podanymi nazwami miejscowości we wskazanym przypadku.

A. Końskie (N.)	E. Strzelce Opolskie (D.)
B. Kamienna Góra (D.)	F. Bydgoszcz (N.)
C. Osieczna (Ms.)	G. Jaworzno (N.)
D. Dębe Wielkie (Ms.)	H. Zakopane (Ms.)

8 Utwórz wskazane formy podanych imion i nazwisk.

A. Hugo (imię) – N. Ip

D. Minclowa – B. Ip

B. Reszko – C. Ip

E. Zosia – W. Ip

C. Kraftówna – D. Ip

F. Dante - Ms. Ip

9 Napisz w zeszycie trzy nazwy mieszkańców, które zapisujemy małą literą, i trzy zapisywane wielką literą.

10 W podanych zdaniach znajdź kolokwializmy i zastąp je wyrazami należącymi do polszczyzny literackiej.

A. Hania spadła z konia i rozkwaśiła sobie nos.

B. Pomożesz mi przytargać zakupy?

C. Nic z tego nie ogarniam.

D. Ten gość w czerwonej koszuli sterczy tu już od godziny.

E. Na co się tak gapisz? Spadaj!

11 Jakim stylem został napisany poniższy fragment? Wybierz jedną odpowiedź i uzasadnij swój wybór.

A. Stylem publicystycznym.

B. Stylem naukowym.

C. Stylem artystycznym.

D. Stylem potocznym.

E. Stylem urzędowym.

“ A pod nimi, jak okiem ogarnąć, leżały szare pola niby olbrzymia misa o modrych wrębach lasów – misa, przez którą, jak srebrne przedziwo rozbłysłe w słońcu, migotała się w skrętach rzeka spod olch i łozin nadbrzeżnych. Wzbierała w pośrodku wsi w ogromny podłużny staw i uciekała na północ wyrwą wśród pagórków; na dnie kotliny, dokoła stawu, leżała wieś i grała w słońcu jesiennymi barwami sadów – niby czerwono-żółta lizka, zwinięta na szarym liściu łopianu, od której do lasów wyciągało się długie, splątane nieco przedziwo zagonów, płachty pól szarych, sznury miedz pełnych kamionek i tarnin – tylko gdzieś w tej

srebrnawej szarości rozlewały się strugi złota – łąbiny żółciły się kwiatem pachnącym, to bieleły omdlałe, wyschłe łożyska strumieni albo leżały piaszczyste senne drogi i nad nimi rzędy potężnych topoli z wolna wspinały się na wzgórza i pochylały ku lasom.”

W.S. Reymont *Chłopi*

12 Napisz w każdym ze znanych ci stylów po dwa zdania na temat:

- A. cotygodniowego sprzątania w pokoju,
- B. dojazdu autobusem do szkoły,
- C. opieki nad młodszym rodzeństwem,
- D. ciekawych planów na weekend.

13 Wskaż i nazwij błędy w podanych zdaniach. Popraw je.

- A. *Gwizdam sobie na wszystko i nie przejmuję się.
- B. *Nie mogę powiedzieć, o co chodzi, musisz się domyśleć.
- C. *Wszyscy powinniśmy oszczędzać wody.
- D. *Niestety, młodzież nadużywa leki przeciwbólowe.
- E. *Czuję dla niego wdzięczność, bo wielokrotnie mi pomógł.
- F. *Analizując wyniki firmy, nasuwa się pytanie, czy nie mogłyby być lepsze.
- G. *Już po wszystkim i nie warto pluć sobie w twarz.
- H. *Przyzwyczał się, że zawsze odgrywa pierwsze skrzypce.

14 Podaj przykłady trzech sytuacji, w których należy bezwzględnie przestrzegać wzorcowej normy językowej.

15 Sprawdź, czy wyrazy wyróżnione kursywą są zgodne z normą użytkową.

Strasznie fajny film oglądaliśmy w sobotę. Wprawdzie długo nie mogłem *obczaić*, kto jest mordercą, ale to tylko dodało *smaczku*. *Wcielający się* w postać agenta FBI Clint Eastwood *pojechał po bandzie* – tak świetnie zagrał swoją rolę. Normalnie *rewelka*! Gdy *wróciłem z powrotem do domu*, ciągle myślałem o tym filmie.

formy wypowiedzi

PRZYPOMNIJ SOBIE

List tradycyjny i elektroniczny

List to forma wypowiedzi, którą znasz bardzo dobrze i którą na pewno często się posługujesz. W dobie telefonów komórkowych i szybkiej wymiany informacji sztuka epistolarna jednak zanika, dlatego przypomnimy sobie, czym powinien się charakteryzować dobrze napisany list.

List jest wypowiedzią pisemną, której autor (nadawca) zwraca się do konkretnego odbiorcy (adresata). Może mieć charakter prywatny lub oficjalny. Od charakteru listu zależy styl, w jakim piszemy. Bez względu jednak na adresata i treść list ma ustaloną kompozycję.

Stałe elementy listu:

- miejscowość i data (w prawym górnym rogu);
- nagłówek (w zależności od sytuacji – do koleżanki możemy się zwrócić *Cześć*,

Kaśka!, do osoby obcej *Szanowna Pani!*);

- wprowadzenie (np. *Dziękuję za list...; Dawno Cię nie widziałam, postanowiłem więc napisać...*),

- zasadnicza treść listu;
- pożegnalny zwrot grzecznościowy (np. *Całuję Cię mocno, Pozdrawiam gorąco, Z poważaniem...*);
- własnoręczny podpis;
- ewentualnie postscriptum (PS) zawierające informacje, o których zapomnieliśmy napisać w liście.

O czym jeszcze trzeba pamiętać?

Zaimki osobowe (*Tobie, Cię, Twój*) oraz wyrazy *Pan, Pani, Państwo* ze względów grzecznościowych zaczynamy zawsze wielką literą.

List powinien być napisany estetycznie. List napisany na komputerze, ale wysyłany pocztą tradycyjną, trzeba własnoręcznie podpisać.

LIST PRYWATNY I OFICJALNY

List prywatny różni się od oficjalnego stylem wypowiedzi. Do osoby bliskiej najczęściej zwracamy

się ciepło, serdecznie, stosownie do łączących nas relacji. Możemy używać słownictwa potocznego.

W liście oficjalnym należy zadbać o precyzję wypowiedzi oraz grzeczny, staranny język – podobnie jak w podaniu. Musimy pamiętać o okazaniu szacunku osobie lub instytucji, do której piszemy. Zasad pisania listów należy przestrzegać także podczas prowadzenia korespondencji internetowej. Szczególnym rodzajem listu oficjalnego jest **list otwarty**. To wypowiedź, której nadawcą może być jedna osoba lub grupa, a adresatem – instytucja lub osoba

publiczna (np. minister, parlament, rząd, burmistrz). Jego tematem są ważne problemy życia społecznego, politycznego lub kulturalnego, a celem – zwrócenie uwagi opinii publicznej na te problemy. Jest przeznaczony do rozpowszechniania w szerokich kręgach czytelników (np. za pośrednictwem mediów – głównie prasy i internetu). List otwarty często bywa podpisywany przez osoby będące autorytetami w danej dziedzinie lub cieszące się powszechnym szacunkiem, co znacznie podnosi jego rangę.

E-MAIL

Obecnie – zarówno w kontaktach prywatnych, jak i oficjalnych – znacznie częściej niż tradycyjnymi listami posługujemy się **e-mailami**, czyli **listami elektronicznymi**. W porozumiewaniu się za pomocą poczty elektronicznej obowiązują także pewne zasady, choć nie tak precyzyjne jak w przypadku listów tradycyjnych, gdyż korespondencja mailowa stanowi nowy, ciągle jeszcze kształtujący się gatunek wypowiedzi. Jak zatem napisać e-mail, aby pozostać w zgodzie z normami grzecznościowymi i przekazać czytelny komunikat, odpowiadający naszym intencjom? Podobnie jak list tradycyjny e-mail może mieć charakter prywatny lub oficjalny, a od tego zależy styl, w jakim będzie napisany. Ma też zbliżoną kompozycję (zawiera: nagłówek, wprowadzenie, treść, pożegnalny zwrot grzecznościowy, podpis i ewentualne PS). Nie potrzeba podawać

miejsowości i daty, gdyż odbiorca i tak otrzyma informację o czasie wysłania wiadomości, a miejsce jej powstania w komunikacji internetowej nie ma znaczenia. Nadawca e-maila musi za to określić jego **temat**. Dobra praktyka korespondencyjna nakazuje stosowanie wielkich liter w zwrotach grzecznościowych i zaimkach osobowych (*Szanowna Pani, Was* itd.). Wielu użytkownikom sprawia problem rozpoczęcie i zakończenie e-maila. Jak w każdym liście, tak i tu formuły powitania i pożegnania powinny być dostosowane do statusu adresata, jego wieku i relacji, w jakiej nadawca z nim pozostaje (oficjalna czy nieoficjalna). W wiadomości prywatnej, nieoficjalnej, gdy dobrze znamy adresata i mówimy do niego po imieniu, nagłówek i pożegnanie pozostają takie same, jak w liście tradycyjnym (np. *Kochana Ciociu, Mój Misiaczku; Trzymaj się ciepło, Pozdrawiam*).

Kiedy piszemy oficjalny tekst do instytucji, organizacji, firmy, najlepiej rozpocząć formułą *Szanowni Państwo*, a zakończyć słowami: *Z poważaniem*, *Z wyrazami szacunku*. Podobnie

postępujemy, kiedy zwracamy się do osoby, którą znamy osobiście, ale pozostajemy z nią w oficjalnych stosunkach (*Szanowny Panie*, *Szanowna Pani Profesor*).

UWAGA *interpunkcyjna*

Zwrot powitalny możemy zakończyć wykrzyknikiem (jak w tradycyjnym liście), gdy piszemy do osoby dobrze nam znanej (w korespondencji prywatnej). Wtedy dalszą część e-maila zaczynamy wielką literą. Gdy wysyłamy wiadomość o charakterze oficjalnym (do osoby obcej lub instytucji), stosujemy przecinek, a po nim małą literę.

Kwestie, które budzą wątpliwości

1. *Witam*. Rozpowszechniona forma *witam* jest przez większość językoznawców uznawana za nieodpowiednią, gdyż wyraża wyższość nadawcy wobec odbiorcy, a więc narusza zasady grzeczności językowej.
2. *Dzień dobry*. Niezależnie od pory dnia możemy zacząć tak e-mail w sytuacjach półoficjalnych (np. kiedy piszemy do nauczyciela).
3. *Panie Sławku*, *Pani Basiu* itp. Forma odpowiednia w stosunku do osób, z którymi jesteśmy w pewnej zażyłości (niewłaściwa wobec tych, z którymi pozostajemy w relacji formalnej).
4. *Pozdrawiam*. Forma rozpowszechniona, skracająca dystans między nadawcą a adresatem. Niewłaściwa w kontaktach formalnych, odpowiednia w sytuacjach prywatnych i półoficjalnych.

Rezygnacja z formuły powitalnej i pożegnalnej jest zwykle przejawem braku kultury. Możemy je pominąć jedynie wtedy, gdy w krótkim czasie następuje wymiana wielu wiadomości.

Drobne użytkowe formy wypowiedzi

OGŁOSZENIE

Ogłoszenie to podanie jakiejś informacji do publicznej wiadomości.

Do tekstów tego typu należą różnego rodzaju zawiadomienia, obwieszczenia (nadawcą jest zwykle organ państwa), ogłoszenia drobne (dotyczące kupna, sprzedaży, świadczenia usług, wynajmu itp.), nekrologi (informacje o czyjejs śmierci). Na ogół ogłoszenie ma formę pisemną –

umieszcza się je w prasie lub internecie, a także na specjalnych słupach i tablicach. Może występować również w formie ustnej (np. ogłoszenie radiowe lub parafialne). Ogłoszenie powinno być napisane precyzyjnym językiem, czytelnie i estetycznie. Musi zawierać informacje o nadawcy (w zależności od potrzeb – telefon, adres, imię i nazwisko, zajmowane stanowisko).

ZAPROSZENIE

Zaproszenie to pisemna forma wypowiedzi, w której prosimy kogoś, aby wziął udział w spotkaniu z jakiejś okazji.

Tekst tego typu musi zawierać następujące informacje:

- **kto kogo zaprasza** (nadawca i adresat),
- **z jakiej okazji** (cel spotkania),

- **kiedy** (czas),
- **gdzie** (miejsce).

Formy zaproszenia są różne, bardziej lub mniej oficjalne, w zależności od tego, kto, kogo i z jakiej okazji zaprasza. Niektóre zawierają prośbę o potwierdzenie przybycia – należy wówczas jak najszybciej udzielić odpowiedzi.

ŻYCZENIA

Życzenia to forma wypowiedzi okolicznościowej pisemnej lub ustnej. Składa się je z różnych okazji: świąt, urodzin, imienin, ślubu, ważnych rocznic. Często są pisane na kartach okolicznościowych, wysyła się je także SMS-em lub jako e-mail.

Życzenia powinny zawierać informacje o tym:

- kto komu je składa (kto jest nadawcą, a kto – odbiorcą),
- z jakiej okazji są składane,
- czego nadawca życzy adresatowi.

Życzenia są formą listu niewielkiej objętości, trzeba więc także przestrzegać typowych dla niego zasad:

- dostosować styl wypowiedzi do nadawcy,
- używać odpowiednich form grzecznościowych,
- w zwrotach do adresata zachować wielką literę.

DOBRA RADA

W życzeniach często stosuje się skonwencjonalizowane sformułowania (np. *Wszystkiego najlepszego na nowej drodze życia*). Warto jednak zadbać o to, by ich treść była zindywidualizowana. Jeśli składamy komuś życzenia, robimy to, dlatego że darzymy go sympatią, chcemy okazać mu serdeczność i pamięć. Warto więc nadać tej wypowiedzi osobisty charakter, aby rzeczywiście była wyrazem więzi między nadawcą a odbiorcą.

PRZYPOMNIJ SOBIE

Notatka

CO TO JEST NOTATKA? DLACZEGO WARTO NOTOWAĆ?

Najogólniej można powiedzieć, że **notatka** to krótki i zwięzły sposób zapisywania najważniejszych wiadomości w celu lepszego ich zapamiętania. Notujemy różne rzeczy: listę zakupów, plan dojazdu na wakacje, godziny seansu w kinie, przepisy kulinarne. Czasem spisujemy w skrócie swoje wrażenia, przemyślenia, refleksje wywołane lekturą, poruszającym filmem czy rozmową z przyjacielem. Redagowanie notatek to jedna z najpopularniejszych metod przyswajania wiedzy. Pomoże wam łatwiej i na dłużej zapamiętać to, czego się uczycie.

Dotychczas notatkę na lekcji często dyktował wam nauczyciel. Podawał lub

zapisywał na tablicy daty, nazwiska, symbole, wykresy, tabele. To on wybierał najważniejsze treści. W ten sposób stopniowo przygotowywano was do samodzielnego notowania – ta umiejętność jest niezbędna w szkole średniej.

Kiedy notujemy samodzielnie, wiele zyskujemy. Przede wszystkim zmuszamy się do koncentracji, aby nie uronić żadnej ważnej myśli. Poza tym – jak zbadano – aż dwukrotnie zwiększamy stopień rozumienia wykładu. Uruchamiamy też twórcze myślenie oraz utrwalamy treść wykładu, dzięki czemu później możemy przeznaczyć mniej czasu na naukę. Ponadto aktywizujemy obie półkule mózgowe. Same plusy!

JAK NOTOWAĆ?

Najprostsza odpowiedź brzmi: szybko i dobrze. Notatka powinna zawierać odpowiednio uporządkowane najważniejsze informacje, jej tekst musi być przejrzysty, zrozumiały, czytelny. Posługujemy się w niej skrótami, równoważnikami zdań, wyróżnieniami, rysunkami. Zapiski należy zatytułować. Wszystkie te techniki mają jeden cel: aby notatka zawierała dużo treści, a mało słów.

Każdy może sobie wypracować własny, indywidualny sposób notowania.

Najczęściej stosowanymi są:

1. plan w punktach i podpunktach,
2. streszczenie,
3. tabela,
4. schemat,
5. mapa myśli,
6. konspekt,
7. wyciąg lub cytaty.

DOBRA RADA

Pisz czytelnie, używaj różnych kolorów długopisu, podkreślaj najważniejsze rzeczy. Z dobrą notatką mamy do czynienia wtedy, kiedy jeden rzut oka wystarczy, by przypomnieć sobie najważniejsze treści.

Nie oszczędzaj miejsca. Zostawiaj odstępy (interlinie) między wierszami – wtedy łatwo będzie coś dodać lub wyjaśnić. Zachowuj duże marginesy – na nich możesz wpisać hasła wskazujące, czego dotyczy dany fragment notatki, a także coś dopisać.

PRZYKŁADY RÓŻNYCH TYPÓW NOTATEK

Notatka w formie planu

Tematy fraszek Jana Kochanowskiego

1. Wartości

- *Na dom w Czarnolesie* (pochwała prostego życia w rodzinnym domu)
- *Na zdrowie* (wartość zdrowia)
- *Na lipę* (piękno natury)

2. Krytyka ludzkich wad

- *Na starość* (narzekanie starszego pokolenia)
- *Na gospodarza* (niegościnnność)
- *Na nabożną* (pozorna pobożność)

3. Obyczaje dworu

- *O doktorze Hiszpanie* (pijaństwo, biesiady)

4. Tworzenie poezji

- *Na swoje księgi* (nie zawsze poważna tematyka fraszek, potrzeba zabawy)
- *Do fraszek* (fraszki jako zapis tajemnic poety)

Notatka w formie schematu

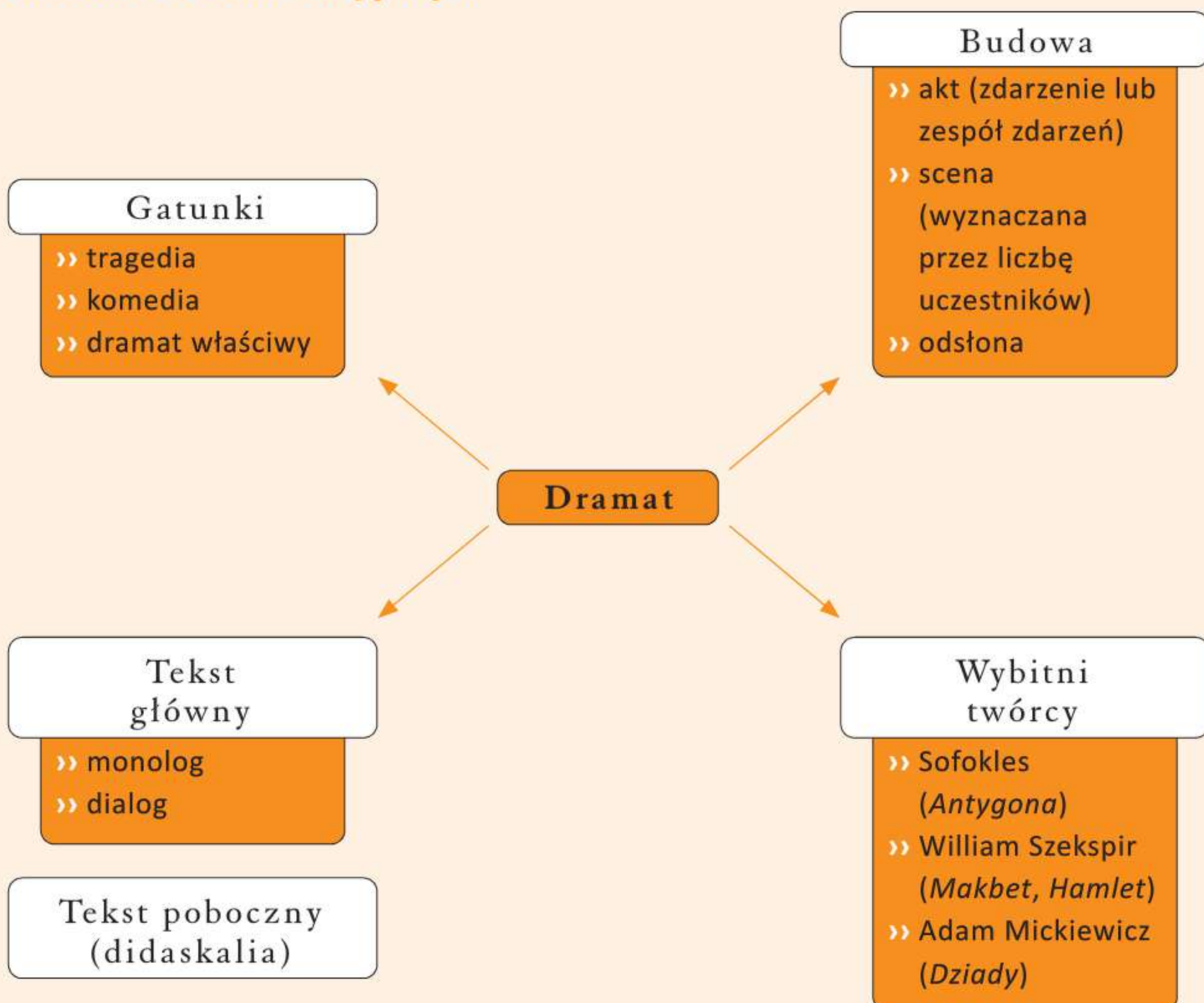
Schemat rozwoju akcji

Notatka w formie tabeli

GATUNKI DRAMATU		
Komedia	Tragedia	Dramat właściwy
błaha tematyka	poważna tematyka	na pograniczu komedii i tragedii
szczęśliwe zakończenie	nieszczęśliwe zakończenie (najczęściej śmierć bohatera)	na pograniczu komedii i tragedii
komizm (postaci, słowny i sytuacyjny)	tragizm i bohater tragiczny	często treści obyczajowe lub psychologiczne
np. <i>Zemsta</i> Aleksandra Fredry, <i>Skłpiec</i> Moliera	np. <i>Antygona</i> Sofoklesa, <i>Hamlet</i> Williama Szekspira	np. <i>Dziady</i> Adama Mickiewicza

Notatka w formie mapy myśli

We wcześniejszych klasach wielokrotnie ćwiczyliście różne formy opisu. Wiecie, że jest to ważna część każdego opowiadania, gdyż pozwala czytelnikowi wyobrazić sobie świat przedstawiony przez autora. Opisy mogą także stanowić istotny składnik sprawozdania, reportażu, scenariusza,

a nawet listu. Najważniejsze w tej formie wypowiedzi jest oddziaływanie na wyobraźnię odbiorcy w taki sposób, aby mógł on stworzyć w umyśle własną wizję tego, co było przedmiotem opisu. Z tego powodu uczycie się opisu przedmiotu, postaci, budowli, krajobrazu, sytuacji, przeżyć wewnętrznych, dzieła sztuki (najczęściej obrazu).

OPIS OBRAZU

W opisie obrazu należy podać najważniejsze informacje na jego temat, a także zinterpretować poszczególne elementy. Warto posłużyć się podanymi pytaniami pomocniczymi.

1. Kiedy dzieło powstało (rok, epoka)?
2. Jaką techniką zostało wykonane? (Np. olej na płótnie / na desce, tempera, pastel, grafika: miedzioryt, linoryt, drzeworyt).
3. Jaki jest jego temat (co obraz przedstawia)?
4. Kim jest autor? Jaki kierunek w sztuce reprezentuje? Czy dzieło ma związek z biografią twórcy, a jeśli tak – na czym ten związek polega?
5. Czy dzieło można powiązać z wydarzeniami historycznymi, społecznymi, obyczajowymi?

6. Jaka jest kompozycja obrazu (co występuje na pierwszym i drugim planie, a co w tle)?
7. Czy zauważasz jakieś postaci? Jeśli tak, to kim one są i po czym możemy to rozpoznać – może mają jakieś atrybuty? Czym się te osoby zajmują? Jaką rolę odgrywają? (Zwróć uwagę na sylwetki, ubiór, gesty, mimikę – określ, co wyrażają i jak możemy to interpretować).
8. Czy zauważasz elementy o znaczeniu symbolicznym? Jak należy je odczytywać?
9. Jakie barwy dominują na płótnie? Jaki efekt daje ich zastosowanie?
10. Czy podoba ci się opisywany obraz? Chciałabyś / chciałbyś mieć go w swoim domu? Dlaczego?

OPIS SYTUACJI

Ten rodzaj opisu przedstawia jakieś wydarzenie i towarzyszące mu okoliczności. Warto go stosować w sprawozdaniu (patrz: s. 82) – opis powinien być barwny i interesujący, aby czytelnik przeżył w wyobraźni to, czego naocznym świadkiem był autor wypowiedzi. Dobry, dynamiczny opis sytuacji składa się z trzech części:

1. opisu tła akcji przed wydarzeniem (gdzie i kiedy to się działo, o jakiej porze dnia lub nocy, przy jakiej pogodzie, co było widać i słyszeć, co robili ludzie będący później uczestnikami wydarzenia – ogólnie i szczegółowo, jak się zachowywała przyroda, jaki nastrój panował wokół);
2. opisu samego wydarzenia (co się stało);
3. opisu tła akcji po wydarzeniu (czy i jak się zmieniło otoczenie, co teraz widać i słyszeć, jak się zachowują ludzie, którzy uczestniczyli w wydarzeniu, i przyroda, czy wydarzenie wpłynęło na nastrój dookoła).

Jak widzicie, opis sytuacji zawiera elementy różnych form opisu: jest tu i opis krajobrazu, i opis postaci, może się znaleźć opis budowli – w zależności od tego, o czym mówimy.

CO ZROBIĆ, ŻEBY PRZEMÓWIĆ DO WYOBRAŹNI CZYTELNIKA LUB SŁUCHACZA?

- Tło akcji opisz jak fotografię. Dokładnie zajmij się każdym elementem otoczenia. Statki w porcie, kurz na drodze, nadciągające chmury – wszystko to buduje nastrój, na którego stworzeniu przecież nam zależy.
- Używaj nie tylko epitetów, lecz także innych środków stylistycznych – porównań, metafor, onomatopei.
- Druga część pracy musi być dynamiczna – ma dawać poczucie ożywienia opisywanej fotografii albo odtworzenia taśmy filmowej. Zastosuj liczne czasowniki nazywające ruch (pamiętaj, że akcja staje się bardziej wartka, gdy piszemy w czasie teraźniejszym), krótkie, przeważnie pojedyncze zdania oraz przysłówki (*wtem, nagle, znienacką, nieoczekiwanie, nareszcie* itp.).
- Zatrzymaj film. Opis tła po wydarzeniu powinien być znów statyczny jak fotografia.

PRZYPOMNIJ SOBIE

Sprawozdanie

Sprawozdanie to forma wypowiedzi, z którą na pewno już nieraz się zetknęliście. Jest to wierna i dokładna relacja z przebiegu jakiegoś wydarzenia, sporządzona przez świadka lub uczestnika tego wydarzenia. Może dotyczyć imprezy sportowej lub kulturalnej, wycieczki, zebrania, szkolnej akademii, przedstawienia. Tematem podejmowanym najczęściej jest wydarzenie istotne dla grupy, nie dla jednej osoby. Klasyczne sprawozdanie dziennikarskie powinno odpowiadać na pięć pytań: **kto? gdzie? kiedy? jak? dlaczego?** (lub: **z jakim skutkiem?**). Zdarzenia są przedstawiane w porządku chronologicznym lub tematycznym. Sprawozdanie ma charakter obiektywny, gdyż przedstawia fakty możliwe do sprawdzenia, ale może zawierać także komentarze, opinie, oceny autora. Sprawozdawca często bywa przecież zaangażowany emocjonalnie w to, o czym pisze.

BUDOWA

1. Tytuł (powinien przyciągać uwagę czytelnika).
2. Wstęp – zdanie (lub zdania) wprowadzające (nakreśla tło relacjonowanego zdarzenia, informuje o tym, kiedy i gdzie nastąpiło, kto brał w nim udział).

3. Część główna, czyli przedstawienie faktów w kolejności chronologicznej. Istotna jest tu umiejętna selekcja materiału.

4. Podsumowanie i ewentualna ocena prezentowanych zdarzeń.

STYL

Sprawozdanie powinno być zwięzłe, rzeczowe i konkretne. Styl musi być jasny, precyzyjny, zrozumiały. Dlatego przeważają zdania pojedyncze i złożone współrzędnie, niezbyt długie. Występują także równoważniki zdań. W celu zwiększenia dynamiki tekstu autorzy często stosują czas teraźniejszy.

W sprawozdaniu przekazujemy tylko sprawdzone informacje.

Szczególą i bardzo częstą formą sprawozdania jest

sprawozdanie sportowe. Zawiera ono słownictwo charakterystyczne dla danej dyscypliny sportu, które dla czytelnika niezorientowanego w tej dziedzinie może być czasem niezrozumiałe. W sprawozdaniu sportowym należy wystrzegać się przesady i pompatyczności (określenia w rodzaju: *profesor pola karnego, balet na boisku, pierwszy dyrygent polskiej piłki* są śmieszne i niepotrzebne) oraz schematycznych sformułowań (np. *wpisał się na listę strzelców, bramkostrzelny Kowalski*).

PRZYPOMNIJ SOBIE

Opowiadanie

Opowiadanie to nie tylko forma wypowiedzi, lecz także sposób porozumiewania się, który towarzyszył człowiekowi od najdawniejszych czasów, na długo przed wynalezieniem pisma. Ludzie od wieków opowiadali sobie historie – po pierwsze dlatego, żeby nie zagięła pamięć o różnych zdarzeniach, po drugie – dla rozrywki. Najwprawniejsi opowiadacze cieszyli się dużym uznaniem społeczności, doceniano ich wyobraźnię i sposób, w jaki wpływali na słuchaczy. Podobnie jest dziś: twórca opowiadania albo relacjonuje różne wydarzenia, aby podzielić się nimi z czytelnikami bądź słuchaczami, albo wymyśla historie, które mają odbiorców zabawić (a także zaskoczyć, zdziwić, przestraszyć...). Ta forma wypowiedzi występuje w różnych odmianach (z którymi mieliście do czynienia także w szkole). Opowiadanie może:

1. być ustne lub pisemne;
2. przedstawiać własne przeżycia i doświadczenia autora lub zawierać elementy fikcji;
3. mieć charakter twórczy (jego treść jest wymyślona przez autora) lub odtwórczy (relacjonuje jakieś wydarzenia albo treść innego utworu –

zbliża się wówczas do sprawozdania lub streszczenia);

4. obejmować wydzielone dialogi lub wykorzystywać mowę zależną;
5. zawierać narrację pierwszo- lub trzecioosobową.

CO ZROBIĆ, ŻEBY OPOWIADANIE BYŁO CIEKAWE?

Najważniejsza jest dobra historia, a więc pomysł. Aby interesująco ją przedstawić, nie wystarczy po kolei opowiedzieć, co się wydarzyło – trzeba swoją opowieść wzbogacić. W tym celu warto np.:

- wprowadzić dialogi;
- zastosować retrospekcję, czyli zaburzyć porządek chronologiczny i przywołać wydarzenia wcześniejsze, poprzedzające akcję;
- poszerzyć opisy i charakterystykę bohaterów;
- różnicować język wypowiedzi, który powinien być barwny, nieszablonowy (można np. zadbać o to, aby bohaterowie posługiwali się charakterystycznym dla siebie językiem, wskazującym na ich pochodzenie, wykształcenie, zainteresowania);
- tak budować napięcie dzięki odpowiednim środkom językowym, aby

czytelnik bądź słuchacz czuł emocje, których doświadczają bohaterowie;

- dynamizować akcję, np. przez nagromadzenie czasowników;
- włączyć do opowiadania inne formy wypowiedzi (np. list).

Opowiadanie to bardzo swobodna forma wypowiedzi, mamy więc duże pole do popisu.

Przyjrzyjcie się sposobowi konstruowania opowieści w podanym fragmencie.

Fragment tekstu

„Tego popołudnia, o trzeciej trzydzieści, Harry, Ron i inni Gryfoni zebrali się na wielkim trawniku przed zamkiem, aby odbyć pierwszą lekcję latania. Był słoneczny dzień, lekki wietrzyk mierzwił trawę pod ich stopami, kiedy schodzili łagodnym zboczem ku gładkiej, płaskiej łące, za którą majaczyła ciemna linia Zakazanego Lasu.

Ślizgoni już tam byli, a na ziemi leżało w równym rzędzie dwadzieścia mioteł. [...]

Pojawiła się ich nauczycielka, pani Hooch. Miała krótkie, szare włosy i żółte oczy jastrzębia.

– Na co czekacie? – przywitała ich opryskliwie. – Niech każdy stanie przy miotle. No, dalej, nie ociągać się!

Harry zerknął w dół na swoją miotłę. Wyglądała na starą; niektóre witki sterczały pod dziwnymi kątami.

– Wyciągnąć prawą rękę nad miotłą – zawołała pani Hooch – i powiedzieć „Do mnie!”

– DO MNIE! – wrzasnęli wszyscy.

Miotła Harry’ego natychmiast podskoczyła do jego ręki, ale był jednym z niewielu, którym się to udało. Miotła Hermiony Granger potoczyła się po trawie, a miotła Neville’a ani drgnęła. Harry pomyślał, że może miotły, tak jak konie, wyczuwają, kiedy ktoś się boi; w głosie Neville’a wyczuwało się lekkie drżenie, po którym można było wyraźnie poznać, że wolałby nie odrywać stóp od ziemi.

Sposoby wzbogacania opowiadania

Wstęp: opis miejsca i czasu akcji, opis krajobrazu, bohaterowie

Rozwinięcie akcji

Stopniowanie napięcia, obudzenie ciekawości czytelnika

Opis nauczycielki – zarys charakterystyki

Dialog ujawniający charakter postaci

Wyróżnienie głównego bohatera, opis

Charakterystyka Neville’a

Pani Hooch pokazała im, jak dosiąść miotły, żeby się z niej nie ześlizgnąć, a następnie przeszła wzdłuż szeregów, poprawiając pozycje i chwyt. Harry i Ron ucieszyli się, kiedy powiedziała Malfoyowi, że źle to robi.

– Uwaga! Kiedy usłyszycie gwizdek, odepchniecie się mocno nogami od ziemi! Utrzymujcie miotły w równowadze, wzniescie się na kilka stóp i lądujcie, wychylając się lekko do przodu. Na mój gwizdek... trzy... dwa...

Neville, zbyt przerażony perspektywą oderwania się od ziemi, poszybował w powietrze, zanim pani Hooch przytknęła gwizdek do warg.

– Wracaj! – krzyknęła, ale Neville leciał prosto w górę jak korek wystrzelony z butelki... dwanaście stóp... dwadzieścia stóp. Harry zobaczył jego bladą twarz, przerażone spojrzenie wbite w uciekającą ziemię, otwarte usta, przechylenie tułowia w jedną stronę, w drugą, i...

ŁUP! Rozległo się głucho, nieprzyjemne łupnięcie i Neville leżał już na trawie jak worek kartofli. Jego miotła nadal wznosiła się w górę, potem skręciła leniwie ku Zakazanemu Lasowi i znikła im z oczu.

Pani Hooch pochylała się nad chłopcem blada jak on.

– Złamany nadgarstek – mruknęła. – No, chłopcze... nic ci nie będzie, wstawaj.

Wyprostowała się i zwróciła do całej klasy.

– Zabieram tego chłopca do skrzydła szpitalnego. Niech nikt nie waży się ruszyć z miejsca, zanim nie wrócę! Wystarczy, że któreś z was dotknie miotły, a wyleci z Hogwartu, zanim zdąży wypowiedzieć „quidditch”. No, chodź, kochaneczku. ”

J.K. Rowling *Harry Potter i Kamień Filozoficzny*,
przeł. A. Polkowski

Harry Potter and the Philosopher's Stone:

Copyright © J.K. Rowling 1997

Kolejne wydarzenia, przyspieszenie tempa opowiadania

Opis postaci służący ukazaniu jej przeżyć i reakcji Harry'ego, budowanie napięcia

Punkt kulminacyjny

Charakterystyka pośrednia nauczycielki

Zakończenie opowiadania przez wypowiedź jednej z postaci, charakterystyczny dla niej język (*kochaneczku*)

PRZYPOMNIJ SOBIE

Scenariusz filmowy

Większość z nas lubi oglądać filmy. Warto się zatem zastanowić nad tym, jak one powstają.

Od czego się zaczyna praca nad filmem? Na pewno od pracy ludzkiej wyobraźni. Gdy w głowie twórcy zrodzi się już pomysł na film, w następnej kolejności należy go oczywiście zapisać. Taką utrwaloną formę projektu filmu nazywamy **scenariuszem**.

Scenariusz filmowy bardzo przypomina tekst dramatu: zawiera podział na sceny, zapis dialogów i monologów postaci oraz didaskalia. W dramacie jednak nadrzędnym środkiem wyrazu jest słowo, natomiast w filmie za podstawowe tworzywo służy obraz. W scenariuszu znajdują się zatem także sceny bez wypowiedzi bohaterów. Wytyczne, które scenarzysta daje aktorom, reżyserowi, kamerzystom i innym osobom pracującym przy filmie, umożliwiają im stworzenie własnej wizji świata, do którego będą chcieli przenieść widza. Jeśli w scenariuszu przeczytamy: *NOC, ULICA, w nikłym świetle latarni widać przemykającą sylwetkę mężczyzny*, to

decyzję o tym, jaka to będzie ulica, przy jakiej pogodzie pokazana, jakie ubranie nosi mężczyzna, z której strony stoi latarnia oraz jak to wszystko zostanie sfilmowane, podejmują inni niż scenarzysta twórcy filmu.

Scenariusz może stanowić dzieło oryginalne lub powstać na podstawie utworu literackiego.

POWTÓRZENIE I UTRWALENIE WIADOMOŚCI O POZNANYCH FORMACH WYPOWIEDZI

- 1** Przeczytaj poniższe listy, dotyczące tego samego wydarzenia. Zastanów się, co je różni. Zapisz swoje spostrzeżenia.

Poznań, 03.03.2019 r.

Cześć, Piotrek!

Jak obiecałem, piszę do Ciebie zaraz po powrocie od babci. Nie masz pojęcia, jak się cieszę, że Cię poznałem. Zaimponowałeś mi jak nie wiem. W życiu bym nie przypuszczał, że gość jeżdżący na wózku może tak świetnie grać w kosza! Mam nadzieję, że niebawem rozegramy kolejny mecz.

U nas w szkole wszyscy ciągle mówią o pikniku. Chętnie byśmy się wzięli do organizowania kolejnego, ale nauczyciele już nas pogonili do roboty. W przyszłym tygodniu same klasówki i kartkówki. Oszaleć można. A ja nie jestem orłem, niestety.

W czasie Waszego pobytu u nas moja siostra zrobiła mnóstwo całkiem fajnych zdjęć. Chętnie Ci je przyślę, najlepiej e-mailem, bo wtedy nie ma tego całego cyrku z wywoływaniem. Podaj mi tylko swój adres.

Teraz już kończę. Napisz szybko, co słyszeć.

Trzymaj się!

Paweł

PS Oglądałeś w sobotę mecz?

Zielonka, 03.03.2019 r.

Dyrekcja, Nauczyciele i Uczniowie
Szkoły Podstawowej nr 34 w Poznaniu

Szanowni Państwo!

W imieniu wszystkich pacjentów i pracowników Ośrodka Rehabilitacyjnego dla Dzieci Niepełnosprawnych w Zielonce pragniemy gorąco podziękować za zorganizowanie i przeprowadzenie pikniku integracyjnego.

Ta wspaniała inicjatywa była dla nas nie tylko doskonałą rozrywką, lecz także – a może przede wszystkim – okazją do nawiązania cennych kontaktów oraz zawarcia wielu nowych przyjaźni. Jesteśmy także ogromnie wdzięczni za przekazanie nam dochodu z loterii fantowej, który planujemy przeznaczyć na uzupełnienie sprzętu rehabilitacyjnego.

Z serdecznymi podziękowaniami –
pacjenci i opiekunowie

- 2 Wyobraź sobie, że w pobliżu twojego domu powstanie duża inwestycja budowlana. Ogłoszono przetarg na dwa projekty: supermarket z rozległym parkingiem i galerią handlową oraz ośrodek sportowy z basenami, kręgielnią, siłownią i strefą zabaw dla dzieci. Zastanów się, którą inwestycję warto poprzeć – weź pod uwagę potrzeby mieszkańców twojej okolicy. Wyraź swoje stanowisko w liście oficjalnym do burmistrza miasta lub dzielnicy. Zadbaj o styl i odpowiednią kompozycję listu.
- 3 Wyjaśnij, co to jest list otwarty. Czym się charakteryzuje ta forma wypowiedzi? Co różni ją od innych listów?
- 4 Do kogo i na jaki temat można napisać list otwarty? Podaj kilka własnych propozycji.
- 5 Przeczytaj podaną notatkę. Skróć tekst – zapisz w formie haseł najważniejsze informacje.

“*Emigranci* (1974) to najwybitniejszy utwór Sławomira Mrożka od ukazania się *Tanga*, a zarazem jeden z najważniejszych polskich dramatów okresu powojennego.

Dwaj cudzoziemcy z bliżej nieokreślonego kraju zamieszkują wspólnie suterенę w nieznanym mieście Europy Zachodniej. Wyobcowany intelektualista, AA, wybrał emigrację z powodów politycznych, jego towarzysz zaś, „chłoporobotnik” XX, wyjechał wyłącznie dla zarobku. Skazani są na własne towarzystwo, a ich symbioza polega na wzajemnym uzależnieniu: XX wykorzystuje AA materialnie, ten natomiast twierdzi, że wykorzystuje towarzysza pod kątem studiów nad niewolniczą mentalnością swych rodaków. AA, sam sfrustrowany i bezwolny, z wyższością odnosi się do przedstawiciela niższej klasy, dorobkiewicza, którego jedynym celem w życiu jest poprawa własnego bytu. W tych warunkach obustronne konflikty i antagonizmy nabierają wyjątkowej ostrości.

W szerszym ujęciu konfrontacja pomiędzy AA i XX dotyka jednego z ważniejszych problemów w Polsce powojennej – rozdźwięku między inteligencją i robotnikami. W finale dokonuje się synteza wartości obu grup społecznych, zwiastująca przełamanie powstałych barier.”

<https://www.noir.pl/ksiazka/691/Slawomir-Mrozek-Emigranci>

[dostęp: 5.01.2017]

- 6** Sporządź notatkę w formie schematu na temat gatunków liryki. Pamiętaj o podaniu przykładów.
- 7** Przygotuj notatkę w postaci mapy myśli dotyczącą rodzajów zapożyczeń. Pamiętaj o przykładach i rysunkach.
- 8** A. Zapoznaj się z bajką Ignacego Krasickiego *Malarze*.

Malarze

“Dwaj portretów malarze słynęli przed laty:
Piotr dobry, a ubogi, Jan zły, a bogaty.
Piotr malował wybornie, a głód go uciskał,
Jan mało i źle robił, więcej jednak zyskał.
Dlaczegoż los tak różny mieli ci malarze?
Piotr malował podobne, Jan piękniejsze twarze.”

- B. Napisz zaproszenie na otwarcie wystawy prac malarza Piotra. Uwzględnij charakter jego twórczości. Pamiętaj o formach grzecznościowych i sformułowaniach zachęcających do udziału w tym wydarzeniu.
- 9** W dowolnej gazecie codziennej znajdź ogłoszenia, które byłyby ci potrzebne, gdybyś znalazła / znalazł się w podanych niżej sytuacjach. Wycięte teksty wklej do zeszytu.
- A. Boli cię ząb. Potrzebujesz szybkiej pomocy niedaleko swojego miejsca zamieszkania.
 - B. Wracasz do domu późnym wieczorem. Rodzice kazali ci wezwać taksówkę.
 - C. Jesteś sam w domu. Zepsuła się pralka. Musisz wezwać fachowca.
 - D. Chcesz się uczyć języka... (wybierz język, który cię interesuje). Znajdź ciekawy kurs.
 - E. Chcesz kupić używaną gitarę.

10 Napisz ogłoszenia na podane tematy. Pamiętaj o wszystkich niezbędnych elementach. Zastanów się i powiedz, kto jest nadawcą każdego ogłoszenia. Zamieść dodatkowe informacje.

- A. Nadzwyczajne zebranie rodziców w sprawie bezpieczeństwa w szkole.
- B. Zginął zegarek.
- C. Poszukiwanie chętnych do drużyny siatkarskiej.
- D. Przybłąkał się pies.

11 Obejrzyj w telewizji relację z interesującego cię wydarzenia sportowego. Zwróć uwagę na komentarz. Czym się różni komentarz telewizyjny od prasowego? Jakiego czasu używa komentator? Jaki to daje efekt?

12 Wyobraź sobie, że jesteś komentatorem radiowym. Przygotuj relację na temat *Moja klasa na dużej przerwie*. Pamiętaj, że twój odbiorca nie widzi tego, o czym mówisz. Nagraj swój komentarz.

13 Na podstawie poprzedniego ćwiczenia:

- A. powiedz, jakie umiejętności musi mieć dobry sprawozdawca;
- B. oceń, w jakim stopniu udało ci się przedstawić ważne wydarzenia;
- C. sprawdź poprawność językową swojej wypowiedzi.

- 14** Zredaguj trzy krótkie wiadomości e-mailowe spełniające podane warunki.
- A.** Wiadomość oficjalna do konkretnego (istniejącego) domu wycieczkowego lub hostelu z prośbą o podanie informacji dotyczących noclegu dla klasy (cena, godziny zameldowania i wymeldowania, warunki lokalowe).
 - B.** Wiadomość prywatna do zaufanej osoby (rówieśnika lub dorosłego) mówiąca o trudnej sytuacji w twojej klasie i zawierająca prośbę o radę, jak rozwiązać przedstawioną kwestię.
 - C.** Wiadomość oficjalna do sławnego aktora, którego chcesz zaprosić na festyn organizowany w twojej szkole i przekonać do występu.

- 15** Napisz ciekawe, osobiste, szczerze życzenia:

- A.** dla mamy z okazji Dnia Matki;
- B.** dla osoby, którą lubisz, z okazji walentynek;
- C.** dla kogoś, kto wyjechał za granicę, z okazji świąt Bożego Narodzenia lub Wielkanocy.

Wybierz dowolną formę (kartkę pocztową, SMS, e-mail), ale zadbaj o to, by były to życzenia niekonwencjonalne, oddające twoją sympatię dla adresata i łączącą was więź, znajomość jego potrzeb, a także specyfikę świąt, które skłoniły cię do napisania życzeń.

- 16** Sporządź notatkę w formie graficznej na temat epok literackich i czasu ich trwania.

- 17** Napisz scenariusz dwóch scen filmowych (bez dialogu i zawierającej dialog) na jeden z podanych tematów.

- A.** „Nudne jesienne popołudnie”
- B.** „Co się ukrywa w starej szafie?”
- C.** „Codzienne życie ucznia”
- D.** „Trudna decyzja”

18 Przeczytaj fragmenty scenariusza filmu *Dekalog I*¹ w reżyserii Krzysztofa Kieślowskiego. Wyodrębnij didaskalia i dialogi. Powiedz, czym się od siebie różnią przedstawione sceny.

“

13

Krzysztof w dresie i adidasach biegnie oświetlonymi alejkami w okolicach domu. Alejki prowadzą w dół, tam jest ciemniej. Krzysztof biegnie w stronę tej ciemności. Stoi tam samotna latarnia. Oświetla jezioro. Krzysztof zsuwa się po niewysokim zboczu, ostrożnie wchodzi na lód. Jest mocny. Staje pewnie, podskakuje. Wbiega na środek, tupiąc nogami. Wszystko w porządku. [...] Z boku jezioro kończy się jakąś wpadającą czy wypływającą z niego rzeczką. Nie jest zamarznięta. Lód zaczyna trzeszczeć, Krzysztof wychodzi na brzeg i wraca z kijem. Sprawdza głębokość nurtu. Kij zanurza się na kilką, może kilkanaście centymetrów. Krzysztof ponawia próbę w kilku miejscach – wszędzie jest równie płytko. Uderza kijem, starając się rozbić lód na jak największej powierzchni, ale lód jest gruby, można rozbić go tylko przy rzeczce. [...] Na wysokim brzegu, z drugiej strony jeziora widzi małe ognisko. Siedzi przy nim mężczyzna w kożuchu. Ma młodą, zamysloną, a jednocześnie uśmiechniętą twarz. Przez chwilę patrzą na siebie, po czym Krzysztof zawraca w stronę domu.

14

W pokoju Pawła już ciemno.

KRZYSZTOF: Śpisz?

Mówi cicho i słyszy cichą odpowiedź.

PAWEŁ: Nie. Popatrz, jak się błyszczą.

Krzysztof wchodzi. Paweł zawiesił swoje nowe łyżwy tuż nad łóżkiem.

¹ Cykl filmów Krzysztofa Kieślowskiego *Dekalog* to artystyczna interpretacja dziesięciorga przykazań Bożych. Pierwszy obraz, nawiązujący do przykazania „Nie będziesz miał bogów cudzych przede mną”, opowiada historię Krzysztofa, naukowca i wynalazcy, oraz jego syna Pawła. Krzysztof wierzy w nieograniczoną potęgę ludzkiego rozumu. Jest zima, Paweł marzy o nowych łyżwach i o możliwości poślizgania się na osiedlowym jeziorze. Aby to było bezpieczne, ojciec i syn przez kilka dni robią obliczenia, sprawdzają siłę mrozu oraz wytrzymałość lodu. Wszelkie racjonalne dane wskazują na to, że lód jest gruby i mocny. Jak to się skończyło? Dowiedzie się, gdy obejrzy film.

Latarnia uliczna odbija się w ostrzach i kiedy Paweł lekko porusza łyżwami, po ścianie przebiegają wąziutkie smugi światła. Rozmawiają cicho.

KRZYSZTOF: Sprawdzalem lód.

PAWEŁ: Dlatego czekam.

KRZYSZTOF: W porządku. Tylko obiecaj mi, że nie będziesz podchodził do tej rzeczki. Ona nie zamarza. Piętnaście metrów, nie bliżej.

PAWEŁ: Piętnaście metrów. Dobrze.

KRZYSZTOF: Ona jest płytka, ale po co masz się zmoczyć. Gdzie twój miś?

Paweł uchyla kołdrę, miś leży obok niego, na poduszce.

PAWEŁ: Już śpi. ”

K. Kieślowski, K. Piesiewicz *Dekalog I*

- 19** Na podstawie fragmentów scenariusza z ćwiczenia 18. powiedz, czy didaskalia w scenariuszu różnią się od didaskaliów w dramacie. Swoje spostrzeżenia zapisz w zeszycie.
- 20** Co oznaczają w przywołanym fragmencie scenariusza numery 13 i 14?
- 21** Przeczytajcie z podziałem na role tekst oznaczony numerem 14. Zastosujcie się do wskazówek scenarzysty.

Parafraza tekstu

CO TO JEST PARAFRAZA? DO CZEGO SŁUŻY?

Parafraza jest terminem z zakresu teorii literatury i oznacza swobodną przeróbkę utworu literackiego, która rozwija i modyfikuje treść oryginału. Zachowanie podobieństwa konstrukcji i stylu pozwala na rozpoznanie pierwowzoru.

Po co parafrazujemy? Często – dla zabawy. Autor przekształcający dzieło innego twórcy odwołuje się do wspólnego dla odbiorców kręgu kulturowego i dzięki temu uzyskuje efekt zaskoczenia, a nierzadko także komizmu. Parafraza nie ma na celu ośmieszenia pierwowzoru, lecz jego

wykorzystanie w inny, nieoczekiwany sposób. Często jest dowodem uznania. Zabieg ten można także zastosować, aby uatrakcyjnić tekst albo aby użyć znanych słów w nowym celu lub nadać im nowy sens.

Zdarza się, że autor sam parafrazuje swój tekst. W XVIII wieku wielką popularnością cieszył się *Hymn do miłości ojczyzny* Ignacego Krasickiego. Poeta wykorzystał ten fakt w swoim innym dziele – *Monachomachii*, aby poprzez ironię skrytykować jedną z wad ówczesnego duchowieństwa – zamięłowanie do alkoholu.

*Święta miłości kochanej ojczyzny,
Czują cię tylko umysły pocziwe!
Dla ciebie zjadłe smakują trucizny,
Dla ciebie więzy, pęta niezelżywe.
Kształcisz kalectwo przez chwalebne blizny,
Gnieździsz w umyśle rozkoszy prawdziwe,
Byle cię można wspomóc, byle wspierać,
Nie żał żyć w nędzy, nie żał i umierać.*

Hymn do miłości ojczyzny

*Wdzięczna miłości kochanej szklenice!
Czuje cię każdy, i słaby, i zdrowy;
Dla ciebie miłe są ciemne piwnice,
Dla ciebie znośna duszność i ból głowy
Słodzisz frasunki, uśmierzasz tęsknice.
W tobie pociecha, w tobie zysk gotowy.
Byle cię można znaleźć, byle kupić,
Nie żał skosztować, nie żał się i upić!*

Monachomachia (fragment)

Żartobliwe parafrazy znanych utworów i powiedzeń często spotyka się w tekstach kabaretowych i satyrycznych. Chętnie używają tego zabiegu także twórcy reklam. Dzięki bliskiemu kontekstowi kulturowemu odbiorca zwraca uwagę na tekst reklamy, łatwiej ją zapamiętuje i w rezultacie chętniej sięga po dany produkt.

Parafrazą posługują się często również dziennikarze, m.in. w tytułach swoich artykułów, np. *O dwóch takich, co ukradliby i księżyc* (nawiązanie

do powieści dla młodzieży autorstwa Kornela Makuszyńskiego), *Nam strzelać nie kázano* (tytuł sprawozdania z meczu, który się zakończył wynikiem bezbramkowym – nawiązanie do *Reduty Ordona* Adama Mickiewicza). Kiedy chcecie zrozumieć definicję jakiegoś pojęcia albo wykład na jakiś temat, na ogół nie uczycie się tekstu na pamięć, tylko próbujecie zawartą tam myśl wyrazić własnymi słowami, czyli parafrazujecie podany wam tekst.

PARAFRAZA W KOMUNIKACJI

Parafraza jest także bardzo dobrą techniką komunikacji – uczą się jej m.in. specjaliści od negocjacji i sprzedaży w różnych firmach, ale może być przydatna również w codziennym życiu. Polega na powtórzeniu własnymi słowami tego, co powiedział rozmówca. Wypowiedź zawierającą parafrazę możemy zacząć od słów:

Czy dobrze zrozumiałem, że...,

Mówi więc pan, że...,

Czyli twoim zdaniem...,

Z tego, co mówisz, wynika, że...,
Czy chcesz przez to powiedzieć... .
 Jeśli rozmówca zaakceptuje nasze podsumowanie, upewnimy się, że właściwie odebraliśmy to, co nam powiedział. Jeśli błędnie zrozumieliśmy jego słowa, będzie miał szansę, żeby je dodatkowo wyjaśnić. Przez zastosowanie parafrazy pokazujemy, że słuchamy aktywnie i zależy nam na porozumieniu.

DOBRA RADA

Jeśli parafrazujesz jakiś tekst, np. wypracowanie zamieszczone w internecie, popełniasz plagiat, gdyż zawarte w nim myśli nie są twoje. Plagiat zaś jest naruszeniem dóbr osobistych autora tekstu, a także oszustwem wobec nauczyciela i innych uczniów. Należy się tego wystrzegać. Jeśli chcesz przywołać cudzą wypowiedź, podaj jej autora i źródło.

- 1 Obejrzyj i porównaj przedstawione obrazy. Jakiego znajdziesz między nimi podobieństwa, a jakie – różnice?

Diego Velázquez *Panny dworskie* (1656)

Pablo Picasso *Las Meninas* (1957)

- 2** Przeczytaj fragment *Iliady* Homera i jego parafrazę. Jakie wrażenia wywołuje w tobie drugi tekst? Dlaczego? Jaki zabieg językowy zastosował autor parafrazy?

Tekst I

“Jemu król Agamemnon, równym gniewem zdjęty:
– «Jedź, gdy ci się podoba, spychaj twe okręty!
Czyż to na tobie jednym los Grecyi stoi?
Mam drugich, co się zemszczą mej krzywdy na Troi,
A najskuteczniej Kronid panujący w niebie.
Z wszystkich królów najbardziej nienawidzę ciebie...
Idź, rządz Myrmidonami, nie mną, człeku hardy:
Gniewy twoje niczego nie warte prócz wzdardy.
Lecz wiedz: gdy Feb ode mnie Chryzeidę bierze,
Dam rozkaz, niech ją moi odwiozą żołnierze,
A za to się do twojej posunę nagrody:
Bryzeidę ci wezmę z pięknymi jagody,
Byś znał, zem jest mocniejszy. Drugich strach ogarnie,
Widząc, że mi się równać nie można bezkarnie».”

Homer *Iliada* (fragment), przeł. Franciszek Ksawery Dmochowski

Tekst II

“Na to mu znów odpowie Jagamemnon dziki:
Jak sobie chcesz: jedź, zostań, wolna twoja wola,
Jeszcze przy mnie ostaną tęgie wojownicy
I ociec wielgi w niebie. Ty se zmykaj z pola.
Kie tak chcesz, to i dobrze, bo ustaną krzyki,
Co je w całym obozie słyhać – wolna wola!
Brykę wezmę, bo wiedz ty, co się mnie urówniasz,
Że ja tu wojewoda jestem, a tyś – ...!!”

Michał Gwałbert Pawlikowski *O wojnie Greków z Trojanami* (fragment)

- 3** Zapisz przysłowia, które zostały sparafrazowane w podanych hasłach.

- A.** Nie taki kredyt straszny, jak go malują.
- B.** Do rozważnych świat należy.
- C.** Jak ból tobie, tak ty jemu.
- D.** Rozum rośnie w miarę uczenia.

Przemówienie

Przemówienie jest oficjalną wypowiedzią okolicznościową. To gatunek należący do **retoryki**, czyli sztuki wymowy, która powstała w starożytności w Rzymie i Grecji. Do najsłynniejszych mówców należeli m.in. Ciceron, Dionizjusz, Demostenes, Arystoteles. Retoryka – zaliczana do sztuk wyzwolonych – była przedmiotem studiów nie tylko mówców, lecz także filozofów, uczonych, polityków i władców. Stanowiła samodzielną dziedzinę edukacji, mającą istotny wpływ na strukturę całego szkolnictwa starożytnego i średniowiecznego, a jako jeden z przedmiotów szkolnych przetrwała w niektórych krajach europejskich do XX wieku. Najważniejszym zadaniem, jakie

stawiano przed mówcą, była umiejętność przekonywania (*ars persuadendi*), rozumiana jako trojake oddziaływanie na odbiorcę: dydaktyczne, estetyczne i emocjonalne. Dzięki sile wymowy mówca miał uczyć, zachwycać i poruszać. Cel ten pozwalało osiągnąć nie tylko perfekcyjne i merytoryczne przygotowanie mowy, lecz także zastosowanie odpowiedniego stylu, który musiał charakteryzować się jasnością, precyzją oraz ozdobnością. Oczywiście mówca musiał mieć nienaganną dykcję, posługiwać się mimiką i gestem oraz przyciągać uwagę słuchaczy całą swoją osobowością. Słowo głoszone przed zgromadzeniem ludzi może mieć niebywałą siłę.

To dlatego studiowaniu retoryki poświęcano tyle trudu. Przeczytaj, co na ten temat powiedział Marek Tulliusz Ciceron, starożytny mówca rzymski: „Czyż jest coś wspanialszego, jak siłą wymowy utrzymać tłum na wodzy, przyciągać [...] ku sobie umysły, naginać wolę lub odwracać od złego? Taki zawód wzbudza podziw, gdy spośród nieprzebranej masy wzbija się jeden lub kilku zdolnych uczynić to, czego inni zdziałać nie mogą”.

W obecnych czasach większość przemówień to teksty odczytywane, pisane najczęściej przez specjalistów. Jednakże w życiu społecznym wielokrotnie zdarza się, że nawet ktoś, kto nie jest osobą publiczną, musi wygłosić mowę z jakiejś okazji (np. na zakończenie nauki w szkole, pożegnanie nauczyciela, rozpoczęcie festiwalu piosenki, z gratulacjami dla laureata konkursu przedmiotowego, aby zachęcić do pracy charytatywnej). Dlatego trzeba poznać podstawowe zasady rządzące tą formą wypowiedzi. Celem przemówienia jest najczęściej przekonanie słuchaczy do konkretnej sprawy. Mówca przedstawia swoje stanowisko wobec jakiegoś zagadnienia i tak je uzasadnia, aby odbiorcy zgodzili się z jego zdaniem. Dlatego autor dobrego przemówienia w znacznym stopniu powinien przestrzegać zasad sztuki retorycznej.

BUDOWA

Zanim przystąpisz do pisania przemówienia, musisz zawsze rozważyć kilka kwestii:

- do kogo mówisz?
- w jakim celu?
- w jakich okolicznościach?
- co chcesz powiedzieć?

- jak zainteresować i przekonać słuchaczy?

Uwaga! Musisz mieć pomysł. To jeden z najważniejszych składników dobrego wystąpienia. Dzięki niemu słuchacze zapamiętają twoje słowa.

I. WSTĘP

Przemówienie jest skierowane do jakiejś grupy ludzi, rozpoczyna je więc zwrot do adresata (podobnie jak w liście otwartym, np. *Szanowni Państwo! Rodacy! Drodzy Koledzy! Kochani Rodzice!*).

Kolejnym elementem wstępu jest postawienie tezy – myśli przewodniej (o czym i z jakiej okazji będzie mowa, jaki jest cel wystąpienia).

Na samym początku przemówienia trzeba koniecznie przyciągnąć uwagę słuchaczy. Można posłużyć się pytaniem retorycznym, opowiedzieć anegdotę (nie zawsze dopuszczalne, zależy od okoliczności, w których przemawiamy), odnieść się do aktualnej sytuacji lub doświadczeń słuchaczy, posłużyć się cytatem jako myślą przewodnią.

II. ROZWINIĘCIE

W tej części przemówienia przedstawiamy argumenty dowodzące słuszności naszej tezy. Możemy posłużyć się argumentami rzeczowymi, logicznymi lub emocjonalnymi (patrz: s. 102). Dobrze jest w rozwinięciu przemówienia powołać się na autorytet, wykorzystać nastroje panujące wśród słuchaczy, przytoczyć przykłady z życia, filmu, literatury. Czasem warto odnieść się do uczuć audytorium – np. patriotycznych, religijnych lub rodzinnych. Argumenty powinny być

uporządkowane zgodnie z przyjętą zasadą, np. możemy zacząć i zakończyć najmocniejszymi, słabsze zaś omówić w środku wystąpienia. W ten sposób na początku wywołujemy zainteresowanie, a pod koniec zostawiamy słuchaczy pod silnym wrażeniem naszych słów.

III. ZAKOŃCZENIE

Ostatnim elementem przemówienia powinno być podsumowanie dotychczasowych rozważań i wyciągnięcie jasnego, wyraźnego wniosku końcowego, nawiązującego do tezy. Podobnie jak we wstępie można w zakończeniu przytoczyć żart, cytaty, pytanie retoryczne lub wykrzyknienie.

STYL

Przemówienie pod względem budowy przypomina rozprawkę, którą znasz z klasy siódmej. Tu również stawiasz tezę, popierasz ją dobrymi argumentami, a na zakończenie wyciągasz konkretny wniosek. O ile

jednak konstrukcja tych dwóch form wypowiedzi jest zbliżona, o tyle styl – zupełnie różny.

Przemówienie może mieć mniej lub bardziej uroczysty charakter i od tego zależy, jakim stylem będziemy się posługiwać. Do dostojnego grona zwracamy się w sposób podniosły, wyszukany, a do grupy rówieśników zgromadzonych np. z okazji urodzin – swobodniej.

Bez względu jednak na audytorium styl przemówienia powinien być obrazowy. Do tradycji gatunku należy stosowanie różnego rodzaju środków retorycznych, takich jak pytania retoryczne, wykrzyknienia, obrazowe porównania i przenośnie, gry słów, kontrast, powtórzenia, cytaty. Oczywiście nie należy tego typu środków nadużywać. Język przemówienia przede wszystkim musi być jasny i zrozumiały, zależy nam przecież, żeby słuchano nas z zainteresowaniem, chcemy przekonać grono słuchaczy do swoich poglądów.

UWAGA

Przemawianie jest – jak wspomniano na początku – sztuką wymowy. Pamiętaj, żeby:

- mówić wyraźnie, z poprawną dykcją;
- właściwie akcentować wyrazy i zdania;
- stosować pauzy;
- utrzymywać kontakt wzrokowy z odbiorcą;
- swobodnie, nieprzesadnie gestykulować;
- panować nad ciałem – nie kiwać się, nie przestępować z nogi na nogę, wyprostować plecy;
- zadbać o zróżnicowane tempo wypowiedzi;
- opanować tremę (audytorium zazwyczaj jest nastawione pozytywnie).

DOBRA RADA

Jeśli nie wiesz, co w czasie wystąpienia publicznego zrobić z rękami, i wydaje ci się, że wszyscy na nie patrzą, schowaj je za siebie. Nikt nie będzie widział, że ściskasz palce lub skubiesz paznokcie (czego, oczywiście, lepiej nie robić). Nie zaczynaj wystąpienia od razu – uśmiechnij się, poczekaj, aż będzie cisza. To pozwoli ci opanować tremę i skupić na sobie uwagę słuchaczy.

- 1** Spróbuj w kilku patetycznych zdaniach wyrazić podane niżej myśli. Zastosuj różne figury retoryczne (np. powtórzenia, wykrzyknienia, porównania, metafory, cytaty).
 - A.** Rodzice powinni spędzać więcej czasu ze swoimi dziećmi.
 - B.** Nauczyciel też człowiek.
 - C.** Uczeń też człowiek.
 - D.** Zwierzęta to nasi bracia.
 - E.** Kontakt z przyrodą daje ukojenie.
 - F.** Nie można zawsze zwyciężać.
- 2** Bardzo ważny jest początek przemówienia, gdyż musi przyciągnąć uwagę słuchaczy. Ułóż kilkuzdaniowe, intrygujące początki przemówień na tematy podane w poprzednim ćwiczeniu.
- 3** Przygotuj pełne przemówienie na temat wybrany spośród podanych w ćwiczeniu 1. Pamiętaj o trójdzielnej budowie twojej wypowiedzi. Wykorzystaj wskazówki z poprzednich ćwiczeń.

Retoryczne środki językowe

Wiecie już, że **retoryka** to sztuka takiego konstruowania wypowiedzi, aby skutecznie przekonywać odbiorców. Jej zasady warto stosować nie tylko w oficjalnych przemówieniach, lecz także w życiu codziennym, np. podczas pisania rozprawki lub zabierania głosu w dyskusji. Aby osiągnąć zamierzony efekt, trzeba nie tylko przygotować argumentację, lecz także przekazać swoje myśli w taki sposób, aby odbiorców poruszyć, zachwycić i, oczywiście, przekonać. W tym celu należy zadbać o odpowiedni styl (zależny od okoliczności formułowania wypowiedzi) oraz wykorzystać różnorodne zabiegi językowe. To, jak mówimy czy piszemy, ma wielki wpływ na odbiór naszych słów (szczegółowo mówiliśmy o tym w klasie siódmej, w rozdziale poświęconym komunikacji językowej). Przekaz musi być jasny i zrozumiały. Warto nadać wypowiedzi ciekawą formę, użyć bogatego, obrazowego słownictwa, posługiwać się przykładami, cytatami, figurami retorycznymi. Należy przy tym pamiętać, że niewłaściwe jest ozdabianie tekstu zbyt wymyślnymi środkami stylistycznymi czy terminami

naukowymi, które nie będą zrozumiałe dla większości odbiorców. Nikogo w ten sposób nie zachwycimy, a już na pewno nie przekonamy do swoich racji. Przygotowanie wystąpienia (ustnego lub pisemnego) trzeba zacząć od określenia swojego stanowiska i spisania argumentów na jego poparcie. Możemy posłużyć się argumentami różnego rodzaju, w zależności od rodzaju i celu wypowiedzi.

- **Argumenty logiczne** – polegają na przywołaniu danych i wyciągnięciu wniosku (np. *Janek trenuje żeglarstwo, Gosia skacze na trampolinie, Lidka przygotowuje się do maratonu. Wynika z tego, że młodzież w naszej klasie kocha sport*).
- **Argumenty rzeczowe** – polegają na podaniu faktów, liczb, dat (np. *Uczniowie mają świetne wyniki: Janek wygrał regaty, Gosia robi podwójne salto, Lidka pobiła rekord w biegu na 600 m*).
- **Argumenty emocjonalne** – odnoszą się do uczuć odbiorcy (*Czyż nie są wspaniali? Brawo dla naszych sportowców! Nie możemy być dłużej obojętni!*). Powinny stanowić jedynie uzupełnienie argumentacji logicznej. Kolejny etap to uporządkowanie argumentów w odpowiedniej kolejności, tak aby jeden wynikał z drugiego.

Można zacząć od argumentu najważniejszego, a później przedstawić mniej ważne albo wybrać porządek odwrotny. Można też na początku i końcu wystąpienia omówić mocne argumenty, a słabsze przedstawić w jego środku. Tak jak podczas pisania rozprawki – stawiamy tezę (twierdzenie, którego słuszności będziemy dowodzić) lub hipotezę (przypuszczenie, które potwierdzimy lub obalimy).

Argumenty i kontrargumenty uzasadniające stanowisko muszą być poparte przykładami. W zakończeniu oczywiście formułujemy wnioski. W zapisie wypowiedzi należy pamiętać, aby każdy argument przedstawić w odrębnym akapicie. Warto stosować **rytm akapitowy**, czyli przeplatać akapity dłuższe krótszymi, w których można np. zawrzeć wnioski, dokonać podsumowania, wyeksponować ważną myśl.

Teraz kolej na dobranie odpowiednich **środków stylistycznych** (inaczej nazywanych **figurami retorycznymi**). Stosujemy je po to, by nasza wypowiedź bardziej przemawiała do słuchacza i czytelnika, by stała się bardziej sugestywna. Do najczęściej używanych figur retorycznych należą:

- apostrofa (np. *Szanowni zebrani!*),
- pytanie retoryczne (np. *Czyż nie są wspaniali?*),
- wykrzyknienie (np. *Brawo dla naszych sportowców!*),
- porównanie (np. *Jak górnik udający się codziennie o świcie na swą szachtę, tak oni wczesnym rankiem zaczynają dzień od mozolnego, wyczerpującego treningu*),
- przenośnia (np. *Otrzymali bilet w jedną stronę – nie mogą się już wycofać z obranej drogi*),
- peryfrazą, czyli omówieniem (np. zamiast *jest zmęczony*, *ale wytrwały* można powiedzieć: *goni resztkami sił i ledwie dyszy, ale uparcie dąży do celu*),
- powtórzenie (np. *Sport to zdrowie, sport to radość, sport to satysfakcja, ale sport to także wysiłek i czas, który trzeba poświęcić, aby osiągnąć wyznaczony cel*),
- aluzja (np. *tak jak Robert Lewandowski*).

Kiedy już opracujemy merytorycznie i językowo swoją wypowiedź, warto jeszcze raz ją przejrzeć i upewnić się, czy:

- stanowisko wobec podejmowanego problemu jest wyraźnie zaznaczone,
- argumenty zostały poparte przykładami (przykład to nie argument!),
- z argumentów wynikają wnioski.

UWAGA

stylistyczna

Środkiem stylistycznym najłatwiej kojarzącym się z retoryką jest **pytanie retoryczne**, czyli pytanie, na które nadawca nie oczekuje odpowiedzi lub ta odpowiedź jest oczywista. Zadaje się je, aby zwrócić uwagę na jakiś problem, pobudzić odbiorcę do refleksji, wyrazić emocje.

1 Do podanych argumentów dopisz po dwa przykłady ilustrujące stwierdzenie.

- A.** Pomaganie ludziom podnosi poczucie własnej wartości u osób niosących innym wsparcie.
- B.** Pomaganie innym ludziom rozwija poczucie odpowiedzialności za drugiego człowieka.
- C.** Pomaganie innym rozwija umiejętności interpersonalne.

2 Do jakiego wniosku zmierzają argumenty z poprzedniego ćwiczenia? Zapisz ten wniosek.

3 Jakie argumenty zostały zilustrowane podanymi przykładami? Zapisz swoje propozycje.

- A.** Dzięki bieganiu jedynie przez 15 minut dziennie znacznie poprawiłem swoją kondycję. Wchodząc na schody, nie sapię.
- B.** Po porannym treningu mam lepszy humor. Łatwiej mi zacząć dzień.
- C.** Znowu mieszczę się w ukochane džinsy. Mam poczucie, że dobrze wyglądam.

4 Przeczytaj podane tematy debat. Zastanów się, czy zgadzasz się z przytoczonymi poglądami. Podaj po trzy argumenty na poparcie swojego stanowiska.

- A.** Internet jest źródłem informacji najlepszym z możliwych.
- B.** Nie warto działać w samorządzie uczniowskim.
- C.** Zakaz noszenia telefonów komórkowych do szkoły jest słuszny.

5 Wybierz jeden z tematów z ćwiczenia 4. i każdy ze sformułowanych przez siebie argumentów zilustruj odpowiednimi, sugestywnymi przykładami.

6 Sformułuj na piśmie wypowiedź, w której zajmiesz stanowisko wobec jednego z tematów wymienionych w ćwiczeniu 4. Postaraj się, aby twój tekst był barwny i przemawiał do czytelnika lub słuchacza. W tym celu wykorzystaj poprzednie ćwiczenia i zastosuj niezbędne środki językowe. Podziel pracę na akapity.

Wywiad

Wywiad jest bardzo popularną formą wypowiedzi dziennikarskiej.

Ma charakter rozmowy z osobą powszechnie znaną lub uważaną za autorytet w jakiejś dziedzinie. Celem wywiadu jest przybliżenie szerokiemu kręgowi odbiorców osobowości rozmówcy lub jego poglądów na temat interesujących nas zagadnień.

Wywiad powinien być atrakcyjny dla odbiorcy. Czytelnika czy słuchacza nie interesują informacje, o których może przeczytać w każdej encyklopedii, lecz fakty, opinie, wydarzenia nieznane powszechnie. Osoba przeprowadzająca wywiad powinna się do niego dobrze przygotować, czyli zebrać szczegółowe informacje na temat rozmówcy i omawianego tematu, a następnie opracować listę oryginalnych, wnikliwych pytań.

BUDOWA

Również ta forma wypowiedzi ma charakterystyczną dla siebie budowę. Do stałych elementów wywiadu należą:

- tytuł – powinien być atrakcyjny, żeby przyciągnąć uwagę czytelnika;
- wstęp – przedstawienie rozmówcy i tematu wywiadu;
- pytania i odpowiedzi (pamiętaj, że pytania muszą być krótsze niż odpowiedzi);
- zakończenie – podziękowanie za rozmowę i pożegnanie.

Wywiad można poprzedzić informacjami zwięźle przybliżającymi postać, z którą rozmawiamy, lub problem, o którym mówimy.

DOBRA RADA

Podczas przeprowadzania wywiadu pamiętaj, że to nie ty jesteś najważniejszy! Twoim zadaniem jest postawienie właściwych pytań rozmówcy. To jego chcą poznać czytelnicy, nie ciebie.

STYL

Jest zależny od tego, z kim prowadzimy rozmowę. Inaczej sformułujemy pytania do gwiazdy muzyki pop, inaczej do laureata Nagrody Nobla. Zawsze jednak trzeba pamiętać o dociekliwości i precyzji, trzymaniu się podejmowanego tematu oraz o szacunku wobec rozmówcy.

Bardzo ważne jest, aby kolejne pytania nawiązywały do wcześniejszych wypowiedzi. Błędem jest mechaniczne odczytywanie przygotowanych wcześniej zagadnień. Musimy pokazać, że interesuje nas to, o czym rozmawiamy, że słuchamy odpowiedzi i wyciągamy z nich wnioski.

JAK PRZEPROWADZIĆ DOBRY WYWIAD?

Każdy dziennikarz ma własny styl rozmowy, formułowania pytań, komentowania wypowiedzi rozmówcy. Dochodzi do niego często latami, doskonaląc swój zawodowy warsztat. Na potrzeby szkolne wystarczy, jeśli będziesz przestrzegać kilku podstawowych zasad.

Pamiętaj o tym, aby:

- starannie przygotować listę pytań, ale nie trzymać się jej sztywno – powinna być pomocnym narzędziem, nie obowiązkowym kwestionariuszem do wypełnienia;
- wykorzystywać zdobytą wcześniej wiedzę na temat osoby, z którą rozmawiasz, lub problemu, którego dotyczy rozmowa;
- nie zadawać pytań, na które można by odpowiedzieć „tak” albo „nie”;
- prowokować do przedstawienia własnego stanowiska;
- prowokować do obrony wypowiedzianych sądów;

- nawiązywać do wcześniejszych wypowiedzi rozmówcy;
- nie uważać swoich wniosków za jedyne słuszne, gdyż czytelnik może dojść do innych;
- unikać pytań banalnych, prowokować do zwierzeń;
- reagować na nieprzewidziane wypowiedzi rozmówcy – często prowadzą do bardzo ciekawych wniosków;
- zakończyć pytaniem ogólnym, na które odpowiedź mogłaby być puentą rozmowy (sformułowaną przez bohatera wywiadu, nie przez ciebie);
- uważnie słuchać – wywiad jest nie tylko sztuką zadawania pytań, lecz przede wszystkim sztuką słuchania;
- unikać wścibstwa;
- szanować poglądy rozmówcy, nawet jeśli się z nimi nie zgadzasz.

- 1** Przypomnij, czym się powinien odznaczać dobry wywiad. Jakiego rodzaju informacje są atrakcyjne dla odbiorcy? Jak należy prowadzić rozmowę? Czego trzeba unikać?

- 2** Przygotuj się do przeprowadzenia wywiadu ze swoim ulubionym bohaterem literackim.

A. Zbierz potrzebne informacje (imię, nazwisko, zawód, ciekawe doświadczenia, decyzje, wybory, trudne sytuacje, w jakich się znalazł, kontakty z innymi ludźmi, opinie innych osób o bohaterze).

B. Sporządź wstępną listę około dziesięciu pytań, które zadasz.

- 3** Zapisz treść wywiadu z ulubionym bohaterem literackim (tj. ułożone wcześniej pytania i prawdopodobne odpowiedzi). Nadaj mu atrakcyjny tytuł.

Środki perswazji w tekstach reklamowych

Gdy formułujemy jakiś komunikat, zależy nam na tym, aby został on odebrany zgodnie z naszą intencją. Często jest nią przekonanie kogoś, aby nam uwierzył, zaufał lub zrobił to, o co go prosimy. Niekiedy chcemy wywrzeć wpływ na osobę, z którą rozmawiamy, i w tym celu przytaczamy rozmaite argumenty. Tego typu działanie na odbiorcę, czyli wywieranie na niego wpływu za pomocą odpowiednich środków językowych, nazywamy **perswazją**. Stosujemy ją w każdej wypowiedzi argumentacyjnej, gdy chcemy kogoś do czegoś przekonać. Funkcję perswazyjną pełnią m.in. teksty reklamowe.

Reklama jest dziś nie tylko podstawą handlu i marketingu w gospodarce rynkowej, lecz także elementem kultury masowej. Wiedza teoretyczna na jej temat łączy w sobie informacje z takich dziedzin, jak psychologia, socjologia, ekonomia, językoznawstwo, kulturoznawstwo i wiele innych. Nie da się uciec od reklamy, która nas zewsząd otacza. Trzeba jednak być jej świadomym odbiorcą, rozumieć mechanizmy, którymi się posługuje

– w ten sposób nie staniemy się jej bezwolnym narzędziem. Zdarza się bowiem, że nadawca wypowiedzi stara się oddziaływać na odbiorcę w sposób niejawnny, ukrywając swoje intencje. Mamy wówczas do czynienia z **manipulacją językową**.

Co jest celem reklamy? Po pierwsze informowanie odbiorcy o produkcie czy usłudze, a po drugie namówienie go, aby ten produkt zakupił lub skorzystał z usługi – a więc kształtowanie zapotrzebowania i zainteresowania potencjalnego klienta towarem. Czasem – w przypadku reklam społecznych – głównym dążeniem jest zachęcenie odbiorcy do zmiany postępowania lub wzięcia udziału w jakiejś akcji. Tego typu teksty reklamowe w mniejszym stopniu skupiają się na informacji, a w znacznie większym – na wywołaniu emocji.

Twórcy komunikatów reklamowych starają się zatem tworzyć hasła, które zwrócą uwagę konsumenta, zapadną mu w pamięć i skłonią go do założonego przez nich działania. Wykorzystują w tym celu różne środki językowe.

Kluczową rolę w tekście reklamy odgrywają chwytliwe **hasła (slogany)**. Często to właśnie one decydują o wybraniu przez klienta tego, a nie innego produktu i odrzuceniu innych,

niekoniecznie gorszych. Ponieważ hasło reklamowe ma zapadać w pamięć, musi być krótkie i treściwe. Jego styl powinien uwzględniać kompetencję językową założonej grupy odbiorców.

ZABIEGI CZĘSTO STOSOWANE W REKLAMIE

PODKREŚLANIE ZALET PRODUKTU

Reklamodawcy wiedzą, że klient chce mieć to, co najlepsze, więc kuszą go obietnicami. Najczęściej dodają do nazwy produktu lub wywołanego przez niego efektu wartościujący **epitet**, np. *To jest pyszne; podwójna objętość rżęs; niebiański smak; najlepsze filmy na dzień dobry; idealny adres na biuro w Warszawie.*

Często wykorzystuje się też przemawiające do wyobraźni **metafory**, np. *łyk inspiracji, głębia przyjemności, zapach zwycięzców.*

Popularną techniką jest **porównywanie** przedstawianych towarów z innymi („zwykłymi”) produktami. Nikt nie jest w stanie podważyć prawdziwości takiego przekazu – nie da się przecież ocenić, jak dobry i skuteczny jest „zwykły” proszek czy płyn do mycia

UWAGA

Czy reklama kłamie? Zgodnie z prawem – nie powinna. Regulują to odpowiednie ustawy i rozporządzenia, np. we Francji nie można do zachwalania produktu używać przymiotników w stopniu najwyższym, w Niemczech jest to dozwolone tylko wtedy, gdy głoszone sądy można udowodnić, a w Szwecji – gdy są one prezentowane jako opinie konkretnych ludzi. Teksty reklamowe nie mogą zawierać fałszywych informacji. Należy także zwracać uwagę na to, aby nie były sprzeczne z dobrymi obyczajami. Zakazane są reklamy, które obrażają odbiorców, budzą w nich lęk, wykorzystują ich niewiedzę i łatwowierność.

naczyń. Dlatego tak często słyszymy takie określenia, jak *specjalne składniki* czy *wyjątkowo sprawny*. Konsument nie zwraca uwagi na to, że *specjalny* wcale nie oznacza *skuteczny*, a *wyjątkowo* to nie to samo co *dobrze*.

ZACHĘCANIE ODBIORCY DO DZIAŁANIA

W reklamie często stosuje się czasowniki w trybie rozkazującym, np. *Wypróbuj nowe...*, *Odswież chwilę*, *Odważ się na prowokację*.

Używa się **zaimków osobowych** (*ty*, *ciebie*, *tobie*), aby konsument poczuł, że reklama jest skierowana personalnie do niego, np. *Twoja marka*, *Wszystko dla ciebie*, *Ty decydujesz*, *Twój czas*.

Wiele haseł ma na celu wywołanie presji przez **stworzenie konieczności pośpiechu**, np. *Tylko jutro drugi telewizor za złotówkę*. Skoro „tylko jutro”, to klient nie ma czasu na zastanawianie się, czy potrzebuje dwóch telewizorów, dlatego łatwiej skłonić go do zakupu.

Twórcy reklamy robią wszystko, by stworzyć wrażenie, że reklamowany **produkt rozwiąże problem** klienta, np. *Tylko skąd na to wziąć? Z banku X*; *Zmywanie makijażu to istny koszmar – wypróbuj płyn micelarny firmy Y*. Taka reklama zawsze podkreśla, że problem można **rozwiązać bardzo łatwo i szybko**, a to cechy współcześnie niezwykle pożądane. Większość konsumentów chce uniknąć wysiłku i nie tracić cennych minut na mierzenie się z wyzwaniami codzienności, dlatego ulega takim sloganom, jak np. *Efekt*

już po jednokrotnym zastosowaniu; *Potrzebujesz pieniędzy – kliknij czy E-zakupy oszczędzają twój czas*.

Funkcję perswazyjną pełnią także hasła reklamowe dające odbiorcy **poczucie wyjątkowości**. Większość ludzi lubi być lepsza od innych, jesteśmy łasi na pochlebstwa i łakniemy pochwał. Z większą sympatią myślimy więc o marce, która zaspokaja te potrzeby, np. *Jesteś tego warta*; *Jeśli coś robisz, rób to lepiej od innych*.

Autorzy tekstów reklamowych często powołują się na **opinie innych użytkowników** na temat polecanego produktu. Mówi się, że najlepszą reklamą jest rekomendacja ze strony najbliższych, przyjaciół czy znajomych. Jeśli ktoś, komu ufamy, twierdzi, że dany towar jest dobry, skłania nas to do zakupu, stąd stwierdzenia typu: *Rozmawialiśmy z pacjentami cierpiącymi na ból stawów...*; *Najczęściej wybierana sieć w Polsce*; *Zapytaliśmy Polki, czy...*; *Aż 90% testujących poleca znajomym*; *9 na 10 badanych kobiet uważa, że...* Równie często autorzy spotów i haseł reklamowych **powołują się na autorytety**. Jeśli odbiorca poznaje dane statystyczne, słyszy naukowe terminy lub opinie specjalistów, odnosi wrażenie, że został rzetelnie poinformowany o dostępnym na rynku towarze, np. *kawa polecana przez baristów*; *Na boisku daję z siebie wszystko*. *Dlatego ufam tylko dezodorantowi X*.

Stosowanie słownictwa specjalistycznego zwiększa ponadto u odbiorcy poczucie wiarygodności przekazu. Adresatowi może się zdawać, że otrzymuje informację popartą wynikami badań naukowych, np. *Kwasy*

DHA i EPA wspomagają prawidłową pracę serca; Zawarte w jogurcie kultury bakterii probiotycznych...

Z kolei w celu ukazania towaru jako produktu luksusowego wykorzystuje się w komunikatach **języki obce**, np. w reklamie kosmetyków, zwłaszcza perfum, często pojawia się język francuski, a w reklamach firm produkujących akcesoria sportowe (np. obuwie) – język angielski.

GRY JĘZYKOWE, ZABAWA SŁOWEM

Styl potoczny w tekście reklamowym skraca dystans między nadawcą a odbiorcą przekazu, wywiera wrażenie autentyczności, kreuje świat zgodny z doświadczeniami adresatów, np. *Daj sobie wycisk, Zdrowie i kondycja na piątkę.*

Dzięki wykorzystaniu **rymów** slogan łatwiej wpada w ucho i dłużej pozostaje w pamięci. Doskonale spełniają to zadanie hasła typu: *Kupujesz – zyskujesz, Pieniądze dla ciebie w każdej potrzebie.*

Teksty oparte na **grze słów** mają charakter zabawy z adresatem, łatwo zapadają w pamięć, budzą sympatię do marki. Ich funkcja perswazyjna jest subtelniejsza, ale oddziaływanie pozostaje równie silne. Odbiorca reklamy może poczuć pozytywne doznanie związane z przynależnością do danego kręgu kulturowego lub samozadowolenie wynikające ze zdolności odczytania frazeologizmu, gry słownej czy aluzji literackiej bądź filmowej. Spójrzmy np. na hasło firmy ubezpieczeniowej *Moc na przyszłość*. Można je odczytać dwojako: rozumiane dosłownie stanowi obietnicę

potęgi, korzyści, które klient otrzyma w przyszłości, a po połączeniu dwóch pierwszych elementów zapowiada, że przyszłość będzie „mocna”, czyli bezpieczna, dostatnia.

Twórcy tekstów reklamowych często wykorzystują w nich **związki frazeologiczne**, np. *Nie taki kredyt straszny, jak go malują; Zjedliśmy na tym zęby* (w reklamie pasty do zębów). Oprócz naruszenia stałości frazeologizmu zabawne, a zatem budzące sympatię odbiorcy (w związku z tym perswazyjne), bywa wykorzystanie jego dosłownego i przenośnego znaczenia, np. *Nie rozklejajmy się. To nie jest moment* (uszka do barszczu wigilijnego, które nie powinny się rozklejać, gdyż będą niesmaczne, w reklamie występują jako bohaterowie ulegający wzruszeniu); *Kichaj na przeziębienie* (przeziębienie wiąże się z katarrem, a kichać na coś oznacza to lekceważyć). Podobny wpływ ma **wykorzystanie wieloznaczności wyrazów**, np. *Zakupy stają się lżejsze* (lżejsze, bo nie trzeba tyle dźwigać, i lżejsze, czyli łatwiejsze).

Jak widzicie, język ma potężną moc oddziaływania na odbiorcę. Tu omówiliśmy tylko niektóre ze sposobów wykorzystywanych przez twórców reklam. Warto zauważyć, że odnoszą się one do wielu aspektów ludzkiej psychiki: wpływają na emocje adresata, angażują jego intelekt, odwołują się do poczucia estetyki odbiorcy, do jego wrażliwości, ambicji, marzeń, poczucia własnej wartości, kompleksów... Dobrze jest znać te mechanizmy, żeby wiedzieć, czy i w jakim stopniu jesteśmy na nie podatni.

1 Przyjrzyj się zamieszczonej reklamie społecznej, a następnie omów środki językowe, jakie nadały temu przekazowi funkcję perswazyjną. Wykorzystaj podane pytania.

A. Co promuje reklama?

B. Do kogo jest skierowana?

C. Omów formę gramatyczną użytego czasownika. Jaki ma ona wpływ na odbiorcę?

D. Czemu służy odwołanie do popularnego serwisu społecznościowego?

E. Jak wykorzystano brzmienie i znaczenie słowa *ojczysty*?

Plakat *Ojczysty* – *dodaj do ulubionych*

2 Przeczytaj podane teksty reklamowe i odpowiedz na pytania.

A. Do kogo zostały skierowane hasła?

B. Jaki zauważasz związek między adresatem reklamy a językiem, którym się ona posługuje?

C. Jakie zabiegi językowe wykorzystano w tekstach?

D. Jaki wpływ mają te zabiegi na odbiorcę?

A. *Rób to bardziej niż inni. Najlepsza sieć jest tylko jedna.*

B. *Nie sprzedajemy tylko domów. Oferujemy nową ideę życia i zarabiania. Tylko teraz promocja na start!*

3 Znajdź trzy ciekawe reklamy pochodzące z różnych mediów (telewizja, internet, billboard, prasa, radio). Zapisz w zeszycie hasła reklamowe i zanalizuj wykorzystane w nich językowe środki perswazji.

Podanie

Podanie to taka forma wypowiedzi, którą będziesz się posługiwać przez całe życie. Jest ono pismem oficjalnym, skierowanym do urzędu lub instytucji, zawierającym najczęściej prośbę o coś (np. o stypendium, dofinansowanie wyjazdu, zgodę na indywidualny tok nauczania, przyjęcie do szkoły).

BUDOWA

Podanie jest pismem urzędowym, dlatego ma jednoznacznie określoną strukturę. Przestrzeganie zasad jest tu szczególnie ważne, gdyż urzędnik czytający nasze pismo musi szybko się zorientować, o co w nim chodzi.

Stałe elementy podania:

- miejscowość i data (w prawym górnym rogu);

- informacje o nadawcy – imię, nazwisko, adres (w lewym górnym rogu), nieco niżej niekiedy umieszcza się także informację, czego podanie dotyczy;
- adresat – nazwa instytucji lub osoby pełniącej określoną funkcję (z prawej strony, wyraźnie poniżej daty);
- nazwa pisma (na środku, wyróżniona);
- treść podania – prośba z uzasadnieniem (od lewej, pierwszy wers od akapitu), prośba o pozytywne rozpatrzenie sprawy;
- zwrot grzecznościowy (z prawej strony pod podaniem);
- własnoręczny podpis (pod zwrotem grzecznościowym);
- załączniki (o ile dołączamy do podania inne dokumenty).

Podobną budowę powinny mieć też inne pisma urzędowe, np. reklamacja.

UWAGA

Piszemy zwięźle!
Długich podań nikt nie czyta!

Graficzny układ podania:

dane osobowe nadawcy

miejscowość i data

adresat i jego adres

nazwa pisma

określenie celu pisma

.....

.....

.....

uzasadnienie

.....

.....

.....

zakończenie

.....

.....

.....

grzecznościowa formuła końcowa

załączniki

podpis

Zachowanie podanych reguł jest bardzo ważne. Musimy pamiętać o tym, że zależy nam na pozytywnym załatwieniu sprawy, dlatego czytający nasze pismo powinien wyrobić sobie o nas jak najlepsze zdanie. Ma na to wpływ nie tylko treść podania, lecz także jego forma oraz przejrzysty układ

graficzny. W dzisiejszych czasach najczęściej posługujemy się wydrukiem komputerowym, jeśli jednak piszemy podanie ręcznie, trzeba zadbać także o czytelne, staranne pismo. Każde podanie piszemy na papierze o formacie A4.

STYL

Język podania powinien być zwięzły, konkretny, pozbawiony środków emocjonalnych i ozdobników językowych. Najczęściej używamy rzeczowników odczasownikowych (np. *prośba o dofinansowanie, wyrażenie zgody, przyjęcie*). Stosujemy także gotowe formuły.

W pierwszym zdaniu od razu piszemy, o co chodzi. Zaczynamy najczęściej tak:

Zwracam się z uprzejmą prośbą o...

Uprzejmie proszę o...

Następny krok to uzasadnienie prośby. Powinno być ono jak najbardziej przekonujące.

Używamy następujących zwrotów:

Prośbę swoją motywuję tym, że...

Prośbę swoją uzasadniam tym, że...

Uzasadnienie mojej prośby jest następujące:...

Jednocześnie pragnę nadmienić, że...

Uzasadniając moją prośbę, pragnę zwrócić uwagę na fakt, że...

Ponadto chciałabym dodać, że...

Podanie kończymy zwrotem grzecznościowym, np.

z poważaniem,

pozostaję z szacunkiem,

łączę wyrazy szacunku.

1 Napisz podania zawierające podane prośby. Zadbaj o zachowanie stałych elementów podania i odpowiedni styl.

- A.** Prosisz o przyjęcie do pracy w wolontariacie. Wybierz interesującą cię dziedzinę (zajęcia dla dzieci, opieka nad niepełnosprawnymi czy seniorami, ratowanie ginących gatunków zwierząt itp.). W piśmie przedstaw swoje atuty, które przydadzą się w takiej pracy.
- B.** Zależy ci na założeniu w szkole koła miłośników fantasy. Spotkania koła mogłyby się odbywać w wolnym pomieszczeniu przy sali gimnastycznej. Prosisz dyrektora o zgodę.
- C.** Samorząd twojej szkoły zamierza zorganizować dzień sportu. Zwracacie się z prośbą do dyrektora o zgodę i przydzielenie funduszy na nagrody dla zwycięzców zawodów.
- D.** W imieniu mieszkańców wioski Śródborze prosisz władze gminy o naprawę drogi dojazdowej i mostu, które zostały uszkodzone w czasie niedawnych ulew. Podkreśl znaczenie szybkiego rozwiązania tego problemu.

2 Przeczytaj podanie i wskaż w nim wszystkie stałe elementy.

Magdalena Nowicka
ul. Przyśpiew 78 m. 134
05–605 Giżycko

Giżycko, 15 maja 2019 r.

Dyrekcja
II Liceum Ogólnokształcącego
w Giżycku

PODANIE

Zwracam się z uprzejmą prośbą o przyjęcie mnie do klasy o profilu teatralno-artystycznym w roku szkolnym 2019/2020.

Prośbę swoją motywuję tym, że od dziecka interesuję się teatrem i bardzo chciałabym rozwijać swoją pasję. Uczestniczyłam już w wielu szkolnych przedstawieniach, zdobywałam nagrody na konkursach recytatorskich. Od trzech lat uczęszczam na zajęcia ogniska teatralnego „Kurtyna”.

Ponadto pragnę dodać, że fascynuje mnie literatura, bardzo dużo czytam, próbuję także pisać własne opowiadania i wiersze.

Jednocześnie chciałabym nadmienić, że siódmą klasę ukończyłam z wyróżnieniem i w tym roku także osiągam bardzo dobre wyniki w nauce.

Dziękuję za rozpatrzenie mojej prośby.

Z poważaniem
Magdalena Nowicka

Załączniki:

1. Dyplom laureata Ogólnopolskiego Konkursu Krasomówczego
2. Dyplom laureata Wojewódzkiego Konkursu Recytatorskiego „Kraina Tysiąca Jezior”
3. Opinia instruktora
4. Oświadczenie rodziców

Życiorys

Zyciorys – podobnie jak podanie, któremu był poświęcony poprzedni rozdział – jest oficjalną, urzędową formą wypowiedzi. Nazywamy go **dokumentem aplikacyjnym** (podobnie jak CV i list motywacyjny, z którymi zapoznasz się w kolejnych rozdziałach książki) i piszemy na ogół wtedy, gdy staramy się o przyjęcie do szkoły (ponadpodstawowej, wyższej, policealnej) lub – najczęściej – gdy szukamy zatrudnienia. Najprawdopodobniej nie będziesz na razie szukać zatrudnienia, możesz jednak starać się o pracę w wolontariacie, przyjęcie do szkoły

czy klubu sportowego – a wtedy pewnie spotkasz się z wymogiem przedstawienia dokumentów aplikacyjnych.

BUDOWA

Aby dobrze napisać życiorys, należy ściśle przestrzegać określonych zasad. W tym piśmie mamy zwięźle i logicznie przedstawić istotne informacje z naszego życia, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji i pracy zawodowej (życiorys ucznia szkoły podstawowej będzie oczywiście zawierał tylko niektóre z podanych niżej elementów). Życiorys piszemy na papierze o formacie A4, najlepiej na komputerze.

UWAGA

Decyzja o zgłoszeniu swojej kandydatury na jakieś stanowisko zmusza do podjęcia współzawodnictwa, gdyż na ogłoszenie przychodzi zwykle wiele odpowiedzi. Ważne jest więc nie tylko to, co sobą reprezentujemy, lecz także to, jak umiemy przedstawić się przyszłemu pracodawcy. Umiejętność sporządzania dokumentów aplikacyjnych oraz uczestniczenia w rozmowie kwalifikacyjnej może mieć decydujące znaczenie – z reguły pracodawca podejmuje decyzję o zatrudnieniu na podstawie listu motywacyjnego i życiorysu oraz krótkiej rozmowy z kandydatem.

Stale elementy życiorysu:

- data i miejsce urodzenia;
- imiona rodziców, nazwisko panińskie matki (poprzedzone wyrażeniem: *z domu*);
- zawody rodziców;
- informacje o rodzeństwie;
- przebieg edukacji (daty rozpoczęcia i zakończenia nauki w kolejnych szkołach, osiągnięte sukcesy, otrzymane nagrody, wyróżnienia, stypendia naukowe);
- przebieg pracy zawodowej (daty rozpoczęcia i zakończenia pracy w kolejnych miejscach zatrudnienia, a także pełnione funkcje, wyróżnienia, odznaczenia);
- stan cywilny i rodzina (współmałżonek, dzieci);

- ewentualnie przynależność do organizacji;
- własnoręczny podpis (w prawym dolnym rogu);
- miejscowość i data sporządzenia pisma.

STYL

Jak w każdym piśmie urzędowym, w życiorysie należy posługiwać się przejrzystym, precyzyjnym stylem. Unikamy wszelkich ozdobników językowych oraz wyrażen potocznych. Nie stosujemy zwrotów grzecznościowych ani nagłówek. Wypowiadamy się w 1. osobie lp. Należy pamiętać, że życiorys nie jest pamiętnikiem i nie powinien zawierać żadnych osobistych zwierzeń.

1 Wybierz postać mitologiczną lub literacką, której losy dobrze pamiętasz. Zbierz dane do jej życiorysu, który uwzględniałby podane wyżej stałe elementy.

2 Przypatrz się postaciom na obrazach. Wybierz jedną z nich i napisz jej fikcyjny, ale prawdopodobny życiorys.

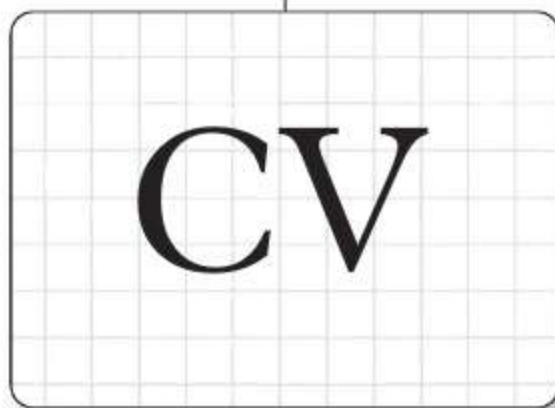
Jan Vermeer van Delft
Dziewczyna z dzbanem
(ok. 1658)

Vincent van Gogh
Autoportret przed sztalugą (1888)

René Magritte
Dekalkomania (1966)

Dokumentem aplikacyjnym znacznie popularniejszym od tradycyjnego życiorysu jest **CV** (łac. *curriculum vitae* – ‘przebieg życia’), w którym przyszły pracodawca może zapoznać się z przebiegiem życia zawodowego kandydata na pracownika. CV ma postać ankiety, pisze się je więc w formie bezosobowej. Nie wystarczy mieć jednego CV – struktura tego dokumentu aplikacyjnego i zawarte w nim informacje zmieniają się w zależności od stanowiska, o które się ubiegamy.

BUDOWA

CV musi być przede wszystkim przejrzyste (statystyki podają, że pracodawca poświęca na jego przeczytanie najwyżej dwie minuty). CV składa się z kilku elementów, które nie muszą być omawiane w zaproponowanej tu kolejności. Ważne jednak, by w ramach każdego elementu najpierw podawać informację najświeższą, a następnie stopniowo przechodzić do najdawniejszej (czyli zawsze zaczynamy od szkoły ukończonej najpóźniej i od ostatniego miejsca zatrudnienia).

Stałe elementy CV:

- dane osobowe (imię, nazwisko, data urodzenia, miejsce zamieszkania, adres do korespondencji, adres e-mail, telefon kontaktowy);

- wykształcenie – informacje o skończonych szkołach (z datami rozpoczęcia i ukończenia), osiągnięciach i nagrodach zdobytych w czasie edukacji;
- doświadczenie zawodowe – informacje o przebiegu pracy zawodowej. Podajemy nazwę firmy, okres zatrudnienia, zajmowane stanowisko, zakres obowiązków;
- kursy i szkolenia – wszystkie potwierdzające kwalifikacje zawodowe kandydata (z datami ukończenia);
- umiejętności – przydatne w przyszłej pracy, np. prawo jazdy (jakiej kategorii), języki obce (poziom zaawansowania), obsługa komputera (jakie programy);
- zainteresowania – nie są niezbędnym elementem CV, ale warto je podać, jeśli charakteryzują cię jako przyszłego pracownika, świadczą np. o dobrym zdrowiu (sport), wytrzymałości fizycznej (turystyka górską), wrażliwości na sztukę (malarstwo, teatr), kreatywności (projektowanie ubrań);
- referencje – poprzedni zwierzchnik może polecić cię do nowej pracy, warto więc umieścić w CV zdanie *Referencje dostępne na życzenie*;
- zgoda na przetwarzanie danych osobowych;
- miejscowość, data, własnoręczny podpis.

KILKA WAŻNYCH ZASAD

- Swoje osiągnięcia przedstawiaj w kolejności odwrotnej niż chronologiczna – pracodawcę najbardziej interesuje obecna sytuacja.
- Pisz bezosobowo i konkretnie.
- Wszystkie dane dotyczące ukończonych szkół i pracy uzupełniaj datami (od kiedy do kiedy).
- Jeśli pracodawca tego wymaga, dołącz zdjęcie (legitymacyjne).
- Adres e-mail powinien brzmieć poważnie (najlepiej, żeby zawierał

nazwisko). Adresy typu *misiofysio@...* nie budzą zaufania.

- Dobrze jest, gdy CV wyróżnia się graficznie. Należy jednak stosować umiar – jeden rodzaj wyróżników, jedna czcionka, ewentualnie jeden dodatkowy kolor. Nadmiar powoduje chaos i sprawia wrażenie nieuporządkowania.
- CV powinno mieścić się na jednej, najwyżej dwóch stronach A4.

PRZYKŁADOWE CV

Curriculum vitae

Dane osobowe

Imię i nazwisko: Anna Rokicka
 Miejsce zamieszkania: ul. Kochanowskiego 19 m. 123,
 00-777 Terespol
 Adres do korespondencji: jw.
 Telefon: +48 600 500 400
 Adres e-mail: arokicka@onet.pl
 Data i miejsce urodzenia: 1.02.1985, Białystok

Przebieg pracy zawodowej

2015–nadal Liceum Ogólnokształcące nr 3 w Terespolu
 pełnione funkcje:
 – nauczyciel geografii
 – wychowawca
 – przewodnicząca komisji egzaminu maturalnego
 – członek komisji konkursów geograficznych
 (ogólnopolskich, wojewódzkich, międzyszkolnych)
 – przewodnicząca szkolnych komisji konkursów geograficznych

2010–2014

- opiekun stażu zawodowego na stopień nauczyciela kontraktowego i mianowanego

Szkoła Podstawowa nr 8 w Białymstoku

pełnione funkcje:

- nauczyciel geografii
- wychowawca
- opiekun praktyk studenckich

Wykształcenie

2005–2010

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu,
wydział geografii, specjalność: nauczycielska,
dyplom magistra geografii z wynikiem bardzo dobrym

Kwalifikacje i uprawnienia

- nauczyciel geografii (liceum, szkoła podstawowa)
- stopień awansu zawodowego: nauczyciel dyplomowany
- kierownik wycieczek szkolnych
- ratownik WOPR
- przewodnik beskidzki
- sternik jachtowy

Umiejętności

- prawo jazdy kategorii B
- język angielski na poziomie C1
- język francuski na poziomie B2

Zainteresowania

- turystyka górska
- speleologia
- żeglarstwo
- fotografia

Referencje dostępne na życzenie.

Wyrażam zgodę na przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w przesłanych dokumentach w celach związanych z procesami rekrutacyjnymi, zgodnie z obowiązującymi przepisami o ochronie danych osobowych.

Anna Rokicka

Terespol, 12.08.2019

- 1** Przeczytaj podany e-mail. Pomóż jego autorowi i przygotuj CV według wzoru zawartego w części teoretycznej. Brakujące informacje uzupełnij według własnego uznania. Pomiń fakty nieistotne.

Drogi Patryku,

bardzo się cieszę, że się odezwałeś i że odnosisz takie wspaniałe sukcesy. Zostać bramkarzem reprezentacji miasta to jest naprawdę coś.

Wiem, że o zakwalifikowaniu Cię zdecydowały nie tylko Twoje umiejętności piłkarskie. Wspominałeś, że najpierw musiałeś napisać CV i list motywacyjny, i dopiero na ich podstawie zaproszono Cię na mecz próbny. Skąd wiesz, jak się pisze takie dokumenty? Czy ktoś Ci pomagał?

Widzisz, teraz ja jestem w podobnej sytuacji. Chcę zostać wolontariuszem w Muzeum Powstania Warszawskiego. Mógłbym wykonywać jakieś prace porządkowe, rozdawać ulotki, opiekować się niepełnosprawnymi, pomagać w organizacji różnych imprez. Wiesz, jak pasjonuję się historią (od zawsze!) i jak lubię pracę z ludźmi. Wydaje mi się, że łatwo zjednuję sobie ich sympatię. Jak to wszystko ująć w słowa, żeby wywrzeć dobre wrażenie? Dopiero po przeczytaniu CV ewentualnie mogą zaprosić mnie na rozmowę. Czy mógłbyś mi pomóc?

Nie mam żadnego doświadczenia w pracy, bo przecież nigdy nie pracowałem. Ale zostałem laureatem w konkursie kuratorskim „Dzieje narodu i oręża polskiego”. To chyba też się liczy? Dobrze znam angielski (na poziomie C1). Czy to ważne? Mama mówi, żeby napisać o tym, że opiekuję się sąsiadką. To starsza pani, która bardzo mnie lubi, a ja robię jej zakupy. Ma cudnego kota, takiego rudego persa. To właściwie nie jest żaden obowiązek, bo sąsiadka opowiada mi różne historyjki ze swojej młodości i ja tam bardzo miło spędzam czas. Mam o tym pisać? O Górskiej Odznace Turystycznej, którą obaj posiadamy, też? I o stopniu demonstratora PZN? Mam się tak chwalić?

Czy gdzieś powinienem wcisnąć swoje ognisko teatralne, stypendium naukowe, organizację wszystkich (prawie) szkolnych imprez? Jak to zrobić?

Stary, bardzo Cię proszę o pomoc. Porady internetowe do mnie nie przemawiają. Jeśli znajdziesz czas, będę Ci bardzo wdzięczny. W rewanżu zrobię Twojej drużynie superfotki z meczu. Ostatnie bardzo Ci się podobały. Daj tylko znać, kiedy gracie.

Cześć!

Mateusz

List motywacyjny

Uzupełnieniem CV jest zazwyczaj **list motywacyjny**.

Służy do przekonania osoby rekrutującej, że jesteście tym kandydatem, którego należy zaprosić na rozmowę kwalifikacyjną, gdyż dzięki temu firma zyska pożądanego pracownika (albo – jeśli staramy się o przyjęcie do jakiejś szkoły – zdolnego, dobrze rokującego ucznia czy słuchacza). W liście

motywacyjnym musimy wykazać, że możliwie najlepiej spełniamy wymagania pracodawcy. Dlatego też przekazujemy tylko te informacje o umiejętnościach, predyspozycjach, kwalifikacjach zawodowych, które są zbieżne z oczekiwaniami rekrutującego. Nie należy wysyłać tych samych dokumentów w różne miejsca, gdyż każda oferta jest inna. List powinien być rzeczowy i mieścić się na jednej stronie formatu A4.

UWAGA

W liście motywacyjnym możesz sobie pozwolić na pewną swobodę wyrażania myśli i podkreślania swojej osobowości. Twoim zadaniem jest bowiem wiarygodne uzasadnienie, dlaczego chcesz pracować akurat w tej firmie, na takim, a nie innym stanowisku. Jeśli więc odpowiadasz na ogłoszenie, musisz podkreślić i rozbudować informacje o tych kwalifikacjach i umiejętnościach, które są odpowiedzią na konkretną ofertę.

Pamiętaj, że w liście motywacyjnym trzeba przedstawić i uwypuklić swoje mocne strony, nie wolno jednak pisać niczego, co nie jest zgodne z prawdą!

BUDOWA LISTU MOTYWACYJNEGO

List motywacyjny – jak każde pismo urzędowe – ma jednoznacznie określoną strukturę. Jego stałe elementy to:

- miejscowość i data (w prawym górnym rogu);
- informacje o nadawcy: imię, nazwisko, adres, telefon, e-mail (w lewym górnym rogu);
- adresat: nazwa i adres firmy lub imię i nazwisko osoby rekrutującej, ewentualnie jej tytuł zawodowy i stopień naukowy;
- zwrot grzecznościowy rozpoczynający list;
- powołanie się na źródło informacji o firmie;
- przyczyna napisania listu (dlaczego starasz się o pracę w tej właśnie firmie);
- krótki opis kwalifikacji;
- zakończenie;
- zwrot grzecznościowy;
- własnoręczny podpis.

GRAFICZNY UKŁAD LISTU MOTYWACYJNEGO

Informacje o nadawcy

Miejscowość i data

Adresat

Zwrot grzecznościowy: *Szanowna Pani / Szanowny Panie*

Powołanie się na źródło informacji o firmie

Przyczyna napisania listu

Zdanie lub dwa zdania ukazujące mocne strony kandydata (odpowiadające danej branży albo konkretnemu stanowisku)

Wymierne wyniki pracy, konkretne osiągnięcia (odpowiadające danej firmie)

Zalety ogólne kandydata, przydatne w pracy w tej firmie

Zakończenie

Grzecznościowa formuła końcowa

Podpis

UWAGA

Jeśli wysyłamy e-mail z listem motywacyjnym, w tytule podajemy numer oferty pracy z ogłoszenia.

STYL LISTU MOTYWACYJNEGO

List motywacyjny to pismo urzędowe, wymaga więc rzeczowego, precyzyjnego sposobu wypowiedziania się. Jak każdy list, ten dokument aplikacyjny powinien zawierać odpowiednie zwroty grzecznościowe, czasowniki w 1. osobie lp i zaimki osobowe.

Pisząc o swoich mocnych stronach, takich jak odpowiedzialność, skrupulatność, lojalność czy punktualność, skupiamy się na cechach, które mamy naprawdę. Jeśli nie rozporządzasz dowolnie swoim czasem, nie zapewniasz pracodawcy o swojej dyspozycyjności, jeśli nie potrafisz podejmować samodzielnie trafnych decyzji, nie pisz o tym.

PRZYDATNE ZWROTY I WYRAŻENIA

1. Powołanie się na źródło informacji o firmie

- *W odpowiedzi na ogłoszenie prasowe umieszczone w (tytuł gazety) z dnia (data) pragnę zgłosić swoją kandydaturę na stanowisko (jakie?).*
- *Odpowiadając na ofertę pracy umieszczoną na portalu internetowym (jakim?), wyrażam zainteresowanie Państwa propozycją.*
- *W nawiązaniu do ogłoszenia, które ukazało się w (gdzie?), dnia (data), pragnę przedstawić swoją kandydaturę na stanowisko (jakie?).*
- *Z artykułu (tytuł), który ukazał się (gdzie?) dnia (data), dowiedziałam się / dowiedziałem się, że planują Państwo w przyszłym roku szkolnym utworzyć klasę dziennikarską. Chciałabym / chciałbym w związku z tym ubiegać się o przyjęcie mnie do tej klasy.*

2. Przyczyny napisania listu

- *Od kilku lat śledzę dynamiczny rozwój Państwa firmy, dlatego ta oferta zainteresowała mnie szczególnie.*
- *Jestem szczególnie zainteresowany Państwa ofertą, gdyż proponowane przez Państwa rozwiązania w branży (jakiej?) dają możliwość wykorzystania moich doświadczeń i umiejętności w tej dziedzinie.*
- *Od dawna obserwuję spektakularne sukcesy, jakie odnoszą absolwenci Państwa szkoły, i mam pewność, że tu najlepiej rozwinę swój talent.*
- *Moje zainteresowanie Państwa propozycją wynika z faktu, że aktualnie poszukuję firmy / szkoły, w której najlepiej mogłabym / mógłbym wykorzystać swoje doświadczenie i możliwości.*

3. Część główna

Tu ważne jest, aby ogólne informacje na swój temat poprzeć konkretnymi przykładami, np.

- *Stale rozwijam i uzupełniam swoją wiedzę na temat (nazwa branży) poprzez...*
- *Wszystkie powierzone zadania wykonuję terminowo.*
- *Zainicjowane przeze mnie rozwiązanie (w skrócie – jakie) spowodowało wzrost przychodów firmy o (ile?) %.*
- *Umiem pracować pod presją czasu, chętnie stawiam sobie ambitne cele.*
- *Jestem odporna / odporny na stres i lubię podejmować się niestandardowych zadań, co owocuje sukcesami w różnych konkursach (w jakich? – podaj przykłady).*

- *Kierowałam realizacją projektu (jakiego?)*
- *Nadzorowałam pracę zespołu (jakiego?)*
- *Koordynowałam pracę (czyją? nad czym?)*
- *Zainicjowałam...*
- *Wdrożyłam...*
- *Cechuje mnie...*
- *Cenię sobie...*
- *Wyróżnia mnie...*

4. Zakończenie

Powinno ono podkreślać kwalifikacje kandydata i ich przydatność dla firmy oraz wyrażać chęć uczestnictwa w rozmowie kwalifikacyjnej, np.

- *Z przyjemnością udzielię bardziej szczegółowych informacji w czasie*

osobistego spotkania w dogodnym dla Państwa terminie.

- *Liczę na możliwość odbycia rozmowy kwalifikacyjnej w celu omówienia mojej ewentualnej pracy w Państwa firmie.*
- *Uważam, że ze względu na moje kwalifikacje oraz doświadczenie zawodowe jestem odpowiednim kandydatem na proponowane stanowisko.*
- *Wierzę, że moje kwalifikacje oraz doświadczenie zawodowe pozwolą sprostać stawianym przez Państwa wymaganiom na tym stanowisku.*
- *Jeśli moja kandydatura Państwa zainteresuje, chętnie zgłoszę się na rozmowę kwalifikacyjną w ustalonym przez Państwa terminie.*

UWAGA

W liście motywacyjnym o nic nie prosimy, tylko proponujemy współpracę.

- 1 Przygotujcie się do napisania własnego listu motywacyjnego. W tym celu:
 - A. dobierzcie się w kiluosobowe zespoły,
 - B. zapiszcie na kartkach – każdy indywidualnie – atuty wszystkich pozostałych członków zespołu,
 - C. zbierzcie od innych informacje na swój temat,
 - D. zastanówcie się wspólnie, w jakiej pracy możecie wykorzystać swoje mocne strony.
- 2 Napisz list motywacyjny do wybranej szkoły ponadpodstawowej.

3 Przeczytaj zamieszczony poniżej list motywacyjny i wyszukaj w nim odpowiedzi na podane pytania.

- A.** Dlaczego Ewa chce być wolontariuszką w Centrum Nauki Kopernik?
- B.** Co ma do zaoferowania: jakie cechy charakteru, doświadczenia, osiągnięcia?

Ewa Rudnicka
ul. Wronia 8 m. 13
02-640 Warka
Tel. 0102030405
E-mail: erudnicka@gmail.com

Warka, 9 maja 2019 r.

Centrum Nauki Kopernik
ul. Wybrzeże Kościuszkowskie 20
00-390 Warszawa

Szanowni Państwo,
chciałabym w czasie najbliższych wakacji zostać wolontariuszką w Centrum Nauki Kopernik. Bardzo zależy mi na współpracy, ponieważ działalność CNK ściśle wiąże się z problemami naukowymi, którymi chciałabym zająć się w przyszłości.

Praktyki byłyby dla mnie nie tylko okazją do poszerzenia wiedzy z zakresu przedmiotów przyrodniczych, ale również cennym doświadczeniem, które z pewnością pomoże mi w zdobywaniu umiejętności współpracy z ludźmi, organizowania i przeprowadzania wspólnych projektów, propagowania wiedzy wśród dzieci i dorosłych. Jestem przekonana, że moja ambicja, zaangażowanie, chęć podejmowania nowych wyzwań i ciekawość świata wywrą pozytywny wpływ na edukacyjną działalność placówki.

Jestem uczennicą 8 klasy Szkoły Podstawowej nr 5 w Warce. Zamierzam kontynuować naukę w liceum ogólnokształcącym w klasie o profilu matematyczno-przyrodniczym. Podczas szkolnej edukacji intensywnie rozwijałam umiejętności organizacyjne i komunikacyjne, m.in. koordynując zbiórki pieniędzy dla dzieci z domów dziecka oraz nieuleczalnie chorych. Pomagałam w organizacji imprez dla dzieci i młodzieży, takich jak tematyczne gry miejskie czy pikniki naukowe. Brałam udział w Olimpiadzie Ekologicznej oraz zaprojektowałam własny model domowej oczyszczalni ścieków, który został nagrodzony przez wojewodę mazowieckiego. Zaangażowanie w różne projekty pozwoliło mi zrozumieć, jak wielką rolę odgrywa podstawowa wiedza przyrodnicza w rozumieniu mechanizmów funkcjonowania świata i człowieka. Praca z wykwalifikowanymi edukatorami Centrum Nauki Kopernik, w miejscu czyniącym wiedzę matematyczno-przyrodniczą dostępną dla każdego człowieka, byłaby dla mnie honorem.

Jeśli moja kandydatura Państwa zainteresuje, chętnie zgłoszę się na rozmowę kwalifikacyjną w ustalonym przez Państwa terminie.

Z wyrazami szacunku
Ewa Rudnicka

INDEKS TERMINÓW I POJĘĆ

- akcent wyrazowy 24–25
- antonim 29
- archaizacja 43
- archaizm 43
- argument 102
- błąd językowy 63–65
- CV 119–121
- dialekt 44, 47
- dialektyzacja 44
- dialektyzm 44, 47
- e-mail zob. list elektroniczny
- figury retoryczne 103
- fonetyka 8
- fraza 31
- głoska 9, 14–15
- gwara 46
- homonim 29
- język 12–13
- kolokwializm 53
- list 72–74
- list elektroniczny 73
- list motywacyjny 123–126
- list otwarty 73
- litera 9
- manipulacja językowa 108
- narządy mowy 12–13
- neologizm 38
- neologizm artystyczny 41
- norma językowa 62
- norma użytkowa 63
- norma wzorcowa 63
- notatka 77–79
- ogłoszenie 75
- opis obrazu 80
- opis sytuacji 81
- opowiadanie 83–85
- parafraza 94–95
- perswazja 108–111
- podanie 113–115
- przemówienie 98–101
- przenoszenie wyrazów 10
- pytanie retoryczne 103
- reklama 108–111
- retoryka 98, 102
- rytm akapitowy 103
- samogłoska 14
- scenariusz filmowy 86
- spółgłoska 14
- sprawozdanie 82
- styl 55
- styl artystyczny 55–56
- styl naukowy 58–59
- styl potoczny 56–57
- styl publicystyczny 57
- styl urzędowy 57–58
- style funkcjonalne 55
- sylaba 10, 15
- synonim 29
- treść wyrazu 35–37
- ubezdźwięcznienie 19
- ubezdźwięcznienie w wygłosie 19
- udźwięcznienie 19
- upodobnienie fonetyczne 18–19
- uproszczenie grupy spółgłoskowej 22–23
- wyrażenie 31
- wywiad 105–106
- zakres wyrazu 35–37
- zapożyczenie 38–39, 42
- zaproszenie 75
- zgłoska zob. sylaba
- znak diakrytyczny 9
- związek frazeologiczny 30–31
- zwrot 31
- życiorys 117–118
- życzenia 76

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły starania mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich wszystkich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu z autorami tych utworów lub innymi podmiotami uprawnionymi w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.